

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.



FINNT SPRÅK
/
GOOD LANGUAGE

Festskrift till Lars-Gunnar Andersson



MEIJERBERGS ARKIV

FÖR

SVENSK ORDFORSKNING

UTGIVET

AV

STYRELSEN FÖR MEIJERBERGS INSTITUT
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

41

GÖTEBORG 2014

MEIJERBERGS ARKIV

FÖR

SVENSK ORDFORSKNING

UTGIVET
AV
STYRELSEN FÖR MEIJERBERGS INSTITUT
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET
GENOM
BO RALPH

41

GÖTEBORG 2014

Fint språk/Good Language

Festskrift till Lars-Gunnar Andersson

Sammanställd av

**KARIN HELGESSON, HANS LANDQVIST,
BENJAMIN LYNGFELT, JENNY NILSSON
OCH CATRIN NORRBY**

Ingår som del 41 i Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning

© Författarna och
Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborgs universitet

ISSN 0348-7741
ISBN 978-91-87850-00-4

Omslagsfoto: Bengt Edqvist
Tryckning: Ineko AB, Kålleröd 2014
Sättning: Björn-Eric Abrahamsson

Förord

Den nionde augusti 2014 fyller Lars-Gunnar Andersson 65 år. Sedan 1993 har han varit anställd som professor i modern svenska vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. Innan han utnämndes till professor har Lars-Gunnar, sedan 1970-talet, arbetat som forskare och lärare vid Göteborgs, Stockholms och Umeå universitet.

Lars-Gunnar är känd och uppskattad som lärare, forskare, handledare och kollega i många olika sammanhang, såväl inom som utom Sverige, och hans intresse för språkvetenskap i olika former och med olika inriktningar är välkänt. I mycket koncentrerad form kan hans språkvetenskapliga intressen beskrivas så här: från göteborgska till afrikanska språk, från bisatsers egenskaper till konstruktionsgrammatik och från språkvårdens käpphastar till språkpolitikens mest aktuella frågor. Därtill har Lars-Gunnar ett stort och välförtjänt rykte som folkbildare: grundlagt i Radio Göteborg och Göteborgs-Tidningen (tillsammans med Bo Ralph), utvecklat genom språkspalter i Göteborgs-Posten och fullbordat genom radioprogrammet Språket (tillsammans med Anna-Lena Ringarp) i Sveriges Radio.

Den här festskriften är en hyllning till Lars-Gunnar med anledning av hans sextiofemårsdag, och vi som sammanställt boken har alla haft nöjet att ha Lars-Gunnar som handledare. Titeln *Fint språk/Good Language* anspelar naturligtvis på Lars-Gunnars klassiska *Fult språk* (1985 och senare) och den engelskspråkiga *Bad Language* (1990) som Lars-Gunnar och Peter Trudgill skrev tillsammans. I den här boken återfinns tjugo refereegranskade artiklar, som speglar en del av Lars-Gunnars vetenskapliga intressen. I den tabula gratulatoria som ingår i boken förtecknas namnen på många fler kollegor som vill vara med och hylla Lars-Gunnar på födelsedagen. Slutligen ingår en cd-skiva, där Anna-Lena Ringarp har sammanställt ett antal utdrag ur radioprogrammet Språket mellan åren 1998 och 2014.

Vi tackar alla som medverkar i boken, såväl artikelförfattare som subskribenter, för deras bidrag. Särskilt tack till bokens utgivare och Lars-Gunnars gamla parhäst Bo Ralph. Vi vill även tacka Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning för att festskriften får ingå i serien Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning.

Till sist önskar vi Lars-Gunnar och alla andra läsare (och lyssnare) angenäma upplevelser i form av artiklarna och cd-skivan som återfinns inom pärmarna för *Fint språk/Good Language*.

Göteborg i augusti 2014

Karin Helgesson, Hans Landqvist, Benjamin Lyngfelt,
Jenny Nilsson och Catrin Norrby



Joseph P. ...

Tabula gratulatoria

Karin Aijmer, Göteborg
Emilia Aldrin, Halmstad
Sture Allén, Göteborg
Anders-Börje Andersson och Annika Stenqvist, Göteborg
Peter Andersson, Mariestad
Maia Andréasson, Göteborg
Eva Aniansson och Heimir Pálsson, Uppsala

Sture Berg, Göteborg
Gunnar Bergh, Frillesås
Kristian Blensenius, Göteborg
Ann och Kjell Blücker, Uppsala
Lars Borin, Morgongåva
Sally Boyd, Göteborg
Gunilla Byrman, Skatteberga
Ulla Börestam, Uppsala
Fia Börjeson, Göteborg

Britt-Marie Carlsson, Mölndal
Carina Carlund, Göteborg
Robin Cooper, Mölndal

Lars-Erik Edlund, Umeå
Karin och Olle Edström, Göteborg
Aant Elzinga och Eva Wångersjö, Göteborg
Elisabet Engdahl, Mölndal
Ingegerd Enström, Sävedalen

Erik Falk, Uppsala
Anders Franck, Göteborg
Qarin Franker, Gottskär

Maud Gistedt, Göteborg
Inga-Lill Grahn, Göteborg
Catharina Grünbaum, Ekerö
Anna Gunnarsdotter Grönberg och Orla Vigsø, Alingsås
Britt-Louise Gunnarsson, Uppsala
Hans Götzsche, Nibe

Saara Haapamäki, Åbo
Anna Helga Hannesdóttir, Göteborg
Karin Helgesson, Mölnlycke
Staffan Hellberg, Solna
Per Holmberg, Göteborg
Louise Holmer, Mölndal
Ann-Kristin Hult, Göteborg

Ann-Marie Ivars, Helsingfors

Tore Janson, Stockholm
Håkan Jansson, Hisings Backa
Kristinn Jóhannesson, Gautaborg
Ing-Marie Johansson-Zere, Göteborg
Monica Johansson, Kungälv
Olle Josephson, Stockholm

Fred Karlsson, Helsingfors
Susanna Karlsson, Höör
Einar Korpus, Göteborg
Tore Kristiansen, København
Ingrid och Roger Källström, Göteborg

Hans Landqvist, Västra Frölunda
Godelieve Laureys, Gent
Lars Lilliestam, Göteborg
Per och Ing-Marie Lindblad, Mölndal
Maja Lindfors, Onsala
Jan Lindström, Helsingfors
Lars Lindvall, Göteborg
Per Linell och Kerstin Norén, Göteborg
Magnus Ljung, Stockholm
Aina Lundqvist, Bohus-Björkö
Benjamin Lyngfelt, Göteborg

Sven-Göran Malmgren, Göteborg
Nina Martola, Esbo
Björn Melander, Uppsala
Evert Melefors, Uppsala
Mats Mobärg, Nödinge
Brit Mæhlum, Trondheim

Jenny Nilsson, Göteborg
Andreas Nord, Göteborg
Bengt och Lena Nordberg, Uppsala
Mikael Nordenfors, Västra Frölunda
Marianne Nordman, Vasa
Catrin Norrby, Stockholm
Eva Nyman, Härnösand
Catharina Nyström Höög, Falun

Sölve Ohlander, Göteborg
Claes Ohlsson, Göteborg
Joel Olofsson, Stenungsund
Borghild och Helge Omdal, Lillesand
Tore Otterup, Göteborg

Anne Palmér, Uppsala
Erik och Malin Petzell, Göteborg
Christer Platzack och Lena Ekberg, Lund
Julia Prentice, Göteborg

Henrik Rahm, Lund
Bo Ralph, Göteborg
Mårten Ramnäs, Mölndal
Mikael Reuter, Pargas
Tomas Riad, Stockholm
Anna Lena Ringarp, Västra Frölunda
Lena Rogström, Göteborg
Henrik Rosenkvist, Hjälm
Bodil Rosqvist, Malmö

Ingrid Sahlin, Göteborg
Helge Sandøy, Bergen
Michael Schulte, Kristiansand
Christian Sjögreen, Göteborg

Emma Sköldberg, Göteborg
Pavel Stoyanov och Vesselina Georgieva, Sofia
Siv Strömquist, Uppsala
Mall Stålhammar, Göteborg
Eva Sundgren, Eskilstuna
Margareta Svahn, Uppsala
Ingmar Söhrman, Göteborg

Marika Tandefelt, Helsingfors
Ulf Teleman, Lund
Kerstin och Mats Thelander, Uppsala
Sofia Tingsell, Göteborg
Peter Trudgill och Jean Hannah, Norwich

Gunhild Vidén, Göteborg

Ann-Marie Wahlström, Göteborg
Barbro Wallgren Hemlin och Mats Hemlin, Göteborg
Åsa Wengelin, Mölndal
Camilla Wide, Helsingfors
Lars och Ulla Wollin, Uppsala

Jan-Ola Östman och Leila Mattfolk, Sibbo

Institutet för de inhemska språken, Helsingfors
Institutet för språk och folkminnen, Uppsala
Institutionen för svenska och flerspråkighet, Stockholms universitet
Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

Innehåll

<i>Karin Aijmer</i> <i>I don't know</i> as a marker of youth language	1
<i>Sture Allén</i> A:lfr-d V:stl-nd rimmar	15
<i>Gunnar Bergh & Sölve Ohlander</i> <i>Unlucky Rooney hits bar in Newcastle</i> Om falsk fotbollsvänskap mellan engelskan och svenskan	21
<i>Elisabet Engdahl</i> "Javisst säger vi så." Om <i>javisst</i> som satsbas i modern svenska	35
<i>Catharina Grünbaum</i> Hur "Wasa" blev "Vasa" – en historia om språkvård och maktspråk	47
<i>Olle Josephson</i> Här Lars-Gunnar! Om fotbollens arbetsspråk	57
<i>Fred Karlsson</i> Här kommer finnen!	67
<i>Lars Lindvall & Märten Ramnäs</i> <i>Paraître</i> och <i>sembler</i> Två franska verb i fransk-svensk kontrastiv belysning	77
<i>Per Linell & Kerstin Norén</i> "Nä inte från början ä dom inte de" – <i>inte+XP</i> som fundament i satsformade yttranden	91

<i>Magnus Ljung</i>	
Men, women and swearing in the BNC	101
<i>Sven-Göran Malmgren</i>	
<i>Konstigt nog, klokt nog</i>	
Om en ganska ny typ av satsadverb i svenskan och andra språk	109
<i>Bengt Nordberg</i>	
Att annonsera anföringar	117
<i>Christer Platzack</i>	
Predicative adjectives with NP argument(s):	
A case of optional head movement	129
<i>Bo Ralph</i>	
Gojla med popperna på	143
<i>Lena Rogström</i>	
”Där fick du nåt gott att suga på!”	
Verbala vidrigheter som stildrag	153
<i>Eva Sundgren</i>	
Diskursmarkörer över tid. Individuell variation och förändring	163
<i>Ulf Teleman</i>	
Räkna med danska	175
<i>Mats Thelander & Björn Melander</i>	
Som det heter på nysvenska	183
<i>Peter Trudgill</i>	
On the Scandinavian Input to the Norfolk Dialect	195
<i>Jan-Ola Östman</i>	
Språksociologi och konstruktionsdiskurs	205

I don't know as a marker of youth language

Karin Aijmer

1. Introduction

Young people do not use language in the same way as adults. They invent new words, exaggerate and swear a lot. They talk faster and interrupt more. Recently we have seen a burgeoning interest in analysing trends in teenage language (Stenström et al. 2002). This has gone hand in hand with an interest in pragmatic features such as the ubiquitous *like* which is characteristic of the way young people speak but has also spread to adult language (Andersen 2001). I first became interested in *I don't know* because of its frequency in the language of adolescents. The frequency was also striking in comparison with how it was used by adults. The following example illustrates how young people use *I don't know* (and its phonologically short form (*I dunno*)).

- Richard: Yeah but like, I dunno, I can imagine like people like
Rob <name> and everyone taking the piss out of people.
Catriona: Well they just do it a different way.
Richard: What do you mean?
Catriona: Dunno he's just got a different approach about it don't
know [much better.] (COLT)

I don't know can be used for a number of social functions that have nothing to do with claiming the lack of knowledge.

The aim of this study is to investigate how *I don't know* (and *dunno*) is used by adolescents and to discuss some possible reasons for its frequency. The focus will be on its functions in different contexts and on how it is used by adolescents to present themselves in a particular perspective. Adolescents use both (*I dunno* and (*I don't know*). However *dunno* is in the forefront of formal and semantic changes affecting *I don't know* and is an 'innovation' which may be especially popular in adolescent speech.

The material used for this study is the Bergen Corpus of London Teenage

Language (the COLT Corpus: www.hd.uib.no/colt/).¹ The recordings were made in the 1990s. They represent 100 hours of speech and approximately 500,000 words of (informal) conversations among family and friends. 85% of the corpus consists of adolescent speech. The COLT Corpus also gives some sociolinguistic information about the speakers' age, gender and social class. The speakers are mainly teenagers (13 to 17 years old), both genders are represented in the corpus as well as different social classes (for details see the COLT user's manual: Stenström et al. 2002). As a result we can get a sociolinguistic profile for the uses of *I don't know* and *(I) dunno* on the basis of the corpus data.

2. Frequencies of *I don't know* and *(I) dunno*

A starting-point for this study is that adolescents use both *I don't know* and *dunno* a lot and more than adult speakers. This can be shown by comparing the data from the COLT Corpus with the spoken part of the British National Corpus (BNC). See Table 1.²

TABLE 1. *Frequencies of I don't know and (I) dunno in the COLT Corpus and (the spoken part of) the BNC.*

	<i>I don't know</i>	Normalized frequencies (one million words)	<i>(I) dunno</i>	Normalized frequencies (one million words)	Normalized frequencies (<i>dunno</i> and <i>I don't know</i>)
COLT (500,000 words)	482	964	374	748	1712
BNC spoken (10,394,791 words)	7014	678.20	1246	120.48	794

¹ See Appendix 1 for a description of the transcription system.

² In this paper I discuss *I don't know* and *dunno* as pragmatic markers. I have excluded the examples where speakers use *I don't know* in combination with an interrogative word (e.g. *I don't know when, I dunno if*). The frequencies in the table include all examples. In the COLT corpus there were 336 examples of *dunno* as a pragmatic marker to be compared with 301 examples of *I don't know*.

Both *I don't know* and *dunno* were more frequent in the COLT Corpus than in the BNC. Moreover the frequency of (*I*) *dunno* in the COLT Corpus is striking. A comparison with the (spoken part of the) British National Corpus (BNC) showed for example that (*I*) *dunno* occurred 748 times per one million words in the COLT Corpus to be compared with 120 times per one million words in the BNC. Adolescents use more examples of *dunno* than adults do because the form is new and more salient than *I don't know*.

3. Previous work

The starting-point for Tsui's (1991) pioneering study of *I don't know* was that the construction could be used also when the speaker actually knew. Tsui discusses the following example:

(John, David and Robert are colleagues. Robert is planning a big promotion project next year. David knows about this but has promised Robert not to tell John.)

John:	What plans does Robert have for sales promotion next year?	
David:	I don't know	(Tsui 1991: 608)

The speaker's reason for using *I don't know* is to avoid a straightforward refusal to answer the question. An obvious motivation is politeness (consideration of another person's face). Tsui's analysis of *I don't know* is based on Goffman's (1967) suggestion that the way we use language is affected by the avoidance of threats to our own face and that of others. Goffman's theory can explain why speakers use *I don't know* for example to soften or hide disagreement in extended sequential contexts. However in order to analyse young people's use of *I don't know* we need to go beyond theories explaining *I don't know* in terms of politeness. Speakers may decide to withhold information or claim lack of knowledge for a variety of reasons.³

I don't know has little meaning in itself. How it is used is closely associated with contextual factors and what goes on in the interaction. An important notion is stance (Kärkkäinen 2003; Weatherall 2011). *I don't know* can express both epistemic and affective stance on what is about to follow (as pointed out by Grant 2010). As a marker of epistemic stance it

³ Tsui's (1991) study was based on a corpus of British conversations. Other corpus studies are Diani's (2004) analysis of *I don't know* in the COBUILD/Birmingham Corpus and Grant's (2010) study of the use of *I don't know* in British and New Zealand English.

expresses the speaker's (degree of) confidence in the truth of the message. The analysis of its functions as an epistemic marker fits in with theories of hedging and politeness. However in youth language it is also exploited for 'affective' reasons. It is therefore important to distinguish between uses where *I don't know* has to do with uncertainty and hedging or avoiding (hiding, softening) agreement and examples where 'non-commitment' or vagueness are used for evaluation and expressing attitudes.

Keevallik (2011) has studied 'disclaimers' in Estonian, Swedish and Russian. The aim is to study how speakers take moral responsibility for not knowing in the interaction. The recipient of a question is for example morally responsible for answering the question in a cooperative or helpful way. *I don't know* is a solution making it possible for speakers to avoid answering the question while not appearing unwilling to do so. It may also be an indication that the question is inappropriate or has been designed in some way which makes it difficult for the recipient to answer. In general 'no knowledge' is seen as a resource for escaping the terms set up by the question as well as the moral responsibility or social implications associated with the answerer role.

I don't know has been studied mainly in its uses as a response marker. Weatherall (2011), on the other hand, draws attention to *I don't know* as a 'prepositioned epistemic hedge' functioning as 'a practice to show less than full commitment to a next thing' and as 'an alert to the relevance of an epistemic issue' (Weatherall 2011: 334).

Exactly how *I don't know* is used depends on a large number of factors such as its position in the utterance or the turn sequence, the type of activity as well as customs and practices of the social group to which the speakers belong.

For example in court proceedings claiming lack of knowledge has been seen as a device for avoiding sensitive issues (Drew 1992, Hutchby 2002). *I don't know* (*dunno*) is also closely concerned with the design of the answer to the question. Potter (2004) gives examples of how Princess Diana used *I don't know* as an aspect of how she designed her answers to the interviewers' questions so as to ward off negative implications about malevolence. The corpus of London teenager speech provides the opportunity to move further in the direction of studying how speaker roles and the social setting influence the manner in which markers such as *I don't know* or (*I dunno*) are used.

4. The functions of *I don't know*

As pointed out in the previous section *I don't know* and *dunno* do not always have their literal meaning. Young speakers often use *I don't know* as a strategy allowing them to manipulate truth or act with deception when answering a question. They can use deceit (saying *I don't know* when in fact they know or if they do not want to answer the question). The speakers' use of *I don't know* in this way reflects the fact that the speakers are close friends using 'no knowledge' as a resource to signal social bonding.

In (1) the speaker (Jock) knows that the question is not intended seriously (when he is going to see Jasmine) and signals this by means of *dunno* in the answer. The 'no knowledge' response is not accepted by Craig who teasingly insists on getting an answer (*Oh Jock*).

- (1) Craig: You see, you can't see Jasmine at Christmas can you?
 Jock: No.
 Craig: When's the next time you see her?
 Jock: Dunno.
 Craig: Oh Jock.
 Jock: Dunno. It's about three months time probably.
 Craig: Three months? You've gotta be joking....
 Jock: I didn't see her for (42002a/09)⁴

The little question-answer exchange has the purpose of keeping the conversation alive and strengthening the social bonds between the conversational partners.

In example (2) from the same conversation both speakers are aware of the playfulness of the conversational exchange. Craig wants to know what Jock has told his girl-friend about him (*Come on Jock tell me*). However he is not supposed to take Jock's *I don't know* in the response literally or seriously.

- (2) Craig: Come on I want the truth and nothing but truth, [what did you say]?
 Jock: [Er, well] I told her that, I told her all the sad things you'd ever done in your life.
 Craig: Like what?
 Jock: <burping> Like erm, </> er, I can't think off hand now.
 Craig: Come on Jock tell me I wanna know.
 Jock: I don't know.
 Craig: Come on you tell you're probably just trying to put it in a different way now trying a bend you're (42002a/09)

⁴ Reference to the text file in the COLT Corpus. '09' refers to the recruited speaker's number.

In examples (1) and (2) *I don't know* (*dunno*) in the answer to the question appears to be non-cooperative. However the hearer is only pretending to hold back the answer to the question. *I don't know* has a teasing function which can be further underlined by its co-occurrence with laughing and other non-verbal behaviour.

When *I don't know* co-occurs with *oh* it is associated with attitudes such as resignation, 'a mental shrugging one's shoulders'.⁵

- (3) Josie: Ha the bottle please?
 Mark: Oh not another bloody [<unclear>?]
 Josie: [Why?] ^1 [Anthony's got drugs.]
 Mark: [<laughing> Oh I don't know </>.]
 Josie: <singing> Anthony's taking drugs </>! ^many
 <unclear> So come on Why is everyone ^1 have a
 (32607a/12)

I don't know is used for 'lexical detachment' (Stubbs 1986). The speakers' attitude is vague or uncommitted about what they are saying. A marker of non-commitment is useful in many different contexts. Politeness is not the only obvious reason for using *I don't know*. We have for example seen that young people use *I don't know* in a facetious way to pretend that they are not able to answer a question. *I don't know* can also initiate a new turn. Speakers use *I don't know* to warn the hearer that they do not take responsibility for what they are about to say.

It is often difficult to decide if speakers use *I don't know* because they are concerned with hedging and truth or for other reasons. This is particularly the case when *I don't know* co-occurs with epistemic markers (such as epistemic *might*) in the same utterance. How we interpret *I don't know* depends on the continuation (the local context) as well as the wider context (who the speakers are and their relationship to each other).

- (4) ?: [<unclear>
 Cassie: Yeah.
 Selum: You'll be able to
 Cassie: Mm.
 Selum: You'll be able to do that. <unclear>
 Cassie: Yeah. I dunno Zed might change his mind in the end, but I doubt it. Probably not really... (2) it's probably not really his scene. What?
 Selum: I dunno I think you maybe do (33705a/01)

⁵ *Oh* co-occurred with *I don't know* or *dunno* in 11 examples.

Politeness could be a reason: by avoiding commitment the speaker prevents threats to his or her own face. However young speakers can be assumed to be less concerned with 'face'. They use *I don't know* in order to appear uncommitted and suitably vague without being concerned with matters of truth.

Young people make use of the turn-initiating *I don't know* for other reasons than adults. They can for instance use *I don't know* to indicate that what is said should not be taken literally or only as the expression of a subjective opinion, attitude or feeling. What is about to come up in the turn may be imprecise, an exaggeration, a metaphor.

In (5) the speaker uses *I dunno* with a specific phrase expressing approximation (about ten years ago). However another reason for using *I dunno* is that it is appropriate in a conversation with close friends of the same age group.

- (5) Anthony: there's exams next week.
 Danny: Yeah I know, I dunno.
 Anthony: Does that, there's gonna be so many people who are gonna be off.
 Danny: Yeah, Phil <name> yeah he said that a couple of, oh I dunno about ten years ago they sent the whole school home when there when only twenty five people were, ill.
 Danny: Did they?
- (41806a/01)

Cassie has been going out with her boyfriend for six weeks but prefers not to predict anything about their relationship: 'It's a bit weird I dunno'.

- (6) Cassie: not to predict, I don't want to say it... (3) doesn't matter about thinking I know it's a bit weird in you know, I dunno.... (10) Have I got the house for myself tonight?
 Selum: <unclear>
 Cassie: Huh? Mm.
 Selum: <nv> yawn </nv>
- (33705a/01)

I dunno as a disclaimer enables the speaker to avoid sounding overly committed, too assertive or 'pushy'. It is associated with emotions and attitudes and with social relations. In (7) Mark wants to know how a particular girl gets her hair so shiny. He is not happy with the answer that she greases it. *I dunno* neither accepts nor rejects the idea that she greases her hair: 'It's like the hair is shiny'.

- (7) Mark: I'd have to have summat... a bit longer. I wanna know how she gets her hair so shiny.
 Grace: Grease it.
 Richard: Grease.
 Mark: Ah! I dunno man. It's like the hair is shiny. I dunno.
 Grace: Yeah she grease, [put grease in it.]
 Mark: [Cos her hair looks]

(35207a/12)

The use of *I dunno* assumes that the conversational partners share certain values and norms.

The next example is similar. By means of *I dunno* the speaker invites the hearer to share the opinion that Mars bars are too thick and gooey:

- (8) Cassie: It's not worth it. <nv> laugh </nv>. Oh God they look well nice as well.
 Caroline: The Mars Bars might be cheaper.
 Cassie: Yeah oh I dunno but they're sort of too thick and gooey.
 Caroline: Yeah.
 Cassie: No I mean, I dunno.
 Caroline: Oh don't worry about it....
 Cassie: Is that

(34101a/01)

I don't know as a disclaimer indicates that the speaker is about to say something which is exaggerated or which cannot be taken literally. Jock and Craig are discussing whether to take over a two-bedroom flat. It can hardly be the case that the decision to take the flat is ages away:

- (9) Jock: I got a like a bigger one now, another like two bedroomed flat.
 Craig: Well we could do that no shit easily couldn't we?
 Jock: Mm.
 Craig: Easily.
 Jock: Yeah but I dunno, it's ages away yet but, I mean afterwards [we could take,]
 Craig: [You might] be broken off by then Jock.
 Jock: <nv> laugh </nv> Doubt

(41802a/01)

In (10) the speaker refuses to take responsibility because what is about to be said cannot be understood literally: 'There are loads of lax colours':

- (10) Kath: We get priority and then they've got hockey colours as well like Kay <name> and,
 Mark: Ali?
 Kath: Ali erm
 Mark: Finished?
 Kath: Sal, I dunno I haven't looked at it all, There are loads of lax [colours]
 Mark: [<yawning> I'm tired </>]

(42307a/01)

In (11) Craig and Jock are discussing the rugby matches the school has lost. It is difficult to believe that there is no one fit (to play rugby) at the school. The disclaimer indicates that the statement is exaggerated.

- (11) Jock: it was <mimicking> point two five, E. </>
 Craig: Gonna go on Saturday?
 Jock: Dunno.... (13)
 Craig: Who do you think's really fit then, at this school?
 Jock: Dunno. I don't think anybody's really fit at this school.
 Craig: You don't think anyone is?
 Jock: No, I

(41907a/09)

The motivation for *dunno* (*I don't think*) is the speaker's wish to adhere to the norms of the group by distancing himself from what is said.

I don't know as a disclaimer can have an interjectional quality (it expresses emotions). In (12) it makes light of what is about to be said (I just saw it and thought I have to buy it).

- (12) Peter: ^1 I don't want tape I want
 Grace: Oh my God! Why did you [bother]
 Peter: [I do=]
 Grace: really? [It's just that]
 Peter: [I dunno], I just saw it and thought, I have to [buy it.]
 Grace: [Oh look] Spikey, [look!]
 Peter: [Here] he comes. Tom, you're late!
 Josie: <unclear>

(32501a/01)

To sum up, one reason for being non-committal and vague has to do with politeness. However young people may use *I don't know* for different reasons than adult speakers. *I don't know* is used in the conversation with teenagers to express attitudes and emotions, for joking and mock-deceit. Its function is also symbolic: 'This is how you and I talk.' The frequent use of *I don't know* by the adolescents reflects the importance of solidarity and social relations in the peer group. Young people use it a lot. However they may prefer *dunno* to *I don't know* as a more salient and innovative form.

5. *I don't know* in a sociolinguistic perspective

Besides functional motivations for using *I don't know* or *I dunno* there are sociolinguistic reasons associated with whether the speakers are boys or girls, their age and social class.

The COLT Corpus makes it possible to compare *dunno* and *I don't know* with regard to the users. Both *dunno* and *I don't know* were for instance primarily used by speakers belonging to 'middle adolescence' (14–16 years old). It is also possible to compare girls and boys. In COLT boys and girls contribute roughly the same amount of text according to Andersen (2001: 87). However there are differences in how they use *I don't know* and *dunno*. With regard to *dunno* there was little difference between boys and girls (although girls used it slightly less often than the boys). On the other hand, girls used *I don't know* twice as often as boys. There were also different preferences which could be explained with regard to the social class of the speakers. *I don't know* was preferred by speakers categorized as 'high' while *dunno* was preferred by speakers belonging to the social class labelled 'middle' (cf. Andersen 2000: 87).⁶

We can also make a comparison with the spoken part of the BNC. On the basis of an examination of 1000 examples from the BNC Grant (2010) found that *I don't know* was primarily used by speakers in the 45 to 60+ age group while *I dunno* was more evenly spread across age groups with the highest frequencies in the 15-34 age group. In her data both phrases were used more by women than by men. However with regard to *dunno* there was little difference between men and women.

To sum up, *I dunno* was used by both boys and girls especially in their 'mid-adolescence'. It was fairly neutral with regard to the social class of the speakers. *I don't know*, on the other hand, was favoured by girls and was more often used by speakers in the social class referred to as 'high'.

⁶ The social class index has been based on information such as residential area, parents' occupation and whether the parents are employed or not (Andersen 2001:87).

The difference between *dunno* and *I don't know* also concerns grammaticalization (Scheibman 2000). *Dunno* is derived from a construction with *I don't know* in the matrix clause by means of phonetic reduction (*don't know* → *dunno*). Grammaticalization also explains how *I don't know* becomes increasingly more subjective and acquires pragmatic and interactional functions which differ from the literal meaning (Scheibman 2000, Diani 2004, Brinton 2008). The distribution and uses of *I don't know* and *dunno* as distinct variants in the present-day language are characteristic of grammaticalization where old and new forms can co-occur (Hopper 1991). From the point of view of grammaticalization speakers who use a number of *dunnos* (adolescents 14–16 years old belonging to a socially neutral class) can be viewed as being on the bandwagon of innovation and change. They use more *dunnos* and we can speculate that they use it more for indexing a 'young uncommitted persona' than for interpersonal or polite functions.

6. Conclusion

Dunno and *don't know* are used with different frequencies in adult and adolescent language. Adolescents use more examples of *dunno* than of *I don't know*. This reflects the fact that *dunno* can be regarded as an innovative feature characterizing adolescent speech. However both *dunno* and *I don't know* were frequent in adolescent language suggesting that they are used for special reasons associated with values and norms cherished by teenagers. Avoidance of commitment is for instance important in youth language. This accords well with Andersen's observation (2001: 295) that adolescents construct a particular image of themselves on the basis of markers such as *like* and *innit* which express a reduction or avoidance of commitment. There are several explanations for the desire and need to avoid commitment. Andersen suggests for example that '[t]he motivation may be found in the specific social setting; a speaker may apply the marker as a way of invoking solidarity between speakers'. *Dunno* was not discussed by Andersen but is equally important as a strategy used by young speakers as a way to establish and maintain the sharing of norms and values. Another factor which cannot be ignored is the symbolic value of a particular marker such as *dunno*. Since it is formally distinct and innovative it serves as a marker of adolescence (or of the peer group) associated with 'a set of values of the "post-modern", ironic and non-committal youth of the 1980s and 1990s' (Andersen 2001: 295).

I don't know can express both epistemic and affective stance. However it was less typically used for epistemic stance (uncertainty, hedging) by

teenagers. *I don't know* can for instance be used for manipulation, mock-deceit in utterances masquerading as disagreeing with the hearer. The teenagers also use *I don't know* to convey their attitudes to (evaluation of) what is about to be said for example to mark something as exaggerated or unbelievable, before using a metaphor or a non-literal interpretation. *I don't know* is found together with laughing, sighing, hesitation to express the speakers' feelings. It can be repeated for greater emphasis and it co-occurs with (other) interjections (*ah I don't know, oh dunno, God dunno, ha dunno*).

The popularity and spread of *I don't know* or *dunno* in adolescent discourse can have an effect on the frequency of other pragmatic markers with a similar function. According to Andersen (2001: 307), *oh, well, sort of, I mean* and the epistemic parentheticals (e.g. *I think*) were more common in adult talk. It may be speculated that young speakers use *I don't know* as a substitute for the response marker *well* (which is avoided by young speakers as old-fashioned and middle-aged).

References

- Andersen, G. 2001. *Pragmatic markers and sociolinguistic variation. A relevance-theoretic approach to the language of adolescents*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Brinton, L.J. 2008. *The comment clause in English. Syntactic origins and pragmatic developments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diani, G. 2004. The discourse functions of *I don't know* in English conversation. In: Aijmer, K. and A.-B. Stenström (eds), *Discourse patterns in spoken and written corpora*. 157–171. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Drew, P. 1992. Contested evidence in courtroom cross-examination: The case of a trial for rape. In: Drew, P. & J. Heritage (eds), *Talk at work: Interaction in institutional settings*. 470–520. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goffman, E. 1967. *Interaction ritual. Essays on face-to-face behaviour*. New York: Doubleday.
- Grant, L.E. 2010. A corpus comparison of the use of *I don't know* by British and New Zealand Speakers. *Journal of Pragmatics* 41: 2282–2296.
- Hopper, P.J. 1991. On some principles of grammaticization. In: Traugott, E.C. and B. Heine (eds), *Approaches to grammaticalization. Volume 1: Theoretical and methodological issues*. 17–35. Amsterdam /Philadelphia: John Benjamins.

- Hutchby, I. 2002. Resisting the incitement to talk in child counselling: Aspects of the utterance *I don't know*. *Discourse Studies* 4(2): 147–168.
- Kärkkäinen, E. 2003. *Epistemic stance in English conversation: A description of its interactional functions, with a focus on "I think"*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Keevallik, L. 2011. The terms of not knowing. In: Stivers T., Mondada, L. and J. Steensig (eds), *The morality of knowledge in conversation*. 184–206. Cambridge: Cambridge University Press.
- Potter, J. 2004. Discourse analysis as a way of analysing naturally occurring talk. In: Silverman, D. (ed.), *Qualitative research: Theory, method and practice*. 200–221. London: Sage.
- Scheibman, J. 2000. *I dunno*: A usage-based account of the phonological reduction of *don't* in American English conversation. *Journal of Pragmatics* 32(1): 105–124.
- Stenström, A.-B., Andersen, G., Hasund, K., Monstad, K. and H. Aas. 1998. *User's manual to accompany The Bergen Corpus of London Teenage Language (COLT)*. Bergen: Department of English at the University of Bergen. <http://khnt.hit.uib.no/icame/manuals/COLT/COLT.PDF>
- Stenström, A.-B., Andersen, G. and Hasund, K. 2002. *Trends in teenage talk: Corpus compilation, analysis and findings*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Stubbs, M. 1986. 'A matter of prolonged field work': Notes towards a modal grammar of English. *Applied Linguistics* 7: 1–25.
- Tsui, A. B. M. 199. The pragmatic functions of *I don't know*. *Text* 11(4): 607–622.
- Weatherall, Ann. 2011. *I don't know* as a prepositioned epistemic hedge. *Research on Language and Social Interaction* 44(4): 317–337.

Appendix

Symbol	Comment
, . ? !	sentence-like boundaries
CAPS	sentence beginnings
,	brief pause
.	medium pause
...	long pause
<nv> yawn </nv>	non-verbal sound
<unclear>	unintelligible speech
[text]	single overlap

A:lfr-d V:stl-nd rimmar

Sture Allén

I decembernumret av Grönköpings Veckoblad 1925 ingår en julsång av A:lfr-d V:stl-nd / Nils Hasselskog på känd melodi. Den återkommer i *Lyriskvänner* 2012: 6 (s. 80), som har temat "Nonsens". Jag citerar de fyra stroferna (som *Lyriskvänner* hämtat ur *Grönköping i helg och söcken*, 1927).

Jul Melodi: Du gamla, du fria
 Om jul är det härligt, singdudelidej,
 med all denna snö uti naturen.
 Det snögar på "mej", och det snögar på "dej",
 på höga och på låga och på djuren!

Om jul är det hurtigt, singdudelidej,
 med nordiska sporter i det fria.
 Tag på dina skridskor, säg staden Good by,
 och följ till Bergska sjön mig, cara mia!*

Om jul är det läckert, singdudelidej,
 att sätta sig neder invid borden
 kring gröten med mandlar och nassen åt Frey,
 och mjödet som ger flykt och rim åt orden.

Om jul är det härligt, singdudelidej,
 vid stilla kamin i skymning kulen,
 små pussar med glöggsmak det saknas då ej.
 Ack, jag vill leva, jag vill dö om julen!

*Spanska: betyder min kära, bakvänt.

Här är det alltså fråga om att sjunga singdudelidej på nationalsångens melodi och avrunda med en travesti på slutorden. Hasselskog visste hur sådana slipstenar skulle dras. Ett annat av de främsta exemplen på det är slutraden i dikten "Oktobertankar vid fönstret" med dess anknytning till både Gunnar på Lidarände i Njåls saga och Verner von Heidenstam: "För mig finns ingen dörr från hemmets vägg." Om hans diktningens roll och karaktär kan

man läsa t.ex. i Martin Kylhammars och Göran B. Nilssons uppsats "Nils Hasselskog – humoristen och humanisten i Grönköping".

En sak man genast lägger märke till i den citerade juldikten är rimmens art. För Hasselskog var rimmet ett viktigt uttrycksmedel. En annan juldikt – "Juledröm" – inleds

I julkvällens stämningstimma,
då pyntad bordsgran jag tänt,
mig griper en lust att rimma,
så stark som aldrig jag känt.

I dikten "Jul" har författaren som synes använt citationstecken kring *mej* och *dej*. Det markerar en finkänslig reservation beträffande stavningen av riks-språkets *mig* och *dig*. Den på diktens tid gällande upplagan av Svenska Akademiens ordlista, den åttonde från 1923, hade nämligen enbart objektsformerna *mig* och *dig*. Den relativa lössläppligheten i dessa fall motsvarade emellertid ett väl etablerat uttal. Vad beträffar den isländskartade stavningen *Frey* av namnet på fruktbarhetsguden *Frej*, vållade den säkert inga uttalsproblem.

Sammanställningen *singdudelidej* – *dej* uppfyller för övrigt varken kravet på ett huvudtrycksrim eller kravet på ett bitrycksrim. I det förra fallet skulle det gälla strängen *-udelidej*, i det senare strängen *-ej*. Formuleringen svarar alltså inte tekniskt sett mot kravet på ett reguljärt rim. Man kan notera, att *mej* och *dej* principiellt hade kunnat byta plats i dikten, vilket hade gett bitrycksrim.

I slutstrofen står *kulen* mot *julen*, det första ordet med grav accent och det andra med akut. Som Eva Lilja påpekar i *Svensk metrik* brukar den relationen betraktas som orent rim (s. 101). Med tanke på att rim bestäms som "ljudlikhet mellan två eller flera varandra närstående ord eller stavelser" (s. 87) bör man enligt min mening likväl inte dra in tongången i sammanhanget. Liksom Alf Henrikson i "Verskonstens ABC" (s. 9) betraktar jag *bilden* och *vilden* etc. som fullgoda rim.

Hur är det då framför allt med *Good by* som rim på *-dej*? Vägen från *God be with you* till *Goodbye* innefattar en serie reduktioner och förskjutningar i uttalet genom åren och en övergång från *God* till *Good* genom inflytande från *Good morning*, *Good day* osv. Den resulterande slutdiftongen *ai* är en intressant, mångfasetterad företeelse.

David Jones skriver i sin tidsmässigt närliggande engelska fonetik (s. 100 f.): "We have here the case of a diaphone with several members. That is to say different speakers of Received English do not all pronounce *ai* in the same way. In the pronunciation of many speakers the diphthong begins at Cardinal Vowel No. 4 (*a*) and immediately proceeds in the direction of *i*. With some speakers the diphthong begins at a point between Cardinal *a* and

Cardinal a, while with others the beginning is at a point between a and æ. Others again, especially in the North of England, use a sound nearer to ʌi or æi." Av de fonetiska symbolerna uttalas enligt Jones' anvisningar a som i fly, a som i father, æ som i cab, ʌ som i up och ə som i above, china. Det hade alltså vuxit fram flera uttalsvarianter, delvis med regional spridning.

Invandrare från England sökte sig tidigt till Göteborg. Handeln var omfattande och industrietableringarna betydelsefulla. Ett par av de viktiga momenten var inrättandet av ett engelskt handelskompani med särskilda rättigheter i staden redan 1635 och positionen som enda öppna hamn i Nordeuropa under den franska handelsblockaden av England i början av 1800-talet (Andersson s. 62, 122). Raden av namn knutna till bestående insatser är lång: Carnegie, Gibson, Chalmers, Dickson, Hall etc. Med tanke på stadens livliga förbindelser västerut var det inte underligt, att språkliga ting spreds till Göteborg. Under min uppväxt hörde jag ofta uttryck som *tejta till 'dra åt* (en lina) att jämföra med engelska *tigheten*, (*h*)åll(e)*rejt* efter *all right* och *strejk* efter *strike*, där den engelska diftongen motsvaras av *ej*. Formen *strejk/sträjk* är enligt SAOB belagd sedan 1868 och levde vid sidan av *strike* (som också kunde uttalas stavningsenligt). Att jämföra är vidare danska *strejk* och norska *streik*. I sporten med det engelska namnet *bowling* är däremot stavningen *strike* och uttalet *strajk* dominerande.

Man får mot den här bakgrunden alltså tänka sig att Hasselskog, uppvuxen i Alingsås och folkskollärare i Göteborg, som pendang till *singdudelaidej* hade uttalsformen *godbej*. Tar man en vidare utblick över Hasselskogs dikter kan man hitta relevanta paralleller. Mest slående är "Sång till Fyffe-bananen", där första strofen och fotnoten lyder som följer.

Lägg upp all världens frukter å en bricka,
bär kring dem, kittla syn- och luktorgan,
samt bjud mig taga *en* för egen ficka:
jag griper resolut en Fyffe-banan.*
Vad giva äpplen, päron, hasselnötter
väl för exotisk njutning och high life
mot denna sagofrukt, med sina rötter
i fjärran sol- och vårbekyssta Fyffe?

*uttalas *fäjf* (som i *five o'clock*)

Här får vi alltså svart på vitt på att diftongen för Hasselskog verkligen hade ljudvärdet *ej*. Det innebär också, att rimmet *high life – Fyffe* lästes *hej lejf – fejf*. Vi känner språkhistoriens vingsus i Hasselskogs uttalsvärld:

Om jul är det hurtigt, singdudelidej,
 med nordiska sporter i det fria.
 Tag på dina skridskor, säg staden Good by,
 och följ till Bergska sjön mig, cara mia!^{1*}

En allmän fråga blir naturligtvis hur man skall ställa sig till diktställen, vilkas uttal har förändrats genom tiden. Här är ett par ofta aktuella stycken av Evert Taube. Ur ”Calle Schewens vals”:

Jag är som en pojke, fast farfar jag är,
 ja rospiggen spritter i mig!
 Det blir bara värre med åren det där
 med dans och med jäntornas blig.

Ur ”Rosa på bal”:

Tyst, ingen såg att jag kysste Er kind.
 Känn hur det doftar från parken av lind.
 Blommande lindar kring månbelyst stig –
 Rosa jag älskar dig!

Båda stroforna har citerats efter Sven-Bertil Taubes urval *Hjärtats nyckel heter sång* (1960). Har man sjungit *dej*, känns det störande att komma med *blig*. Likaså att låta *dej* följa på *stig*.

På liknande sätt är det hos Viktor Rydberg i hans ”Kantat vid jubelfest-promotionen den 6 september 1877”.

Ur nattomhöljda tider
 emot ett mål, fördolt för dig,
 o mänsklighet, du skrider
 i sekler fram din ökenstig!

Inom parentes kan vi också notera, att Rydberg använder bitrycksrim. Ett exempel av annat slag har vi i Taubes ”Fritiof och Carmencita”.

Samborombon, en liten by förutan gata.
 den ligger inte långt från Rio de la Plata,
 nästan i kanten
 av den blåa Atlanten,
 och med pampas bakom sej många hundra grön mil,
 dit kom jag ridande en afton i april
 för jag ville dansa tango.

I det långgivande språket latin var det betonade i-et i andra stavelsen i *aprilis* långt. Uttalet med lång vokal kunde leva länge, och i Taubes tid och rum var det ännu aktuellt. Med det uttalet blir rimmet korrekt, men med dagens uttal försvinner rimmet. Hur gör man?

Enligt min mening bör man göra författarna tjänsten att i största möjliga utsträckning uttala rimmen i enlighet med deras eget uttal. Att det av stilistiska skäl kan kännas lättare i Rydbergs fall är en sak för sig. Regeln bör gälla generellt inom senare tiders diktning.

Litteratur

- Andersson, Bertil, *Från fästningsstad till handelsstad 1619–1820*. Stockholm 1996. (Göteborgs historia. Näringsliv och samhällsutveckling. 1.)
- Hasselskog, Nils, se V:stl-nd, A:lfr-d.
- Henrikson, Alf, *Verskonstens ABC*. Höganäs 1982.
- Jones, David, *An outline of English phonetics*. 7th ed. Cambridge 1950.
- Kylhammar, Martin, och Nilsson, Göran B., Nils Hasselskog – humoristen och humanisten i Grönköping. I: *Myter och motiv. Essäer om litteratur*. Red. Susanne Larsson-Krieg (Svenskläraryrskriftens årsskrift 1995) s. 58–68.
- Lilja, Eva, *Svensk metrik*. Utg. av Svenska Akademien. Stockholm 2006.
- Ordbok öfver svenska språket*. Utg. af Svenska Akademien. 1–. Lund 1898–. (SAOB)
- Rydberg, Viktor, *Valda dikter*. Utg. av AB. Lindqvists Förlag. Stockholm 1948.
- Taube, Evert, *Hjärtats nyckel heter sång*. Sextionio visor och en dikt i urval av Sven-Bertil Taube. Stockholm 1960.
- V:stl-nd, A:lfr-d, Jul. I: *Lyrikvännen* 2012: 6, s. 80.

Unlucky Rooney hits bar in Newcastle Om falsk fotbollsvänskap mellan engelskan och svenskan

Gunnar Bergh & Sölve Ohlander

1. Inledning

Det första man slås av vid mötet med ett nytt språk är de lexikala skillnader som det nya språket uppvisar i relation till ens eget, t.ex. att svenskans *spark* inte heter *spark* utan *kick* på engelska. Något senare upptäcker man att det i oceanen av sådana olikheter även tycks finnas en del likheter, t.ex. mellan svenskans *fot* och engelskans *foot*, eller svenskans *boll* och engelskans *ball*. Genom lånord kan sådana likheter även uppträda mellan obesläktade språk, som engelskans *football* och japanskans *fotuboru* (jfr Andersson 1987:19).

Det lexikala igenkännandets glädje riskerar dock att grumlans av en ytterligare, mer avancerad insikt, ofta förvärvad "the hard way": alla likheter går inte att lita på. Engelskans *hit* motsvarar inte svenskans *hitta*; engelskans *nick* betyder inte 'nick/a'. Ett engelskt *wrist shot* förekommer i t.ex. ishockey och handboll ('handledsskott'), inte i fotboll. Den etablerade termen för sådana försåtliga likheter mellan ord i olika språk, där uttal och/eller stavning leder vilse, är "falska vänner" ("false friends", "falsche Freunde", "faux amis", "falsos amigos"). Även om falsk språkvänskap torde ha uppmärksamrats vid all språkkontakt, i alla tider, är själva termen av en skapelse från 1920-talet, som påpekas av t.ex. Chamizo-Domínguez (2008:1). Den tillhör numera allmänspråket. Således ger *Oxford Dictionary of English* (2010) följande definition av *false friend*: "a word or expression that has a similar form to one in a person's native language, but a different meaning (for example English *magazine* and French *magasin* 'shop')".

Klassiska engelsk-svenska "fallgropar" är bl.a. följande: *actual* 'verklig' – *aktuell*, *blanket* 'filt' – *blankett*, *eventual* 'slutlig' – *eventuell*, *warehouse* 'lagerlokal' – *varuhus*; hit hör också ovannämnda *wrist*. Även rubrikexemplet *unlucky* kan räknas in bland de falska vännerna: *Unlucky Rooney* innebär ju inte primärt att Rooney var olycklig till sinnes utan att han helt enkelt hade otur: bollen träffade ribban (*bar*) i stället för att gå i mål.

Falsk lexikal vänskap tillhör den praktiska språkpedagogikens paradgrenar. Veisbergs (1996:630f.) beskriver olika slags lexikon över falska vänner. Han noterar: "False friends (FFs) studies have always been more or less successfully exploited in practical teaching" (1996:627).¹ Det kan nämnas att engelska falska vänner i relation till andra språk även tagits upp i "learners' dictionaries", t.ex. *Cambridge International Dictionary of English* (jfr Ohlander 1996:266f.; 1997:333f.).

Trots all pedagogisk uppmärksamhet är begreppet "falsk vänskap" knappast särskilt väldefinierat. Det är heller inte statistiskt: nya falska vänner kan tillstöta, t.ex. inom särskilda ämnesområden och kontexter. Eller kanske snarare: olika specialområden kan rymma falska vänner av en sort som inte normalt har uppmärksammats i gängse sammanställningar. Ett sådant område är fotbollsspråket, dvs. det språk som används för att på olika nivåer – i regelboken, på plan och i omklädningsrum, bland publiken på läktaren eller framför teven, och av kommentatorer – kommunicera om fotboll, i tal och skrift (jfr Lavric m.fl. 2008; Taborek m.fl. 2012). Detta språk kan betraktas som världens största specialspråk, förvisso ett fackspråk, men samtidigt – genom fotbollens karaktär av globalt mass-kulturellt fenomen (Goldblatt 2007:x) – ett mycket offentligt sådant (Bergh & Ohlander 2012b:14f.).

Vårt syfte i denna artikel är att belysa och diskutera några olika typer av falsk fotbollsvänskap mellan engelskan och svenskan, något vi i all korthet berört även tidigare (Bergh & Ohlander 2012b:28, 2012c:13).² Det handlar om enkla ord, men också om hur sammansättningar och fraser i fotbollskontexten kan ge upphov till förrädiska likheter – och feltolkningar – mellan språken. Som vi skall se kan det därvid, i ett mer kognitivt perspektiv, te sig motiverat att utvidga begreppet "falska vänner" bortom dess traditionella, formbaserade innebörd.

2. Falsk vänskap: några teoretiska aspekter

Som redan påpekats har begreppet "falska vänner" nästan uteslutande diskuterats i ett praktiskt pedagogiskt perspektiv inom språkinläring och översättning. Detta har oftast skett med hjälp av en relativt begränsad uppsättning exempel, vilkas försåtlighet framstår som odiskutabel. Mera säl-

¹ Vid sidan av "falska vänner" ("false friends" etc.) förekommer också termer som "förrädiska ord", "fonetiskt snarlika ord", "deceptive/false cognates", "deceptive resemblance", "illusory correspondence" och "paronyms"; jfr Ohlander (1997:330f.).

² Jfr Taborek (2012:135), där "Falsche Freunde und andere Übersetzungsfällen" kort diskuteras och exemplifieras i samband med flerspråkig lexikografi med fotbollsspråkligt fokus.

lan har begreppet varit föremål för en mer teoretisk diskussion, t.ex. beträffande vilka faktorer som tycks samverka vid uppkomsten av falsk vänskap.

Ohlander (1997:331) ger följande karakteristik av situationen: "Begreppet kan beskrivas som otillräckligt problematiserat; det har tagits för givet snarare än analyserats"; bland de relativt få undantagen nämns Granger (1996) och, i ett lexikografiskt perspektiv, Veisbergs (1996). Den senare konstaterar härvid att falska vänner "reflect a sphere of linguistics where problems of translation, learning and contrastive semantic studies interface" (1996:627). På liknande sätt talar Camizo-Domínguez (2008:1) om falska vänner som "a linguistic interference issue" inom språkpedagogik och översättningsstudier.

Både Veisbergs (1996) och Camizo-Domínguez (2008) räknar med olika typer, eller grader, av falsk vänskap. Veisbergs skiljer mellan "false friends proper", "occasional or accidental false friends" och "pseudo false friends"; Camizo-Domínguez mellan "semantic false friends" och "chance false friends". De olika begreppsupsättningar (med underavdelningar) skiljer sig delvis åt, men båda relateras till begrepp som polysemi och homonymi, där det senare motsvaras av Veisbergs "occasional or accidental false friends" och Camizo-Domínguez "chance false friends", dvs. slumpmässig förmlighet utan gemensamt etymologiskt ursprung. Ohlander (1997) talar i motsvarande fall om "öäkta falska vänner" och ger som exempel engelskans *tax* 'skatt' jämfört med svenskans *tax* (hundrasen), vilka sällan eller aldrig leder till missförstånd och inte heller brukar förekomma i engelsk-svenska uppställningar över falska vänner. I fotbollssammanhang skulle engelskans *soccer* 'fotboll' i relation till svenskans *socker* likaledes kunna betraktas som ett exempel på "öäkta" falsk vänskap, liksom *post* 'målstolpe' jämfört med svenskans *post*. Det engelska fotbollsordet *hacker* 'benknäckare', jämfört med svenskans (*data*)*hacker*, i sig ett engelsk direktlån, är ett annat exempel. Men gränsen mellan "öäkta" och "äkta" falsk vänskap kan knappast dras med några anspråk på exakthet.

Detta är inte platsen för en detaljerad genomgång av olika indelningar av falska vänner. Ovedersägligt är dock att utgångspunkten för falsk vänskap av traditionellt slag har varit formell likhet: "words that are similar in form but mean different things" (Lado 1957:83), "Wörter mit identischer bzw. ähnlicher Form in zwei oder mehreren Sprachen, die sich in Bedeutung vollständig oder teilweise unterscheiden" (Taborek 2012:135). I regel ställs också ett krav på etymologisk släktskap (t.ex. Veisbergs 1996:629; jfr även termen "false/deceptive cognates"), samma kriterium som traditionellt använts för att skilja mellan polysemi och homonymi, t.ex. i ordböcker. Ett sådant krav är knappast självklart (även om det rent empiriskt oftast stämmer); falsk vänskap kan också uppträda mellan ord i icke besläktade språk.³

³ Jfr Thompson (2001:307), som diskuterar japanska språkinlärares utgångsläge

En relevant fråga är på vilken kunskapsnivå i ett främmande språk ett ordpar som *soccer-socker* skulle kunna uppfattas som falsk vänskap: på nybörjarnivå eller på en mer avancerad nivå. Den grad av "frestelse" som ligger i själva begreppet "falsk vän" är i hög grad betingad av denna dimension: för vem utgör formellt lika ord i olika språk falska vänner? Denna sällan uppmärksammade fråga behandlas av Ohlander (1997:342ff.) i en diskussion om de psykolingvistiska eller kognitiva förutsättningar som kan sägas lägga grunden för falsk vänskap, där det rimligen finns klara skillnader mellan nybörjare och mer avancerade språkinlärare. Tonvikten i resonemanget, givet en formell likhet mellan de aktuella orden, ligger på kontextuella och semantiska faktorer, där även syntaktiska drag spelar en kritisk roll. En formell likhet som inte kontextuellt även inrymmer någon semantisk "frestelse" ger knappast i praktiken upphov till någon falsk vänskap; försåtligheten är ringa. Ett slående exempel är engelskans *hamstring*, en grupp senior hemmahörande på baksidan av låret, ofta aktualiserad vid fotbollsskador (*hamstring injury*), att jämföra med svenskans *hamstring*, i total avsaknad av fotbollsanknytning. Man kan således tala om ett allmänt krav på "kontextuell kompatibilitet", vilket också innefattar något slags semantisk förenlighet i så måtto att både den verkliga och den felaktiga ("falska") betydelsen skulle kunna passa in i det givna sammanhanget, åtminstone inom den språkliga "närmiljön" (satsen, meningen, stycket). "Den lägsta kontextuella sannolikheten hänger [...] samman med ords syntaktiska egenskaper, i synnerhet deras ordklassstillhörighet" (Ohlander 1997:339). Exempelvis torde den syntaktisk-semantiska dragningskraften mellan engelskans *dog* och den svenska verbformen *dog*, eller engelskans *road* jämfört med den svenska participformen *road*, närma sig noll, oavsett kontext.

3. Falska fotbollsvänner: några typiska exempel

Innan vi ger några exempel på falsk fotbollsvänskap mellan engelskan och svenskan bör vi påminna oss om att språken framför allt rymmer många fall av *äkta* vänskap. Detta beror främst på att svenskan liksom de flesta andra språk lånat in många fotbollstermer från engelskan, ofta som direktlån, t.ex. *dribbla*, *forward*, *hat-trick*, *offside*, *huligan* och *supporter* (jfr Bergh & Ohlander 2012a).

Veisbergs (1996:628) skiljer mellan "complete (abolute)" och "partial

vid engelskstudier: "There are even a few false friends, like *konsento* (= *electric socket*)". Det japanska ordet har visserligen engelskt ursprung (*concentric plug*) men i relation till engelskans *consent* 'samtycke' finns det (förutom prefixet *con-*) inte någon etymologisk släktskap.

false friends”, dvs. mellan ord med vardera en enda betydelse, olika i de aktuella språken (t.ex. *eventuell* – *eventual*) och ord där bara en viss betydelse skiljer sig åt (t.ex. *annonsera* – *announce*).⁴ Exempel på falsk fotbollsvänskap mellan svenskan och engelska är, som vi skall se, i regel av den partiella, polysemirelaterade typen. De flesta orden i fotbollsspråket, engelskt eller svenskt, är dock polysema utan att det leder till falsk vänskap. Detta gäller t.ex. *corner* och *hörna*, eller *penalty* och *straff*, vars olika betydelser är i stort sett identiska i de båda språken, vare sig det gäller allmänspråket eller fotbollsspråket. I dessa, liksom i många andra fall, har fotbollsspråket utvecklat en specialbetydelse som är tydligt relaterad till ordens allmänspråkliga innebörd.

Som redan antytts förefaller det rimligt att skilja mellan olika grader, eller nivåer, av falsk vänskap, där relationen mellan formell likhet och semantiska aspekter spelar en viktig roll, särskilt i förhållande till den som håller på att lära sig ett nytt språk. Den falska vänskapens frestelser kan vara olika starka för en ”naiv” nybörjare i ett språk och en språkstudering (eller översättare) på ett mer avancerat stadium. Ett kognitivt, psykologiskt perspektiv på falska vänner framstår med andra ord som väl motiverat.⁵

För en svenskspråkig nybörjare i engelska – eller en engelskspråkig nybörjare i svenska – kan således den starka formella likheten mellan t.ex. svenskans *spark* och engelskans *spark* ’gnista’ (i stället för *kick*) te sig så övertygande att man felaktigt antar även en betydelsemässig överensstämmelse mellan orden. Samma ytliga, formellt betingade frestelse kan för en nybörjare infinna sig vid andra ordpar med fotbollsanknytning i något av språken, t.ex. sv. *nicka* – eng. *nick* ’knycka, sno åt sig’ (i stället för *head*; jfr *The keeper rushed out of his net and nicked the ball off the striker’s foot*). Att de aktuella orden knappast är särskilt kontextuellt kompatibla är en annan sak som man på nybörjarnivå kanske inte tänker på. Härvidlag skiljer de sig från t.ex. den engelska pluralformen *studs* ’dobbar’ i jämförelse med svenskans *studs*, där båda ordbetydelseerna hör hemma i fotbollssammanhang.

Ett annat svenskt fotbollsord som kan ge upphov till falsk engelsk vänskap är den del av målställningen som kallas *ribba* (ibland även *överliggare*).

⁴ Jfr *SOB*: för *annonsera* anges ’meddela eller erbjuda genom annons’ som första betydelse, vilket på engelska motsvaras av *advertise*; i det svenska ordets nyare, engelskinspirerade användning (’meddela’, ’tillkännage’) föreligger däremot ingen falsk vänskap.

⁵ I sin diskussion om ”pseudo false friends” tycks Veisbergs (1996:629) åtminstone snudda vid ett sådant perspektiv: ”The language learner builds a nonexistent word on the basis of the native word, usually believing that the native word must have a corresponding identical foreign word.”

Det motsvarande engelska ordet är emellertid inte det formellt likartade *rib* 'revben' utan (*cross*)*bar*. Ordet *bar* är ju också sedan länge ett väletablerat direktlån i svenskan och många andra språk, om än i en helt annan betydelse. Det är naturligtvis dubbeltydigheten i detta engelska ord, liksom i hela verbfrasen *hit the bar*, som gör att rubrikexemplet skulle kunna misstolkas som att den stackars Rooney försökte dränka sina sorger på närmsta pub snarare än att han fick en oturlig ribbträff i matchen mot Newcastle.⁶ Exemplet visar också hur mycket världskunskap – om Rooney som fotbollsspelare och person, att Newcastle (även) är ett fotbollslag – som krävs för att desarmera den falska vänskapen och ge meningen dess fotbollstolkning. Som rubrik skulle den ju också fungera väl i det av ordlekar mättade rubrikspråket i brittisk sportpress.

De just exemplifierade fallen av falsk vänskap mellan svenskan och engelskan uppvisar enbart en yligt övertygande formell likhet; någon semantisk lockelse kan man knappast tala om, till skillnad från klassiska fall som *actual* och *eventual*. Annorlunda förhåller det sig med t.ex. svenskans *varna* och *varning*. Dessa ord är frestande att även i fotbollssammanhang, med specialbetydelsen '(ge ett) gult kort', 'direktöversätta' med engelskans *warn* respektive *warning*, vilket brukar gå bra i allmänspråket. I fotbollsspråket däremot motsvaras de svenska orden av antingen *caution* (verb och substantiv) eller av det mer informella *book* respektive *booking* (även *yellow card*, också som verb); *book/booking* är i sig välkända direktlån i svenskan (*boka, bokning*) – men i en helt annan betydelse. Själva fotbollskontexten ger med andra ord upphov till falsk vänskap av en typ som normalt inte förekommer i traditionella, allmänspråkliga sammanställningar av falska vänner. Den normala överensstämmelsen mellan svenskans *varna/varning* och engelskans *warn/warning* gör att man lätt går i fällan.⁷ Denna typ av falsk vänskap, som omfattar både formell och semantisk likhet, dvs. en gemensam betydelse i allmänspråket, är bedräglig även för avancerade språkstudier (eller översättare) på ett helt annat sätt än fall av enbart formell likhet, som *ribba* – *rib*.

Liknande gäller svenskans *filma* i betydelsen 'låtsas vara utsatt för regelbrott' (*SOB: filma*).⁸ Eftersom det engelska ordet *film*, ursprunget till det svenska direktlånet, som verb betyder just 'filma' ligger det nära

⁶ I denna fotbollsbetydelse förekommer även prepositionen *at* – jfr följande autentiska rubriker: *Chelsea crash to late defeat at Newcastle – United suffers second straight defeat in Newcastle*.

⁷ Jfr följande autentiska översättning till engelska, gjord på svensk klubbnivå: *The following is punishable by warning, and even red card*.

⁸ I ett definitionstillägg preciserar *SOB* betydelsen: "i fotboll m.m., för att vinna fördel <sportjargong>"; följande exempel ges: *den som filmar riskerar att bli varnad* (där således två källor till falsk svensk-engelsk vänskap exemplifieras).

till hands att direktöversätta det svenska ”fotbollsverket” till engelska; det föreligger ju såväl formell överensstämmelse som en gemensam betydelse i allmänspråket. Men liksom beträffande *varna/varning* skiljer sig svenskt och engelskt fotbollsspråk åt i detta avseende. Den åsyftade företeelsen är densamma men de två språken använder olika metaforiska uttryck för att referera till den. Engelskan utgår från hur själva handlingen brukar se ut när en spelare till synes handlöst, men i själva verket överlagt, kastar sig (”dyker”) ner på planen efter kroppskontakt, verklig eller låtsad, med en motspelare. Härav kommer det sig att svenskans *filma* i fotbollsspråket oftast motsvaras av engelskans *dive* eller *take a dive*.⁹ Vi ser åter hur fotbollen som övergripande kontext skapar sina egna falska vänner, trots en gemensam grundbetydelse. Liksom vid *varna/varning* har vi att göra med bristande polysemisk överensstämmelse mellan språken (jfr Weisbergs 1996:628; Chamizo-Domínguez 2008:45ff.).

Ett intressant fall är ordet *tunnel*, med identisk stavning och snarlikt uttal i svenskan och engelskan. I allmänspråket råder även betydelselikheter mellan språken, däremot inte i fotbollsspråket. Som svensktalande tror man därför gärna att engelskans *tunnel* kan användas i den typiska fotbollsbetydelse som ingår i frasen *göra en tunnel*, dvs. att slå bollen mellan benen på en annan spelare. Men denna betydelse av svenskans *tunnel* motsvaras i stället av engelskans *nutmeg*, vars egentliga betydelse är ’muskot(nöt)’, motsvarande gäller det svenska verbet *tunnla*.¹⁰ Det kan tilläggas att engelskans *tunnel* även kan ha en typisk fotbolls användning, liktydig med svenskans *spelargång* (mellan omklädningsrum och plan); detta bruk av *tunnel* kan numera höras även hos svenska fotbollskommentatorer.

En likartad flertydighet – med ty åtföljande brist på polysemisk samklang mellan engelskan och svenskan – ligger till grund för titeln på David Beckhams självbiografi, *My Side* (2003), som anspelar på de två betydelserna ’sida’ och ’lag’ hos engelskans *side*; denna oöversättliga ordlek blev i den svenska översättningen blott och bart *Mina ord*.¹¹ Detta slags dubbeltydighet kan också ses i ett perspektiv av falsk vänskap: en engelskspråkig person skulle mycket väl kunna tro att svenskans *sida* även

⁹ Genom sin grundbetydelse har *dive* en något snävare användning än *filma*. Denna betydelse ligger också till grund för en fotbollsterm som *diving header* (’språngskalle’), som inte har något med filmning att göra (jfr Bergh & Ohlander 2012c).

¹⁰ Ursprunget till *nutmeg* i denna fotbollsbetydelse är oklart (men jfr Leigh & Woodhouse 2006:132). Ordet tycks mindre frekvent i engelskt fotbollsspråk än *tunnel* i svenskt. I stället används ofta den mer sakligt beskrivande frasen (*play the ball through the legs (of an opponent)*).

¹¹ En motsvarande, ordlekande svensk titel kunde ha varit t.ex. *Ett ord med i laget*.

kan ha fotbollsbetydelsen 'lag'. Att *sida* och *side* i vissa sammanhang också kan vara äkta fotbollsvänner illustreras t.ex. av sammansättningen (*planens*) *kortsida* – (*the*) *short side* (*of the pitch*).

Ett ytterligare exempel på falsk fotbollsvänskap betingad av bristande polysemisk överensstämmelse kan ta sin utgångspunkt i det svenska verbet *skruva*, som i *skruva en boll*, *ett hårt skruvat inlägg*. Att *skruva* (och *skruv*) normalt, i allmänspråket, motsvaras av engelskans *screw* utgör relativt elementär vokabulärkunskap – formell likhet, identisk grundbetydelse. Vad som kräver extra uppmärksamhet är att *screw* inte fungerar som fotbollsterm: *a screwed cross* går inte att använda som normal motsvarighet till *ett skruvat inlägg*. I stället använder engelskan en rad andra verb med den avsedda betydelsen, t.ex. *bend* (jfr filmtiteln *Bend It Like Beckham*), *curl*, *curve* och *swerve* (jfr Bergh & Ohlander 2012b:28f.).

I detta sammanhang kan även engelskans *home* nämnas. Att *home* i allmänspråket motsvaras av svenskans *hem*, *hemma* och *hemåt* lär man sig tidigt i engelskstudierna. Även i fotbollsspråket råder ofta överensstämmelse: jfr *home ground* – *hemmaplan*, *home team* (*side*) – *hemmalag* etc. Men i engelskan kan *home* också betyda något helt annat, som i följande exempel: *The pass allowed Inzaghi to strike home from close range*, *Gayle headed home a late equaliser*. I dessa meningar handlar det om att skjuta (slå) respektive nicka bollen i mål.¹² Att uttrycket *head home* i allmänspråket normalt betyder 'bege sig hemåt' kan locka till missförstånd, att bollen spelas "hemåt", dvs. tillbaka till det egna försvaret eller målvakten. Den gemensamma grundbetydelsen hos *hem* och *home* gör att även avancerade språkinlärare eller översättare kan vaggas in i en falsk känsla av trygghet.¹³

Vi har i detta avsnitt sett hur lockelsen hos falska fotbollsvänner kan variera. Dels beror graden av frestelse på om man är nybörjare eller en mer avancerad språkanvändare: vad som framstår som en falsk vän för en nybörjare behöver inte göra det på en mer avancerad nivå. Dels handlar det om formell likhet i relation till semantiska faktorer, där begrepp som grundbetydelse och polysemi spelar en viktig roll: om både formell likhet och en gemensam grundbetydelse finns, så är det troligt att frestelsen blir större än om enbart formell likhet föreligger. Det är samspelet mellan dessa två dimensioner som gör att t.ex. svenskans *nicka* och engelskans *nick* –

¹² Ibland kan, märkligt nog, även adverbet *away* användas med samma betydelse ('i mål'): *The former Middlesbrough man easily headed away his second goal of the afternoon*. Den normala betydelsen är dock 'bort'. 'iväg': *The free kick is headed away and Coates clears the rebound*.

¹³ Å andra sidan kan både engelskan och svenskan använda *home* respektive *hem* i den relaterade betydelsen 'lyckat resultat, avsedd verkan' (jfr *SOB: hem*, adv.): *The argument struck home* – *Argumentet gick hem*.

där enbart formell likhet föreligger – kan utgöra ett fall av falsk vänskap för svenska nybörjarstuderande i engelska; lika klart är att mer avancerade studerande snarare kan luras av fall som *varning* – *warning*, där det förutom formell likhet även finns en allmänspråklig semantisk gemenskap.

4. Mot en vidare syn på falsk vänskap

Som vi redan noterat har definitioner av falska vänner traditionellt utgått från ett krav på formell likhet som ett *sine qua non*. I föregående avsnitt har vi emellertid betraktat falsk vänskap som ett relativt snarare än absolut begrepp: hur falsk – och för vem? I vårt resonemang har semantiska och kontextuella faktorer tillmätts en avgörande betydelse, i ett psykologiskt realistiskt perspektiv, för falsk vänskap i relation till mer avancerade språkinlärare. Vi skall nu, med hjälp av en annan sorts exempel från fotbollsspråket, föra detta resonemang ett steg vidare, mot en vidgad syn på falska vänner i allmänhet. Något provokativt uttryckt: hur nödvändig är formell likhet för att man skall kunna tala om falsk vänskap?

Låt oss kort återvända till svenskans *nick/nicka* och engelskans *nick*. Som vi redan sett kan det på grund av den formella likheten mellan orden, särskilt på nybörjarnivå, vara frestande att förutsätta även en semantisk överensstämmelse – ett typiskt fall av traditionell falsk vänskap. För en mer sofistikerad språkstudierande, eller översättare, med en mindre naiv syn på form- och betydelsereationer mellan olika språk, ter sig situationen förmodligen annorlunda. En sådan person, som inte luras gå i den uppenbara ”formfällan”, kan i stället bli frestad på en semantisk nivå, på delvis samma grunder som vid fall som *varning* – *warning*, där en gemensam grundbetydelse spelar en viktig roll.

Har man t.ex. lärt sig att det engelska verbet/substantivet *nod* normalt, i allmänspråket, betyder ’nick/a’, ligger det nära till hand att tro att detta ord även i engelskt fotbollsspråk är det normala ordet för samma betydelse. I stället motsvaras svenskans *nicka* och *nick* i de allra flesta fall av engelskans *head* respektive *header*.¹⁴ På så vis, kan man argumentera, blir *nod* en falsk vän i relation till *nicka* – trots frånvaron av formell likhet. Vi tycks snarare röra oss på ett semantiskt plan, närmare bestämt på polyseminivå med särskild inriktning mot fotboll.¹⁵

¹⁴ I själva verket kan även verbet *nod* förekomma i fotbollssammanhang, men med en mer inskränkt, och ofta mer informell, betydelse än *head*; jfr *Oxford Dictionary of English (nod)*: ’head (the ball) without great force’.

¹⁵ Jfr *SOB: nicka*: ”spela (fotboll) med huvudet”, med definitionstillägget: ”ett viktigt element, särsk. i fotboll”.

Man kan således hävda att *nod* just i fotbollsspråket utgör en (delvis) falsk vän i relation till *nick/a*. Detta förhållande kan ses som en avvikelse från normalfallet vid semantiska fotbollslån som t.ex. *hörna* och *straff*. Dessa ord är direkt relaterade till engelskans *corner* och *penalty*, med samma allmänspråkliga grundbetydelse och samma fotbollsorienterade polysemi i båda språken.

Förutom av direktlån och semantiska lån består den svenska fotbollsvokabulären till betydande del av översättningslån, manifesterade i sammansättningar som *frispark* (*free kick*), *målvakt* (*goalkeeper*) och *straffområde* (*penalty area*) (jfr Bergh & Ohlander 2012b:27; 2012c:12). Vid sådana ord råder i regel ett harmoniskt förhållande mellan svenskan och engelskan. Men det finns också förrädiska undantag, bl.a. några där engelskans *goal* spelar huvudrollen. En sådan sammansättning är *goal kick*, som av svenskar och många andra lätt kan missuppfattas som en spark eller ett skott i mål. I själva verket är den svenska motsvarigheten *inspark*, när bollen (vanligen av målvakten) åter sätts i spel efter att ha passerat kortlinjen.¹⁶ För de flesta svensktalande framstår *goal kick* säkert som en minst lika falsk vän som mer traditionella sådana av formbaserat snitt, som *warning* eller *tunnel*. För en svensk med kännedom om att *avspark* motsvaras av *kick-off*, liksom *inkast* av *throw-in*, är det lätt att tro att *inspark* analogt motsvaras av ett tänkbart ord som *kick-in*, en mer genomskinlig konstruktion än *goal kick*. Exemplet visar att falsk vänskap mycket väl kan uppstå trots avsaknad av formell likhet i uttal och/eller stavning. Den tycks i stället bero på semantisk likhet (de i sammansättningen ingående orden har sina vanliga betydelser i relation till svenskan: 'mål' resp. 'spark') i kombination med strukturell likhet (samma typ av konstruktion som i svenskan, dvs. sammansättning, där den semantiska relationen mellan komponenterna är vag, liksom ofta i denna typ av konstruktion).¹⁷

Låt oss nu betrakta följande exempel: *A goal kick is awarded when the whole of the ball passes over the goal line*. Förutom *goal kick* förekommer här även sammansättningen *goal line*. För en svensktalande verkar det uppenbart att *goal line* motsvaras av *mållinje* (särskilt som det finns viss formell likhet mellan *line* och *linje*). Men i så fall fungerar inte denna (del)definition av *inspark*: om bollen passerar mållinjen blir resultatet ju

¹⁶ Regionalt förekommer även uttrycket *goalie kick* ('målvaktsspark') som på ett mer genomskinligt sätt beskriver innebörden.

¹⁷ Den semantiskt grundade falska vänskap som vi här diskuterar skall inte förväxlas med Chamizo-Domínguez begrepp "semantic false friends": "those words that are similar or equivalent in two or more languages because they are etymologically related. That is, semantic false friends have the same etymological origin but have developed different meanings in each language" (2008:165).

mål med efterföljande *avspark*, inte inspark. Vad det i stället handlar om är att bollen skall ha passerat den aktuella planhalvans *kortlinje*, som i exemplet är den svenska motsvarigheten till engelskans *goal line*: det mera direkt motsvarande *short line* används inte i denna fotbolls betydelse.¹⁸ Den här illustrerade falska engelsk-svenska vänskapen gör med andra ord meningens innebörd obegriplig. En ytterligare komplikation är att *goal line* också kan betyda just 'mållinje', liksom att *kortlinje* även kan heta *byline* (eller *byeline*) på engelska (jfr Bergh & Ohlander 2012c:13).

Mycket av bedrägligheten hos de just illustrerade falska fotbollsvännerna, liksom hos falska vänner i allmänhet, har att göra med en naturlig tendens att direktöversätta mellan språk. Detta förefaller särskilt frestande vid sammansättningar. Strategin fungerar i regel väl: (*free kick* – *frispark*, *penalty kick* – *straffspark* m.fl.), men inte alltid. I detta sammanhang kan även uttrycket *own goal* nämnas, som i *Puyol scored an own goal*. För den som är bekant med uttryck som *She writes her own songs* – med innebörden 'Hon skriver sina egna sånger' / 'Hon skriver sina sånger själv' – kan missförstånd lätt uppstå, nämligen att Puyol ordnade till ett mål alldeles själv, på egen hand. I själva verket stämmer detta, med det viktiga tillägget att det handlade om ett *självsmål*, dvs. en boll eller ett skott i eget mål. Även här leder således den närmast motsvarande direktöversättningen vilse.

Enskilda ord kan således i kollokationer med vissa andra ord, i en sammansättning eller en fras, "tillfälligt" anta karaktären av falsk vän (jfr Chamizo-Domínguez 2008:127). Detta kan gälla även högfrekventa ord, t.ex. det engelska verbet *take*, som inte brukar betraktas som en falsk vän i relation till svenskans *ta*. I vissa fotbollssammanhang kan emellertid även *take* uppvisa falsk vänskap. Exempelvis betyder meningen *The keeper took the penalty* normalt 'Målvakten slog straffen', dvs. inte 'Målvakten tog (= räddade) straffen', vilket på engelska heter *The keeper saved the penalty*.¹⁹

Vi har i detta avsnitt på basis av några exempel från engelskt och svenskt fotbollsspråk argumenterat för ett vidgat perspektiv på begreppet

¹⁸ I en engelsk översättning av en svensk regeltext på klubbnivå förekommer just *short line* som felaktig motsvarighet till svenskans kortlinje: *När bollen passerat kortlinjen ... – When the ball passed the short line ...*

¹⁹ En sökning på nätet (8/5 2013) på *The keeper took the penalty* gav endast åtta träffar, samtliga i betydelsen 'slog straffen' (t.ex. *The keeper took the penalty and missed*). En motsvarande sökning på *The keeper saved the penalty*, ett betydligt vanligare fenomen, gav ca 13 500 träffar (t.ex. *The keeper saved the penalty to keep a clean sheet* 'Målvakten räddade straffen och höll nollan').

Även i svenskan kan dock *ta en straff* användas synonymt med *slå en straff*. En helt annan, mer konventionell betydelse, i en annan sport (golf), förekommer i följande exempel: *Woods took the penalty like a man, and the event went on* (från en sökning på nätet 13/5 2013).

falsk vänskap, där falskheten kan uppstå på ett semantiskt plan, med bristande polysemisk överensstämmelse mellan språken, snarare än på primärt formella grunder. Vi har också sett hur fotbollsspråket i ett sådant semantiskt-kontextuellt perspektiv kan skapa sina egna falska vänner, vare sig det gäller specialbetydelser hos enkla ord, sammansättningar eller fraser. Denna vidgade syn på falsk vänskap kan självfallet tillämpas inte bara på fotbollsspråket utan också mer allmänt. För både det traditionella begreppet och vår vidgade tolkning spelar tendensen att direktöversätta mellan orden i två språk en avgörande psykolingvistisk roll, olika för olika typer av språkstuderande, där nybörjare skiljer sig från mer avancerade inlärare.

5. Avslutande kommentar

Liksom alla fackområden ger fotbollen som sportslig och samhällelig företeelse upphov till en specialspråklig kontext, en domän där helt nya ord tillkommer (t.ex. *forward*) och redan existerande, allmänspråkliga ord utvecklar nya betydelser, av polysemisk karaktär (t.ex. *straff*). Vi har här velat visa, med fokus på engelska och svenska, hur fotbollsspråket därigenom även skapar sina egna falska vänner.

Förutom fall av traditionell, formbaserad falsk vänskap, som *tunnel*, med en för båda språken gemensam grundbetydelse, har vi också velat överväga en mer semantiskt orienterad förståelse av falsk vänskap, där det hävdvunna kravet på formell likhet kan ifrågasättas, såsom aktualiserat av engelska ord och uttryck som *nod*, *goal kick* och *take a penalty*. Enligt vårt resonemang kan sådana uttryck inom fotbollsspråket vara lika försåtliga som mer traditionella exempel på falsk vänskap, såväl i fotbollsspråket som i allmänspråket.

Till grund för falsk vänskap ligger ett slags brist på förväntad överensstämmelse mellan vad som, på ett formellt och/eller semantiskt plan, uppfattas som mer eller mindre parallella uttryck i olika språk. I vårt resonemang har vi, från ett psykolingvistiskt/kognitivt perspektiv, velat hävda att den förväntade överensstämmelsen kan skilja sig väsentligt åt mellan olika slags språkinlärare; falsk vänskap blir på så vis ett relativt snarare än absolut begrepp. En sådan "relativitetsteori" implicerar en skillnad mellan rena nybörjare, med en relativt "naiv" syn på ytliga lexikala likheter mellan språk, och mer avancerade språkstuderande, med en större och djupare vokabulärkunskap i det främmande språket – och därmed även en mer realistisk ("luttrad") syn på ytlig formlikhet. Det är, menar vi, hos den senare kategorin som den falska vänskapen kan förflyttas från en rent formell ytnivå till ett plan där förväntade semantiska likheter på polyseminivå får en framträdande roll.

Särskilt frestande kan detta tänkas bli i en specialspråklig kontext, t.ex. fotboll, där man annars kanske känner sig väl hemmastadd.

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar 1987. *Språktypologi och språksläktskap*. Stockholm: Skriptor.
- Bergh, Gunnar & Sölve Ohlander 2012a. English direct loans in European football lexis. I: Cristiano Furiassi, Virginia Pulcini & Félix Rodríguez González (eds.), *The Anglicization of European Lexis*. John Benjamins. S. 281–304.
- Bergh, Gunnar & Sölve Ohlander 2012b. *Free kicks, dribblers and WAGs*. Exploring the language of "the people's game". I: *Moderna språk* 106. S. 11–46.
- Bergh, Gunnar & Sölve Ohlander 2012c. Vad heter språngskalle på engelska? Om ett fotbollsexikon i vardande. I: *Språkbruk* 2/2012. S. 11–15.
- Cambridge International Dictionary of English* 1995. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chamizo-Domínguez, Pedro J. 2008. *Semantics and Pragmatics of False Friends*. New York/London: Routledge.
- Goldblatt, David 2007. *The Ball is Round. A Global History of Football*. London: Penguin.
- Lado, Robert 1957. *Linguistics Across Cultures. Applied Linguistics for Language Teachers*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Lavric, Eva, Gerhard Pisek, Andrew Skinner & Wolfgang Stadler (eds.) 2008. *The Linguistics of Football*. Tübingen: Gunter Narr.
- Leigh, John & David Woodhouse 2006. *Football Lexicon*. London: Faber and Faber.
- Ohlander, Sölve 1996. "The Big Four". "Learners' Dictionaries" inför 2000-talet. I: *LexicoNordica* 3. S. 257–278.
- Ohlander, Sölve 1997. Prolegomena till en teori om falsk vänskap. I: Anders-Börje Andersson, Ingegerd Enström, Roger Källström & Kerstin Nauclér (utg.), *Svenska som andraspråk och andra språk. Festskrift till Gunnar Tingbjörn*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket. S. 329–346.
- Oxford Dictionary of English* 2010. Third ed. Oxford: Oxford University Press.
- SOB = Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* 2009. Stockholm: Norstedts.

- Taborek, Janusz 2012. Mehrsprachigkeit im Fußball und mehrsprachige Wörterbücher der Fußballterminologie aus deutsch-polnischer Sicht. I: Taborek m.fl. S. 125–139.
- Taborek, Janusz, Artur Tworek & Lech Zieliński (Hrsg.) 2012, *Sprache und Fußball im Blickpunkt der linguistischer Forschung*. Hamburg: Verlag Dr. Kovac.
- Thompson, Ian 2001. Japanese speakers. I: Michael Swan & Bernard Smith (eds.), *Learner English. A Teacher's Guide to Interference and Other Problems*. Second ed. Cambridge, UK: Cambridge University Press. S. 296–309.
- Veisbergs, Andrejs 1996. False friends dictionaries: a tool for translators or learners or both. I: Martin Gellerstam, Jerker Järborg, Sven-Göran Malmgren, Kerstin Norén, Lena Rogström & Catarina Røjder Pappmehl (eds.), *Euralex '96. Proceedings I–II. Papers Submitted to the Seventh EURALEX International Congress on Lexicography in Göteborg, Sweden. Part II*. Göteborg: Göteborg University, Department of Swedish. S. 627–634.

”Javisst säger vi så.”

Om *javisst* som satsbas i modern svenska

Elisabet Engdahl

Exemplet i rubriken visar på en egendomlighet hos ordet *javisst*. Hur kommer det sig att det kan följas av ett finit verb, när enkla svarsord inte kan det?

- (1) *Ja säger vi så.

Om svaret på den frågan är att *javisst* har grammatikaliserats till ett adverb, varför kan det då inte stå på satsadverbialsplatsen?

- (2) *Vi säger javisst så.

I detta bidrag försöker jag besvara dessa två frågor, med början i hur *javisst* beskrivs i några relevanta ordböcker.¹

1. *javisst* i ordböckerna

Under uppslagsordet *ja* i *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB, spalt J2 1934) tas upp att interjektionen *ja* i vardagligt bruk används tillsammans med ett omedelbart efterföljande adverb eller adverbliellt uttryck ”av förstärkande l. modifierande betydelse”, med bl.a. följande exempel *ja då*, *ja vars*, *ja ja män* och *ja visst*. Det visas även att dessa kan sammanskrivas, men det angivna språkprovet med *ja visst*, från 1609, är särskrivet. En fritextsökning ger vid handen att den sammanskrivna formen *javisst* förekommer tre gånger i SAOB, men i andra artiklar. I två av dessa följs det av ett finit verb som i rubrikens exempel (se nedan).

I *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) börjar den sammanskrivna formen användas från och med elfte upplagan 1991, enligt den utmärkta databasen SAOLhist. *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009, i fortsättningen SO) kategoriserar *javisst* som en interjektion med

¹ Tack till en anonym referent och Benjamin Lyngfelt för hjälpsamma kommentarer.

betydelsen ”precis så som uttryck för instämmande el. bekräftelse med visst eftertryck”.

2. *javisst* i grammatiken

Även *Svenska Akademiens grammatik* (1999, i fortsättningen SAG) använder ordklassbeteckningen interjektion, närmare bestämt kategorin svarsord. Dessa uttrycker ”om talaren går med på det som föregående talare har sagt eller ej” (SAG 2:751). Tvåstaviga svarsord som *jaa*, *nää* samt *ja visst* och *jajamän* anger ett ställningstagande med eftertryck.²

Interjektioner står normalt som annex, dvs. utanför den inre satsen, och följs av en satsbas eller en subjunktion. Låt oss börja med några exempel med svarsordet *ja*, där annexplaceringen visas genom ett efterföljande komma.

- (3) a. Ja, jag kan det.
 b. Ja, det kan jag.
 c. Ja, om du vill.

Ja kan bara följas av ett finit verb om den avsedda språkhandlingen är en fråga (4a). (4b) kan inte tolkas som ett påstående, antagligen eftersom *ja* inte fungerar som satsbas.

- (4) a. Ja, kan jag det?
 b. * Ja kan jag det.

Javisst kan däremot följas av ett finit verb i en påståendesats, vilket tyder på att det fungerar som satsbas (5a). När *javisst* följs av en annan satsbas, får vi anta att det står som annex (5b).

- (5) a. Javisst kan jag det.
 b. Javisst, det kan jag.

När *ja visst* skrivs som två ord kan man även tänka sig att *ja* står som an-

² Som exempel på interjektioner använder SAG enbart skrivningen *ja visst*. Sammanskrivet *javisst* förekommer en gång i ett exempel i kapitel 43 Ellips (4:977):
 (i) Javisst ja, mina handskar.
 Samma exempel förekommer även i kapitel 39 Icke satsformade meningar (4:811), då som två ord.
 (ii) Ja visst ja, *mina handskar*.

nex och satsadverbialet *visst* som satsbas (6a). Jämför (6b) där *visst* står på ordinarie plats i mittfältet.

- (6) a. Ja, visst kan jag göra det.
b. Ja, det kan jag visst göra.

Javisst kan däremot inte stå i mittfältet, se (7a), vilket tyder på att det inte uppfattas som ett satsadverbial. Men det går bra att ha ett inledande *ja* följt av *javisst* som satsbas (7b).

- (7) a. *Jag kan javisst göra det.
b. Ja, javisst kan jag göra det.

De olika placeringsmöjligheterna sammanfattas i följande schema, (jämför SAG:s SCHEMA 3, 4:6). [-] anger den ordinarie platsen för satsbasen.

SCHEMA. *Placeringsmöjligheter för ja och javisst.*

Ex.	Förfält	Mittfält			Slutfält Resten av verb-frasen
		Initialfält Satsbas	Finit verb	Subj	
(3a)	Ja,	jag	kan	[-]	det.
(3b)	Ja,	det	kan	jag	[-].
(4a)	Ja,		kan	jag	det?
(4b)		*Ja	kan	jag	det.
(5a)		Javisst	kan	jag	det.
(5b)	Javisst,	det	kan	jag	[-].
(6a)	Ja,	visst	kan	jag	[-] göra det.
(6b)	Ja,	det	kan	jag	visst göra [-].
(7a)		*Jag	kan	[-]	javisst göra det.
(7b)	Ja,	javisst	kan	jag	göra det.

Som framgår av översikten kan *javisst* placeras i förfältet, vilket är den normala placeringen för interjektioner. Placeringen som satsbas är däremot oväntad, eftersom ordet inte har någon ordinarie plats inne i satsen, att döma av att (7a) är ogrammatisk.

3. De första beläggen

När började *javisst* användas på detta sätt? Många tänker nog på raderna *Kan du vissla Johanna? Javisst kan jag det* ur en populär sång som sjöngs och visslades mycket på femtiotalet. Den skrevs 1932 av Sten Axelsson med text av Åke Söderblom.³ Ungefär samtida är de tidigaste exemplen jag har hittat bland språkproven i SAOB.

- (8) a. Javisst tar jag lädermössan, den är jäsig. (Rogberg 1927)
- b. Javisst har . . . (*motorn*) stannat – föraren skrattar förläget åt sin distraktion – och den svarar ögonblickligt för självstarten. (Rogberg 1929)

Dessa tidiga exempel kommer från två romaner skrivna av Martin Rogberg: *Motorer och människor. En weekend-historia* från 1927 och *Två vid ratten. Europa runt med bil på 12 länders landsvägar* från 1929. I Språkbankens samling av annoterade korpusar som är sökbara via gränssnittet *Korp* hittar jag ett ännu tidigare exempel från Hjalmar Bergmans roman *Hans nåds testamente* från 1910.

- (9) ”Han är snäll.” ”Javisst är han snäll,” upprepade han. (Hj. Bergman 1910)

Går man ytterligare lite längre tillbaka och söker i de svenska dagstidningar som digitaliserats via projektet *Digidaily*, hittar man några exempel från slutet av 1800-talet.⁴ Det äldsta exempel jag hittat där ett sammanskrivet *javisst* tydligt står som satsbas är från en så kallad bygdekrönika med titeln *Åktenskapets komedi* i tidningen *Kalmar* 1899.⁵ Exemplet återfinns i ett återgivet samtal mellan pastorn och drängen Kalle.

³ Enligt Wikipedia fick de idén till visan från en bohuslänsk snapsvisa *Kan du hutta Johanna?*

⁴ En ordklassstaggad delmängd av *Digidaily*-projektet är tillgängligt i *Korp*, i samlingen *KUBhist*. Eftersom OCR-skanningen introducerat många teckenfel är det nödvändigt att kontrollera träffarna mot faksimilsidorna på Kungliga bibliotekets webbsida <http://magasin.kb.se:8080/searchinterface/search_newspaper.jsp>. Tack till Markus Forsberg för hjälp med detta steg.

⁵ 23 september 1899, sidan 3. <<http://magasin.kb.se:8080/searchinterface/page.jsp?id=kb:218111&recordNumber=1&totalRecordNumber=1>>

- (10) – Har du annonserat efter en hustru? sa' pastor te' Kalle.
 – Javisst har ja' dä. Ja' hade ingen annan utväg i mitt elände!
 bekände Kalle.

Eftersom replikväxling verkar vara den naturliga kontexten för *javisst* som satsbas, undersökte jag även de tio dramer från perioden 1875–1900 som ingår i korpusen *Svensk dramadialog* (Melander Marttala & Strömquist 2001) men fann inga belägg. Sammanskrivet *javisst* förekom i ett fåtal dramer, men alltid som annex med funktionen svarsord.

4. *javisst* som satsbas

Hur används då *javisst* som satsbas? För att ta reda på det har jag sökt fram exempel genom sökgränssnittet Korp i Språkbanken. Den vanligaste användningen är som svar på en fråga, som i sången om Johanna. Inte sällan svarar frågeställaren själv på frågan, som i följande exempel från sportsidorna i Göteborgs-Posten.

- (11) Har vi någon chans mot Brasilien? Javisst har vi det. I magister Svenssons grundkurs till landslaget ingår nämligen att ingen får låta sig imponeras av någon. (GP 1994)

Det är rätt vanligt att konstruktionen används i återgivet tal, som i exempel (12).

- (12) Carin Jämtin har svarat att *javisst* kan man det. (Bloggmix 2008)

I skönlitteratur hittar vi många exempel på hur *javisst* används för att bekräfta en utsaga, som i (10) ovan och i (13) från Åke Gustafssons roman *Fröding är inte död*.

- (13) Vackert, säger du. Javisst är det vackert. (Gustafsson 1980)

Den typen av bekräftande kommentarer är också vanliga i det snabba och teckenbegränsade mediet Twitter, där det finns gott om exempel som i (14), ofta med en ironisk smiley.

- (14) Javisst är det helt fel :) (Twittermix 2010)

Det är även vanligt att *javisst* uttrycker en kommentar till det egna resonemanget eller handlandet.

- (15) Efter stallet åkte vi till Glada Hästen och kollade om vi hade fått något sålt av det vi lämnade in på begagnadhörnan [sic], och *javisst* hade vi det!
(Bloggmix 2011)

I nästa avsnitt ser jag närmare på hur vanlig konstruktionen med *javisst* som satsbas är i olika genrer.

5. *javisst* i olika genrer i Korp

För att få en uppfattning om hur vanlig konstruktionen är har jag gjort en så kallad utökad sökning i Korp efter lemgrammet⁶ *javisst* följt av ett verb. Statistikfönstret visar både totalt antal träffar och frekvens per miljon ord i de olika korpusarna. Högst frekvens har konstruktionen i Bonniersromaner II från 1980–81 med 3,5 belägg per miljon ord, sammanlagt 15 förekomster i korpusen på 4,3 miljoner ord (se till exempel (13)). Troligen beror den höga frekvensen på att romanerna innehåller dialogpartier som eftersträvar att återge naturligt talspråk.

Korpusarna Twittermix och Bloggmix är mycket större, 148 respektive 391 miljoner ord, men där är frekvensen lägre, 1,8 och 0,6 per miljon ord. Variationer på *Javisst ska du/han/hon leva* är mycket vanliga i dessa korpusar.

Bland träffarna hittar man även exempel som (16) där *javisst* fungerar som ett svarsord följt av ett anföringsverb.

- (16) *Javisst* säger jag och skuttar upp ur sängen. (Bloggmix 2009)

Jag har försökt sortera bort sådana träffar genom att eliminera⁷ att *javisst* följs av lemgrammen *säga* eller *svara*, men andra repliker kan ha slunkit med.

I Tidningstext är konstruktionen ungefär hälften så vanlig som i Bloggmix, 0,3 per miljoner ord över hela den täckta perioden 1965–2012, med en topp på 0,8 per miljon ord i GP-08. I mer formella genrer verkar konstruktionen saknas helt.

Exemplen från Korp visar att konstruktionen främst används i återgivna samtal och repliker. Fyra autentiska exempel återfinns i korpusen

⁶ Genom att söka på *lemgram* visas ett ords eller ett flerordsuttrycks samtliga böjningsformer.

⁷ I *Korp* är det även möjligt att välja att ett sökt led *inte* har vissa egenskaper.

Gothenburg Dialogue Corpus.⁸ Talspråksexemplen involverar talarbyte, som i (17) från ett samtal hos arbetsterapeuten (GDC 1996).

- (17) P: får jag lov å visa handen
A: javisst får du det

I nedanstående tabell ges en översikt över konstruktionens frekvens i Korp.⁹

TABELL. *javisst som satsbas i Korp.*

Korpus	Storlek, miljoner ord	Antal förekomster av <i>javisst</i>	<i>javisst</i> som satsbas	Frekvens per miljon ord
Bonniersromaner II	4,3	526	24	5,6
Gothenburg Dialogue Corpus	1,5	202	4	2,7
Twittermix	148	2050	260	1,8
Bloggmix	391	976	227	0,6
Tidningstext	304	1525	104	0,3
Hela Korp	1 265	8861	963	0,8

Tabellen är ordnad efter konstruktionens relativa frekvens, vilken verkar återspegla genrens närhet till talspråk.

6. *javisst, nävisst och jajamän*

Jag undersökte även några andra interjektioner som består av ett svarsord och ett förstärkande adverb eller adverbliellt uttryck. Det visar sig att *javisst* används på samma sätt som *javisst*, särskilt när föregående sats eller yttrande är nekande. (18) kommer från samma samtal med arbetsterapeuten som (17) (GDC 1996).

⁸ Gothenburg Dialogue Corpus är en skyddad korpus. För åtkomst krävs inloggning i Språkbanken (se kontaktuppgifter på webbsidan). Materialet kommer från Gothenburg Spoken Language Corpus <<http://www.ling.gu.se/projekt/tal/index.cgi?PAGE=3>> och är nu sökbart i Korpgränssnittet.

⁹ Siffrorna i tabellen återger resultat från 24 juni 2013 när de flesta sökningarna gjordes. Eftersom mer material kontinuerligt läggs in i Korp, kommer antalet träffar också att ändras. Frekvenserna ändras troligen långsammare.

- (18) A: hade ni inge vatten
P: jovisst hade vi de

Jovisst är betydligt ovanligare än *javisst* i denna användning. I hela Korp fick jag 121 träffar vilket gav en frekvens på 0,1 per miljon ord. *Nävisst* förekommer knappast alls men *jajamän* hade 594 förekomster. Precis som *javisst* uttrycker det positivt instämmande eller bekräftande. Exempelen med *jajamän* uppvisar påfallande likheter med *javisst*-exemplen, jämför (20) med t.ex. (15).

- (20) Man pratade med oss, vägde Beatrice. Jajamän – hon hade gått upp i vikt.
(Bloggmix 2007)

Men till skillnad från *javisst* används *jajamän* över huvud inte som satsbas, enbart som interjektion och står då i förfälet, som i exempel (20). Exempel som det konstruerade (21) förekommer alltså inte alls i Korp; för mina öron låter det konstigt.

- (21) *Jajamän kan jag det.

Trots att *javisst* och *jajamän* semantiskt ligger mycket nära varandra är det bara *javisst* som kan stå som satsbas. Varför det?

7. *javisst* som språkhandlingsmarkör

Egentligen är det inte så konstigt att just *javisst* kan stå som satsbas. Det andra ordledet, *visst*, är ju fullt igenkännbart som satsadverbialt *visst*, som ofta står som satsbas. Då är det bekräftande, som i (22a), eller så uttrycker det en vädjan om bekräftelse, som i (22b); exemplen från SAG 4:99.

- (22) a. Visst är Peter en skicklig trombonist.
b. Visst ska du gå på festen?

Ett initialt *visst* kan även förmedla ett förbehåll, ungefär som *visserligen*, illustrerat i (23), från SO.¹⁰

¹⁰ En genomgång av träffarna med initialt *javisst* i Bloggmix avslöjar att en del, förmodligen yngre, språkbrukare verkar använda *javisst* ungefär som *visst*. Detta märks särskilt när meningen innehåller *men* eller *väl*.

(i) Men *javisst* borde Sugori ha fått fler röster. (Bloggmix 2010)
(ii) *Javisst* är det väl så, men det är mkt beklagligt. (Bloggmix 2012)

(23) Visst är jag trött, men jag skall försöka komma ändå.

Förutom när *visst* uttrycker en vädjan om bekräftelse, går det bra att kombinera det med svarsordet *ja* i förfältet och det är troligen på det sättet som *javisst* har uppkommit. Men det sammanskrivna *javisst* – uttalat med kort öppet [a] och betoning på andra ledet – har utvecklat en annan betydelse. Det uttrycker positivt instämmande och beredvillighet att handla. Denna betydelse illustreras mycket effektivt i visan om Johanna. Raderna *Kan du vissla Johanna? Javisst kan jag det* följs där direkt av att sångaren visslar nästa fras. Jag menar att det är detta drag som karakteriserar bruket av *javisst* som satsbas och som särskiljer det från *ja visst*. *Javisst* har alltså utvecklats till en *språkhandlingsmarkör*. Idén hämtar jag hos Staffan Hellberg (2001:59) som skriver ”att det finns en tendens i svenskan att markera mer specifika språk-handlingstyper med särskilda inledare. Det finns en handfull ord som mer eller mindre tydligt har tagit som sin uppgift att ange vilken språkhandling det är fråga om”. Hellberg illustrerar denna tendens med bl.a. ordet *tänk* (exemplen i (24) är från Hellberg 2001:60f.).

- (24) a. Tänk, i morgon är det din namnsdag.
b. Tänk om jorden vore platt.

Dessa exempel tolkas inte som en uppmaning till lyssnaren att tänka. Hellberg föreslår att *tänk* har ”grammatikaliserats i en funktion som pekare på den följande språkhandlingen” (a.a. s. 60). På liknande sätt menar jag att *javisst* har grammatikaliserats och nu används som satsbas för att uttrycka att talaren beredvilligt instämmer i och bekräftar innehållet i satsen. Denna beredvillighet visar sig i vissa fall genom en åtföljande handling, som visslandet i Johanna-exemplet.

8. ”*Javisst säger vi så*”

Exemplet i rubriken anspelar på den språkspalt som Lars-Gunnar skrev i Göteborgs-Posten under många år i slutet av 1990-talet under rubriken *Vi säger så*. I ett inlägg, återgivet i Andersson (2000), diskuterar Lars-Gunnar just användningen av *vi säger så*.

Om man säger *vi äter så* eller *han springer så*, pekar man ut något speciellt sätt att äta och springa. Med *vi säger så* är det annorlunda. När vi använder det här uttrycket så uttalar vi oss inte om vad eller hur vi säger något. Det här uttrycket har fått en alldeles speciell funktion i svenskan. Tänk bara på hur vi använder den här frasen i telefon. Säger man något

i stil med *okej du, vi säger så* så tolkas det som att talaren önskar avsluta samtalet inom något tiotal sekunder, efter det att diverse artighetsfraser skickats fram och tillbaka över telefonledningen.

(Andersson 2000:2)

Hur går det då om vi inleder det här uttrycket med *javisst*? Här spelar det roll om *javisst* står i förfältet eller som satsbas.

- (25) a. Javisst, vi säger så.
b. Javisst säger vi så.

När *javisst* står som annex i förfältet, som i (25a), fungerar hela yttrandet utmärkt som den idiomatiska signalen att nu har vi snart pratat klart, som Lars-Gunnar beskriver. När *javisst* står som satsbas, som i (25b), försvinner däremot den tolkningsmöjligheten. Yttrandet kan bara tolkas som att talaren med eftertryck instämmer i vad eller hur vi säger.

Avslutningsvis kan vi konstatera att *javisst* numera används på två sätt i svenskan, som svarsord och som en specifik språkhandlingsmarkör för att uttrycka att talaren beredvilligt instämmer i och bekräftar innehållet i satsen. Som svarsord står *javisst* som annex, framför den inre satsen. Som språkhandlingsmarkör står det som satsbas, men utan satsledsfunktion i den inre satsen. Detta innebär att yttranden som *Javisst kan jag det* introducerar en egen satstyp i svenskan, med särskilda egenskaper.

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar 2000. *Vi säger så*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Hellberg, Staffan 2001. Om svenska språkhandlingar. I: *Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok*. Stockholm. S. 55–63.
- Melander Marttala, Ulla & Siv Strömquist 2001. *Korpusen Svensk dramadialog. Användarhandbok*. (FUMS Rapport nr 202.) Uppsala: Uppsala universitet.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* 1898–. Lund: Gleerups.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* 2009. Utarbetad vid Redaktionen för Svenska Akademiens samtidsordböcker, Lexikaliska institutet, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. Stockholm: Norstedts.

Elektroniska källor

Digidaily	< http://magasin.kb.se:8080/searchinterface/about.html >
Korp	< http://spraakbanken.gu.se/korp/ >
SAOB på nätet	< http://g3.spraakdata.gu.se/saob/ >
SAOLhist	< http://spraakdata.gu.se/saolhist/ >

Hur ”Wasa” blev ”Vasa” – en historia om språkvård och maktspråk

Catharina Grünbaum

I mer än trettio år skulle frågan stavningen av namnet på Gustav II Adolfs förlista och efter 333 år bärgade regalskepp vara ett tvisteämne av format. Språkhistorien och språkvården fick oväntat sista ordet men nådde inte hela vägen fram till den normaliserade formen *Vasen*.

Principer för skrivning av historiska namn

Inom det arbete som bedrivits och bedrivs av den svenska språkvården är ortografi ett huvudområde. Det första genomgripande försöket att skapa ett konsekvent rättstavningssystem för svenskan är Carl Gustaf af Leopolds stavningslära *Afhandling om Svenska Stafsetsättet* (Leopold 1801). Den var för sin tid – och till många ”bildades” förargelse – i vissa avseenden ytterst radikal i det att den rätt hårdhänt anpassade framför allt franska lånord till svenskt stavsätt och försmådde vad som senare har kallats *dekorativ stavning*: *sauc*e ändrades till *sås*, *lieutenant* till *löjtnant*, *correspondence* till *korrespondans*.

Här möter vi, långt innan den skulle formuleras av det senare 1800-talets radikala språkmän, *den funktionella normen*, den som säger att ingenting ska göras krångligare än nödvändigt och att normering av det språkliga systemet ska ta hänsyn till effektiviteten och till språkbrukarnas behov snarare än till äldre tiders språkformer eller härkomst.

Denna funktionella norm har genomsyrat och genomsyrar hela det svenska språkvårdsarbetet, vare sig det bedrivs inom Språkrådet (förutvarande Svenska språknämnden, se Molde 1979), Svenska Akademien, Terminologacentrum eller Ortnamns- och personnamns-myndigheterna. Allt sedan rättstavningsreformen 1906 med efterföljande upplagor av Svenska Akademiens ordlista har språkvården drivit argumentet att ”of-fentliga” namn ska skrivas enligt allmän svensk ortografi. (Vi talar här inte om diplomatiskt återgivna texter.) Historiska kungligheters namn, som

ofta haft en skiftande stavning även hos en och samma namnbärare, normaliseras sålunda: *Karl, Gustav, Kristina, Vasa* (inte *Carl, Gustaf, Kristin, Wasa*). Ortnamn likaså: *Karlsborg, Kristinehov, Gävle, Växjö* (inte *Carlsborg, Christinehof, Gefle, Wexsiö*). För ortnamnsvärden rör det sig därtill om mer än en allmän princip; normaliserad stavning föreskrivs redan i SFS 1927:380 och återfinns i dag i Kulturminneslagen SFS 1988:950 (sedan 2014 Kulturmiljölagen), 1 kap. 4 §, ”lagen om god ortnamnsd”.¹

Normaliseringen av historiska namn har mer eller mindre systematiskt tillämpats i svenska ordböcker och uppslagsverk (så redan i Nordisk familjebok, Uggleupplagan, i början av 1900-talet). Principen finns formulerad bland annat i Dagens Nyheters *Föreskrifter för stavning och kommatering m m* (Dagens Nyheter 1971). Svenska språknämnden (sedan 2006 Språkrådet) formulerar principen för skrivning av kungligheters namn först 1991 i *Svenska skrivregler utgivna av Svenska språknämnden*, trots att den alltid tillämpats i Språknämndens rådgivning.¹ En intressant betraktelse över problem med normalisering av historiska namn ges av Hellsten (2004).

”Privata” namn däremot ligger utanför språkvårdens domvärjo. Namn på personer, däribland nu levande kungligheter liksom deras släktingar i modern tid, liksom namn på företag och liknande, får ha sin egen stavning. Restaurangen *Wasahof* i Stockholm står inte under press att ändra till *Vasahov*.

Synen på ändamålsenlighetens företrädare delas dock inte alltid av den allmänhet för vars skull språkvården arbetar. Dekorativ stavning, eller med ett annat ord krusidullstavning – *Chrounschough, Quarnsiöö, Elf-nääs, Wasahof* – erbjuder möjligheten göra namn mer prestigefyllda och ”ändnu gamblare”, för att citera Verner von Heidenstams omdöme om den brutala restaureringen av Gripsholms slott. För andra än namninnehavaren (vare sig det gäller bäraren själv eller densamma herrgård alternativt sommarpörte) är det inte uteslutet att sådana stavningar kan te sig löjeväckande pretentiösa.

Ett sedelärande exempel på en sådan kollision mellan den rationella språkvården och mer grannlåtslystna företrädare för en tigande namnbärare erbjuder fallet med det svenska nationalmonumentet regalskeppet *Vasa*. Här ställdes också frågan på sin spets om vem som har rätt till ett namn och dess form.

¹ Se punkt 49 Dekorativ stavning (“Ord som redan har en svensk stavning skall inte kränglas till”) och punkt 52 Personnamn (“Namn på historiska kungligheter normaliseras i stavningen. Gustav Vasa, Karl XII ...”).

Vasa – en stavning att strida för

När den historieintresserade unge marinteknikern Anders Franzén i början på 1950-talet började söka efter förlorade skepp från Vasa- och stormakts-tiden var skrivningen av skeppens namn ingen angelägen fråga för honom.

Det skulle den bli. Och inte bara för honom.

Liksom så många andra som gärna vill se representanter för flydda tider ta gestalt som ”ändnu gamblare” hyste han åsikten att ”restaurerade” skeppsnamn som *Chronan*, *Wasen*, *Rijksnykeln*, *Eplet* med flera hade något slags extra affektionsvärde, så som han själv uttryckte det (Franzén 1963).

I arbetet med att återfinna det regalskepp som i dag bär stavningen och formen *Vasa* kom han i en givande kontakt med professor Nils Ahnlund, expert på Gustav II Adolfs tid och som själv presenterat en del forskning om skeppet redan omkring 1920. Ahnlund använde då formen *Vasen*. Franzén fick sig påpekad ”barnsligheten” i sitt känslomässiga synsätt och blev upplyst om att det i vetenskapliga sammanhang var nödvändigt att normalisera äldre skeppsnamn, om man inte skulle hamna i orimligheter. ”Motvilligt stavade jag om *Westerwijk* och alla de övriga inklusive *Wasa*.” (Ibid.)

Stöd för stavningen *Vasa* stod att finna även i verk som *Svenska Flot-tans Historia 1522–1634* (Zettersten 1890) och *Sveriges sjökrig 1611–1632* (Generalstaben 1937). Den kungliga slup som ros vid solenna tillfällen bär också namnet *Vasaorden*.

Gustav II Adolfs paradskepp kantrade och gick till botten den 10 augusti 1628 och hamnade på 30 meters djup utanför Beckholmen i Stockholm.

När Franzén år 1956 (tillsammans med dykarbasen Per Edvin Fälting) hade lokaliserat fartyget drog han i gång en ofattbart drivande och (med en eufemism) okonventionellt uppfinningsrik verksamhet med att finna intressenter och sponsorer för det till synes omöjliga uppdraget att bärga det. Samtidigt beslöt han sig, i samråd med Nils Ahnlund och Sjöhistoriska museet, för att lansera skeppet som *Vasa*.

Mycket vatten har virvlat runt vraket sedan 1956, och inte så lite adrenalin. Det till synes enkla fallet med namnformen kom nämligen att växa till en prestigefråga där språkhistoria och språkvård kom att väga lätt gentemot en pampmakt som verkar ha gått ut på att sätta Anders Franzén på plats – han hade nämligen gjort sig obekväma genom att kritisera Wasanämndens arbete (bland annat för att slarva med träkonserveringen).

Wasanämnden, som hade till uppgift att organisera bärgning, konservering och placering av skeppet, tillsattes 1959. Dess vice ordförande och starke man var chefen för Kooperativa förbundet, riksdagsmannen och ordföranden i Stockholms stadsfullmäktige Carl Albert Anderson. Carl

Albert (som var just Carl Albert med allmänheten) hade bestämt sig för stavningen *Wasa*. ”I Konsum stavar vi Wårby och Winner med w, för det gillar folk”, ska han enligt Anders Franzén ha yttrat vid ett möte där namnfrågan togs upp.

Franzén hade till detta möte förberett ärendet genom att ta kontakt med en rad sakkunniga instanser, bland dem Nämnden för svensk språkvård (i dag Språkrådet), där professor Gösta Bergman svarade på arbetsutskottets vägnar (Nfss 1958), och Svenska Akademiens ordboksredaktion, där redaktören docent Bengt Loman (senare professor i svenska språket vid Åbo Akademi) skrev ett utlåtande (Loman 1960); i båda yttrandena förordas oförbehållsamt formen *Vasa* (utom där diplomatarisk noggrannhet kräver annat).² Även Historielärarnas förening (Historielärarnas förening 1960) och Svensk-Internationella pressbyrån (Svensk-Internationella pressbyrån 1960) stödde v-stavningen.³

Det gjorde nu inget intryck. ”Vi stavar väl våran båt som vi vill”, ska Carl Albert Anderson (enligt Franzén) ha avfärdat hela frågan.

Här är nu inte platsen att redogöra för alla infekterade turer i namnfrågan *Wasa–Vasa* och inte heller om den utfrysning som skeppets återupptäckare och räddare länge utsattes för av de instanser som fick skeppet om hand. När jag 1971 anställdes vid Nämnden för svensk språkvård blev jag ganska snart insatt i frågan om namnformen, inte minst för att medier och förlag med jämna mellanrum undrade hur det skulle vara med den saken.

Och hur var det nu med den ursprungliga namnformen?

Någon sådan har aldrig funnits. Båtar och fartyg hade på den tiden inga namnbrädor där namnformen fixerades. Envar som mött texter från 1600-talet vet också att ett och samma namn kan ha olika skrivsätt från en rad till nästa. I dokument rörande regalskeppet i fråga uppträder under 1600-talet former som *Wasa*, *Wasan*, *Wasen* och andra varianter med tillagda bokstavstecken, beroende på osäkerhet eller lust till utsmyckning.

Ingen av dessa former utgör emellertid ett namn i egentlig mening (som *Gustav Vasa*). *Wasan*, *Vasen* syftar inte på Vasa-ätten som sådan utan på åttens emblem *vasen*, den krönte förgyllda kärven på skeppets praktfulla

² Utlåtandena formuleras som att Nämnden för svensk språkvård är ”. . . fullt ense med Eder, att den lämpliga stavningen av det 1628 sjunkna örlogsfartyget är *Vasa* med enkelt V. . .” (Nfss 1958) respektive ”Av ovan anförda skäl kan jag – och detta helt i överensstämmelse med SAOB:s principer – oreserverat ansluta mig till den uppfattning som ingenjör Franzén framför i sitt PM.” (Loman 1960).

³ Historielärarnas förening (1960) ansluter sig till Språknämndens uttalande 10.12.1958 och Svensk-Internationella pressbyrån uttalar sig på följande sätt: ”Beträffande stavningen så tycker vi att ’Vasa’ med enkelt V är enklare. Speciellt när det gäller den engelskspråkiga världen.”

akterspegel. Vasen ingår i stora riksvapnet. På motsvarande sätt representerades riksregalierna kronan, äpplet, nyckeln och svärdet som emblem på skeppen *Kronan*, *Riksäpplet*, *Riksnnyckeln* och *Svärdet*, appellativer i bestämd form. Gustav Adolfs praktskepp *Vasen* hade haft två föregångare, *Gyllene Vasen* och *Riksvasen*, så som de skrivs i normaliserad (och aldrig ifrågasatt) form.

Men varför då varianten *Vasan*?

Ordet *vase* hade i äldre svenska den oblika formen *vasa*, och många sådana oblika *a*-former blev i uppsvenskan grundform. *Månan* skriver Stiernhielm och många av hans samtida, och hos Bellman möter man *släda*, *strupa*, *maga*. En del har än i dag dubbelform: *timme/timma*, *grädde/grädda*, *droppe/droppa*. Det är samma uppsvenska form vi möter i ättnamnet *Vasa*. (Man kan jämföra med sådana som har bevarad grundform som *Bielke* och *Sparre*, ord som förr kunde ha även formerna *bjälka*, *sparra*.) Om det på Gustav Vasas tid funnits en riksspråksnorm skulle kungen ha kallats *Gustav Eriksson Vase*. Gustav I själv och hans familj använde för övrigt inte släktnamnet, det är ett bruk som kom till när dynastin som sådan blev viktig. (Dagens forskning har till och med ifrågasatt att släktsvapnet ursprungligen är en kärve.)

Det språkhistoriskt riktiga svaret på hur skeppets namn skulle skrivas är sålunda *Vasen*, alternativt (med en uppsvensk form) *Vasan*.

Vasa bärgades 1961. Wasanämndens Carl Albert Anderson höll hårt på sitt Winner- och Wårby-w och meddelade 1962 chefen för Marinen sitt önskemål, som bifölls: till Marinens personal utfärdades en order att i tjänst skulle skeppsnamnet skrivas *Wasa*.

I Dagens Nyheter (10.9.1962) skrev journalisten Tore Hallén om vad han betecknade som en kupp:

W-kämparna leds av två herrar, verkställande direktören Fred Arnell och vice ordföranden Carl Albert Anderson. Båda har betydande erfarenhet från skilda verksamhetsområden [Arnell var hämtad från restaurangbranschen, CG anm.], men språkvetenskapsmän är de förvisso icke, anför deras motståndare i V-lägret.

En skrivelse avläts till chefen för marinen med begäran att W-stavningen av regalskeppet skulle konsekvent tillämpas inom marinen och dess olika organ. Skrivelsen är värd ett mer ingående studium än chefen för marinen ägnade den.

Man motiverar sin hemställan med att "en viss förbistring" i fråga om stavningen skulle göra sig gällande i pressen. Förbistringen skulle bero på att en utredning om skeppsnamnets stavning för några år sedan "på enskilt initiativ" distribuerades till tidningarna. Den var bemängd med "många sakfel". Denna felaktiga utredning skulle tydligen ha för-

lett tidningarna att överge ”den ursprungliga stavningsformen”.

Den enskilde initiativtagare som Arnell och Anderson syftar på är ingen annan än Vasaskeppets återupptäckare Anders Franzén, själv ledamot av Vasanämnden. Felaktigheterna i hans ”PM beträffande stavning av äldre skeppsnamn” var inte svårare än att skrivelsen kunde få betyget ”sakligt korrekt” av Svenska Akademiens ordboksredaktion. Dess redaktör, Bengt Loman, anslöt sig oreserverat till uppfattningen att regalskeppet borde stavas med enkelt V.

I sin skrivelse till marinchefen förbigår W-flygeln med tystnad detta expertutlåtande och låtsas heller inte om att nämnden för svensk språkvård vill skriva ”Vasa”. I stället slår man på trumman för en annan utredning till förmån för W-et. Den är gjord av amatörhistorikern kommandörkapten Georg Hafström.

Utan att rådfråga landets officiella expertis i språkriktighetsfrågor eller ens den normaliebyrå som finns inom marinförvaltningen lät chefen för marinen övertyga sig av skrivelsen och beordrade W:ets införande i tjänsteskrivelser om ”Vasa”.

W-flygeln hade vunnit en betydande seger, men den s. k. förbistringen kring det olycksaliga skeppet hade därmed inte minskat, tvärtom.

(Hallén 1962)

Härpå nämner Hallén ett antal ”missanpassningar”, bland dem följande:

- Marinförvaltningens normaliebyrå skriver nu enligt order *Wasa* och råkar därmed i ett skevt förhållande till kungaslupen *Vasaorden*. (Vad Hallén dock förbigår är att Marinen fann stöd för w-stavningen i Gustav III:s linjeskepp *Wasa* – i motsats till Gustav II Adolfs regalskepp uppkallat efter ätten Vasa – och det efterföljande pansarskeppet *Wasa* 1901–1940, som båda hade namnet utskrivet på skrovet.)
- Samtliga vetenskapliga institutioner, inklusive Sjöhistoriska museet, stavar *Vasa*.
- Wasanämndens ordförande, prins Bertil, undviker diplomatiskt att nämna skeppet vid namn när han författar företal till Vasa-böcker. Han skriver i stället bara ”det gamla skeppet”.

Bengt Loman återkom nu till ämnet i en mer utredande understreckare i Svenska Dagbladet (Loman 1962). Han tar där upp den språkligt bärande invändningen mot w-stavningen, nämligen att den är förbunden med den för tiden rådande tyska frakturstilen. V-uttal i början av ord skrevs där med W, medan V initialt före konsonant avsåg u-ljudet, sålunda, i frakturstil, *Wasa* men *Vpsala*. Vid övergången till antikvastil byts konsekvent frakturstilens W mot V och dess V mot U: *Vasa*, *Upsala*.

Den falang som stödde sig på 1600-talsformen *Wasa* för ”restaureringen av namnet” upplyses alltså av Loman om denna ändring i skriftbruket men också om missuppfattningen av vad man återopade som en historiskt korrekt namnform, med hänvisning till ett kungligt brev från 1653, avfattat på latin med formuleringen ”Regia navis, cui nomen Wasa”, i samtida översättning ”Ett Chronans skep Wasa benemnd”.

Bengt Loman visar varför brevet inte håller som vittnesmål. Stavningen med W har förmodligen, skriver han, följt med ett ursprungligt dokument med ”tysk” stil, och den obestämda formen *Wasa* (och inte *Wasan*) beror på att man velat undvika en svensk ändelse *-n* i den latinska språkformen. (På motsvarande sätt omtalas regalskeppet med spiran som emblem med den obestämda formen *Scepter*.)

”Man måste ha klart för sig” skriver Loman, ”att *Vasa* är en sekundär form och att nämndens stavning *Wasa* bara tillkommit som en (omedveten) kompromiss – en kontamination av det historiskt korrekta, frakturskrivna *Wasan* och den moderna namnformen *Vasa*. Om man missuppfattar namnets innebörd på det moderna sättet och lånar ett dubbelt W ur de gamla handskrifterna – då får man ju nämndens ’historiskt korrekta’ form *Wasa*!”

Och så avslutar Bengt Loman med det förmodligen första belägget, eller i alla fall underlaget, för ordet *krusidullstavning*, ett ord som beklagligtvis allt oftare skulle behöva tas i bruk under de decennier som följt: ”Mot bakgrunden av vårt språkbruk blir W i *Wasa* en romantisk krusidull, som på något sätt passar bra ihop med den hundraåriga m/s ’Gustaf Wasa’ på Siljan. Men den kan inte sprida någon extra glans över det bärgade vraket efter stormaktstidens regalskepp från Strömmen.”

Anders Franzén drev på sitt håll namnfrågan vidare och skrev bland annat i en insändare i Svenska Dagbladet att ”Nämndens godtyckliga stavning associerar närmast Gustav II Adolfs örlogsskepp till bagerier, tvättinrättningar och åkerier (se telefonkatalogen) som kanske fått sina firmamn registrerade före stavningsreformen eller anser att W har något slags reklamvärde” (Franzén 1963).

År 1964 upplöstes Wasanämnden och skeppet övertogs av Sjöhistoriska museet, som därtills använt formen *Vasa*. Carl Albert Anderson (men anmärkningsvärt nog inte Anders Franzén) tog plats i museinämnden. Museet övergick till w-stavning: *Wasa*, *Wasavarvet*, *Wasamuseet*. Om språkexperternas sakargument togs ingen notis. Upprepade *Vasa*-rekommendationer för engelskspråkigt bruk från Svenska språknämndens chef Bertil Molde (SSN 1982) och från SAOB-chefen Hans Jonsson (SAOB 1983) lämnades också obeaktade av museinämnden, trots att den nu inte längre

stod under Carl Albert Andersons påverkan – han gick ur tiden 1968.⁴

Vasa konserverades, utforskades, besöktes, och under tiden arbetade man på ett eget ståtligt museum rest över Galärvarvets docka, där hon slutgiltigt skulle placeras. Men med vilken namnform – *Vasa*, *Wasa*, eller kanske *Wasan*? Sjöhistoriska museet övervägde den sistnämnda bestämda formen, men övergav den beklagligtvis, fast kanske nödvändigtvis – den obestämda var vid det här laget dessvärre etablerad både inom den internationella marinarkeologin och inom turistväsendet (faktorer av det slag som i namnfrågor ligger till grund för det s.k. yngre hävdargumentet). Den 6 december 1988 skulle skeppet flyttas från den provisoriska Wasahamnen nedanför Liljevalchs till det blivande museet. Pressmeddelanden och affischer strömmade ut, alla med stavningen *Wasa*.

Jag hade då sedan någon månad tillbaka övergått från Svenska språknämnden till Dagens Nyheter, som tidningens språkvårdare och korrekturchef. Anders Franzén, överkörd i språkfrågan genom alla år, skrev ett kort till mig (som han inte kände) och förklarade det förtvivalade läget. Jag behövde inte fundera. Att Wasavarvet bestämt sig för sin stavning kunde vi inte ändra – tidningarna följer mestadels språkvårdens regel att föreningar, institutioner och liknande får behålla sitt skrivsätt, om det inte är komplett uppåt väggarna. Men skeppets namn var nu inte museets egendom. I samband med reportaget från flyttevenemanget skrev jag en ruta med förklaring till att vi i tidningen höll på *Vasa* och tänkte fortsätta med det (Grünbaum 1988).

Samma dag blev jag uppringd av den i lika mån bekymrade och kloke intendenten (senare museichefen) vid Sjöhistoriska museet Klas Helmersson. ”Ni kan inte ha två stavningar i Dagens Nyheter, Sveriges största morgontidning”, suckade han. ”*Vasa* på Wasamuseet. Det blir bara förvirring.”

”Den förvirringen är självförfvållad men lätt att undvika”, svarade jag, ”skriv *Vasa* och *Vasamuseet*. För övrigt är stavningen *Vasa* den rådande när det gäller skeppet – så skriver Bonniers och Bra böckers lexikon och Nusvensk ordbok, så skrivs det i mängder av fackböcker och tidningar och så skriver till och med Bertil Almqvist för barn i *Sagan om Vasa* – med hänvisning till språkvården.”

Jo, han var medveten om det, och de språkliga argumenten var han också insatt i.

”Om ni vill förse skeppet med maskaroner och pilastrar av plast kan vi inte hindra det”, gick jag på. (Det här var ju 1988, när postmodernismens överbruk av dekorativa element härjade som värst.) ”Men det är alldeles

⁴ ”When all facts are taken into account, the only linguistically correct writing of the name of the ship is VASA.” (SSN 1982) respektive ”Our recommendation at that time was and still is, Vasa with a V.” (SAOB 1983).

vad w motsvarar på den språkliga sidan. För övrigt kan det inte vara frågan om att 'vi stavar väl våran båt som vi vill'. *Vasa* är statlig egendom och tillhör sålunda svenska folket."

"Det där med pilastrar av plast ska jag dra i styrelsen", sade Klas Helmerson.

Vid det här laget hade också inflammationen i frågan klingat av, och många av de tidigare inblandade hade lämnat verksamheten. Klas Helmerson själv skrev nu ett internt pm till museidirektören där han, bland flera mer sakligt vägande argument, framhöll att "skönhetsargumentet" för w-stavningen var "dels helt subjektivt, dels ovärdigt en institution med kulturella ambitioner".

Med mild ironi påpekade han också att museet skulle få dela w-stavningen med en knäckebrödsfabrik och ett nylanserat försäkringsbolag. (Femton år senare skulle sagda knäckebrödsfabrik under devisen "Wasa hjälper Vasa" sponsra arbetet på att hindra en ödeläggande syrabildning i skeppets virke genom att skänka 50 öre per sålt paket – folk köpte knäckebröd så att det räckte till ett bidrag på nästan 9 miljoner kronor.)

I slutet av maj 1989 kom så ett pressmeddelande från Wasavarvet: "Känt regalskepp nystavas: 'Wasa' blir 'Vasa'."

Därmed var också museets namn givet. Ett år senare, den 15 juni 1990, invigdes Vasamuseet – i dag Nordens mest besökta. (Och jag fick ett årskort som tack för hjälpen.)

Anders Franzén ringde upp mig. "Det här måste vi fira", sa han. "Ska vi träffas och dricka champagne?" undrade jag. "Nja, snarare kaffe och en kanelbulle", svarade den mer asketiskt lagde marinteknikern. Brevväxling följde, och jag fick en del av det material jag använt mig av här. Men någon kanelbulle hann det aldrig bli. Anders Franzén gick bort 1993.

Epilog

Vasas återupptäckare och räddare fick till sist – i någon mån – ett rättmätigt erkännande för sin enastående bedrift. Tekniska högskolan i Stockholm, KTH, som han var knuten till, utnämnde honom till professor, och han har fått en plan uppkallad efter sig i Hammarby sjöstad. Nu har nästan ett kvarts sekel förflutit sedan namnändringen, och när jag våren 2013 med egen båt låg i den privata Wasahamnen – den sista utposten för w-stavningen – gick jag upp och besökte hans grav på Galärvarvskyrkogården.

"*Vasa* kom i hamn till sist", sa jag. "Som du vet finns det aldrig några garantier för att kunskap och klokhets avgår med segern, men när det lyckas bör man fira det, åtminstone med en kanelbulle."

Tack till museichefen Klas Helmerson för bidrag med och granskning av sakuppgifter.

Litteratur

- Almqvist, Bertil 1965. *Sagan om Vasa*. Stockholm.
- Dagens Nyheter 1971. *Föreskrifter för stavning och kommatering m m*. Stockholm.
- Franzén, Anders 1963. Wasa – Vasa – Wasen. Insändare i *Svenska Dagbladet* 10.4.1963.
- Generalstaben 1937. *Sveriges sjökrig 1611–1632*. Stockholm.
- Grünbaum, Catharina 1988. Namnet Vasa syftar på vase. *Dagens Nyheter* 7.12.1988.
- Hallén, Tore 1962. Skall ”Vasa” heta ”Wasa” eller tvärtom? *Dagens Nyheter* 10.9.1962.
- Hellsten, Unn 2004. Byrghir och Iarla Baki. Om normalisering av namn som språkvård eller åverkan. I: *Språkets vård och värden. Festskrift till Catharina Grünbaum*. Norstedts, Stockholm.
- Historielärarnas förening 1960. Brev till Anders Franzén undertecknat av Gunnar Ander, 13.2.1960.
- Kulturmiljölag* (SFS 1988:950).
- Leopold, Carl Gustaf af 1801. *Afhandling om Svenska Stafsättet*. Stockholm.
- Loman, Bengt 1960. Brev till Anders Franzén från ordboksredaktören docent Bengt Loman, 22.1.1960.
- Loman, Bengt 1962. Vasen eller Vasa? *Svenska Dagbladet* 19.9.1962.
- Molde, Bertil 1979. Principer för Svenska språknämndens rådgivningsarbete. I: *Språk i Norden 1979*. Lund.
- Nfss 1958. Brev från Nämnden för svensk språkvård till Anders Franzén, undertecknat av prof. Gösta Bergman, 10.12.1958.
- SAOB 1983. Brev från Svenska Akademiens ordboksredaktion till Anders Franzén, undertecknat av dess chef Hans Jonsson, 7.2.1983.
- SSN 1982. Utlåtande från Svenska språknämnden, undertecknat av prof. Bertil Molde, 2.9.1982.
- Svenska språknämnden 1991. *Svenska skrivregler utgivna av Svenska språknämnden*. 1 uppl. 1991 och följande. Stockholm.
- Svensk-Internationella pressbyrån 1960. Brev undertecknat av Erik Hummelgren, 12.2.1960
- Zettersten, Axel 1890. *Svenska Flottans Historia 1522–1634*. Stockholm.

Här Lars-Gunnar! Om fotbollens arbetspråk

Olle Josephson

Rubriken på denna artikel är missvisande. Visserligen innehåller den förnamnet på ett födelsedagsbarn, ett vanligt grepp i den genre som är aktuell här. Men det ligger nära till hands att tolka den som att här serveras en passning till Lars-Gunnar. Så används inte egennamn när man spelar fotboll – det ska strax visas. På planen betyder rubrikens formulering 'Lars-Gunnar, jag är här, du kan spela mig!'

Denna artikel är alltså ett bidrag till forskningen om fotbollsspråk, men i arbetspråksforskningsperspektiv. Inom denna blomstrande forskningsgren avses med *arbetspråk* sällan språk *om* arbetet, utan språk *i* arbetet, det språk de arbetande behöver använda för att kunna utföra sin verksamhet (en relativt färsk svensk forskningsöversikt i Nelson 2010:22–36).

Helt naturligt har denna forskning favoriserat sådan språkanvändning som är en oskiljaktig och central del av en yrkesutövning, ett tydligt inslag i själva verksamheten. Muntligt arbetspråk har därför framför allt undersökts inom yrken där inget vettigt sker om man inte pratar. Det har ofta handlat om så kallade institutionella samtal inom skola, rättsväsen eller omsorg och om yrken med relativt hög status. Sedan sekelskiftet har dock intresset vuxit för mindre prestigefyllda yrken som vårdbiträde eller butiksbiträde där samtalandet med patienter eller kunder är oundgängligt (t.ex. Lindström & Bagerius 2002, Tykesson 2006, Jansson 2012).

Redan under tidigt 1980-tal närmade sig dock några svenska arbetspråksforskningspionjärer det löpande bandet, där man kan tro att inte mycket behöver sägas. Andersson (1981, 1982) gav sig in i bilfabriken, Holmqvist & Källgren (1981, Holmqvist 1985) gick till kvinnorna på postgirot. Forskarna upprättade typologier över de talhandlingar som blev nödvändiga i arbetet (Andersson 1982:65–66; Holmqvist & Källgren 1981:81). Funktioner som ordergivning, arbetsprioritering och arbetsrapportering lyftes fram, och man intresserade sig för hierarkiska förhållanden: vem hade rätt att utföra den ena eller andra talhandlingen? I dag kan man nog tycka att dessa undersökningar något präglas av den tidiga pragmatik-

forskningens övertro på att yttranden går att kategorisera som väl avgränsade språkhandlingar. Numera betonar man att interaktionen bestämmer vad som görs språkligt (t.ex. Norrby 1996:68–70). Men för språkligt utbyte som domineras av mycket korta sekvenser med formmässigt enkla yttranden kan språkhandlingstypologier fungera hjälpligt. Det visar än i dag undersökningarna från Volvo och postgirot.

I fotbollsspråksforskningen (på annan plats i denna bok ges exempel) avses, vad jag kunnat se, med *fotbollsspråk* nästan alltid språk *om* fotboll, inte *i* fotboll (jfr Bergh & Ohlander 2012). Syftet med den här artikeln är därför att börja täppa igen en – kanske inte så besvärande – forskningslucka. I den tidiga svenska arbetsspråksforskningens fotspår vill jag svara på frågan ”vad måste en fotbollsspelare säga för att kunna utföra sin verksamhet på planen?” (Detta är inget ställningstagande i frågan om fotboll är ett arbete eller ej. Det skiftar mellan olika fotbollsspelare.)

Material och metod

En bred och mångsidig materialinsamling vore naturligtvis idealiskt för detta relativt oplöjda område. Av skriftliga källor kan man tänka sig bland annat sportjournalistikens matchreferat, fotbollstidningar, spelarmemoarer och instruktionsböcker.

Jag är inte säker på att alla skulle vara givande. Sveriges mest lästa bok om fotboll är väl för närvarande *Jag är Zlatan Ibrahimović* (2011). Zlatan berättar väldigt mycket om vad han och andra sagt före, efter och om matchen, men så gott som aldrig under matchen. Återger han någon gång yttranden på planen så har de nästan alltid fällts efter avblåsning (t.ex. s. 179). Zlatan – eller snarare David Lagercrantz – skriver alltså i den gamla sportjournalisttradition som gör själva fotbollspelet ordlöst, ungefär som kroppsarbetet gärna skildrats som ordlöst av det skrivande skikt som haft ordet i sin makt.

Vidare är skriftliga källor indirekta. Det samma gäller intervjuer och samtal, även om det självfallet vore relevant att höra både tränares och spelares synpunkter. Förekommer till exempel att spelare uppmanas att vara mer eller mindre verbala på planen?

Men i denna lilla undersökning har jag, med något enstaka samtal med fotbollsspelare på amatörnivå som komplettering, gått till de direkta källorna. Materialet har jag samlat på två sätt. För det första har jag stått mitt på långsidan och antecknat alla spelaryttranden jag uppfattat vid två gräsmatcher med elvamannalag: en i division 2 mellan herrlagen Spårvägen och Värmdö (3–1 till Spårvägen), och en pojklagsmatch (pojkar 99) Spår-

vägen–Huddinge (5–2 till Spårvägen). I båda fallen har andra halvlek räckt.

För det andra har en fotbollsspelare i ett damkorplag varit snäll nog att en hel match ha en diktafon i sportbehån. Hela den 2x20 minuter långa korpmatchen på grusplan mellan sjuåringarna Bråkmakargatan och Bajenmorsorna (1–0 till Bajenmorsorna) är dokumenterad på detta vis.

Metoderna har givit intressant material men har begränsningar. Även om jag kunnat stå alldeles intill planen – i båda fallen på Skarpnåcks idrottsplats i sydöstra Stockholm – har jag naturligtvis inte uppfattat åtskilliga yttranden. Inte sällan har det också varit svårt att uppfatta vem som säger vad. Det jag kunnat anteckna är alltså snarast en serie prototypiska rop, som ibland kan knytas till speciella spelmönster eller spelsituationer. Däremot har jag inte fångat individuella talstilar hos olika spelare.

När en spelare haft en mikrofon på kroppen hörs alla hennes yttranden bra i ljudupptagningen. Men det går inte att höra vad de andra spelarna säger, och det är svårt att i efterhand rekonstruera spelsituationen. Jag vet därför inte om spelaren är typisk – själv bedömde hon att hon pratade relativt mycket – och det starkt interaktiva inslaget i yttrandena går också förlorat.

Även mer avsiktligt har jag utelämnat ganska mycket tal från min undersökning. Jag har alltså inte noterat det samtalande som kan sätta i gång vid lite längre avblåsningar: taktiksnack mellan spelarna, dialoger med domaren etc. I kategorin *avblåst tal* finns i min undersökning bara det ropande som förekommer sekunderna innan en hörna eller frispark läggs. Det ropas för övrigt på ungefär samma sätt vid inkast, men då är spelet i gång.

Inte heller undersöker jag vad spelarna eventuellt säger till spelare i motståndarlaget eller till domaren. Dels går det inte att uppfatta de ofta rätt lågmälda replikerna till motspelare. Dels är det ett slags vid-sidan-avtal som nog kan ha psykologisk betydelse för matchens utgång men ändå inte är direkt förknippat med det arbete som utförs.

Vidare är det alltså bara spelarnas eget talande som undersökts. Lagledaren eller tränaren, som står vid sidan av planen, kan vara den som ropar allra mest. Publiken griper också in med rop som *Skjut!*, *Gå, gå, gå!* eller *Ryggen!* – det gäller särskilt pojklagsmatchen. I grunden är det tokigt att särskilja spelarnas ropande från lagledarens och publikens. Tillsammans bildar de ett slags flerstämmig kör som ingår i matchen. Det märks inte i min undersökning.

En annan begränsning är att jag bara behandlar verbalspråket. Det förekommer en del extralingvistisk spelarkommunikation, till exempel tre handklappningar i uppmuntrande syfte, för att inte tala om blickkontakt. Vidare är spelarnas position och rörelseriktning i sig betydelsebärande. Om Simon har bollen och jag springer i luckan snett framför och ropar *Simon!* betyder det 'passa till mig!'. Men står jag 25 meter bakom Simon,

som har fritt fram mot motståndarmålet, betyder samma rop sannolikt 'Fortsätt framåt med bollen Simon!' Orden hör till matchen och kan inte skiljas från vad som sker på planen.

De frågor jag försöker besvara är kommunikationsetnografins klassiska: Vem säger vad till vem, i vilket syfte, i vilken situation och på vilket sätt? Däremot har undersökningen inte ett djupare etnografiskt deltagarperspektiv. Det hade krävt alltför mycket tid och framför allt rest svåra hinder för en stelbent 63-åring utan bollsinn.

Vem talar till vem?

Det är svårt att mäta hur många repliker som faller under en match. Från pojkmatchen har jag antecknat mellan en och två repliker i minuten per lag, från herrmatchen drygt tre. Det finns alla skäl att tro att det sägs betydligt mer. Damspelaren med mikrofonen i tröjan sade något ungefär var trettionde sekund, och då rör det sig alltså om en enda spelare. Om man gör tankeexperimentet att sjudubbla siffran, eftersom den kommer från ett sjuannalag, så skulle någon i laget yttra sig minst var femte sekund (jämför dock damspelarens reflexion ovan om ovanlig pratsamhet). Man kan tänka sig att varje spelare talar lite mindre i ett elvannalag, eftersom var och en inte har lika mycket (presumtiv) bollkontakt, men antalet yttranden per lag borde vara minst lika högt.

Ett ganska säkert resultat är däremot att herrlagen talade mer än pojk-lagen. De senare gjorde ett påtagligt tyst intryck. De både tekniskt och taktiskt osäkra pojkarna hade fullt upp med att koncentrera sig på själva bollsparkandet och förmådde inte tala också. Det stämmer med vad som sagts mig att ju bättre ett lag är, desto mer talar det, i princip.

Tyst fotboll är alltså inte bra fotboll. Det gäller även specifika matchsituationer. Ibland kan det bli kaos framför ett mål. I en enda röra sparkar alla till synes planlöst med ett enda syfte: att få bollen i mål eller att få bollen bort från mål. Ett sådant kaos präglas paradoxalt nog av en sammanbiten tystnad. Det pratas mest på mittfältet.

Det finns också ett tydligt svar på frågan vem som talar. Huvudmönstret är att bollhållarlagets spelare talar, men inte bollhållaren. Bollhållaren arbetar med bollen, medan medspelarna arbetar med att placera sig och att uppmuntra, varna eller signalera att de är spelbara. Det sistnämnda är vanligast. Den dominerande repliken på en fotbollsplan är namnet på bollhållaren: *Viktor!*, *Ahmed!*, *Maria!* Oftast betyder den 'du kan spela till mig' och uttalas alltså av någon som befinner sig relativt nära bollhållaren. Yttranden med samma funktion är till exempel *Hit!*, *Här!* och *Jag är här!* med varianten *Jag är här, Jennifer!* men de är avsevärt ovanligare.

Detta betyder inte att alla spelare talar ungefär lika mycket. Vissa positioner gynnar yttranden utöver dem med jag-är-spelbar-funktion. Spelare som befinner sig långt bak i laget har mer överblick när det egna laget har bollen och rör sig framåt. De kan därför vända sig till hela laget med uppmuntrande tillrop eller allmänt strategiska maningar: *Kom igen!, Det går mål!*

Man kunde tro att målvakten har en sådan position, men inte i mina data. Målvakten befinner sig ofta alltför långt från det bollhållande, anfallande laget för att rop ska vara meningsfulla. Målvakten talar framför allt vid fasta situationer som hörna (*Ställ upp på led!, Vänster!*) och inspark (*Framåt grabbar!*).

Det är i stället utspelare i spelfördelarposition som kommer att tala mest. Här kan det skilja mycket mellan olika lag beroende på spelsystem. I herrmatchen hade det ena laget en spelfördelare i vad jag uppfattade som liberoposition, medan det andra laget mer tycktes använda zonförsvar. (Liberon är en spelare som oftast befinner sig i fri position som sista utpost framför målvakt. Zonförsvar innebär att man inte markerar en särskild motspelare utan i stället ansvarar för en särskild zon på planen; zonen krymper eller växer beroende på var bollen befinner sig.) Liberon talade mest av alla. Bland typiska repliker, som alltså riktar sig till hela laget, har jag antecknat *Ja, hungriga killar!, Kom igen!, Ja, ja, kör, kör, kör!, Kom igen killar, rörelse!, Är ni me? Me'rå!, Lugn, lugn, lugn!, Kom igen nu, boys!* Det är mestadels allmän uppmuntran blandat med en del generella råd (*Rörelse!*). I det andra herrlaget fanns ingen sådan storpratare.

Annars talar en spelare mest när den befinner sig i närheten av bollhållaren och ska signalera spelbarhet. Eftersom duktiga spelare gärna håller bollen, innebär det att de tilltalas oftare. Damspelaren nämnde alla sina sex medspelare åtminstone en gång var (tilltalen är mångdubbelt fler, men jag har bara kunnat avgöra mottagare de gånger namnet nämns). Allra mest talar hon till Maria, lagets stjärna och center; min informant är högerytter i tremannakedjan. Av de sju yttrandena har *Maria!* (2 ggr) och *Din, Maria!* uppenbarligen med spelfördelningen att göra, medan *Bra Maria!* (3 ggr) och *Det är skitbra, Maria!* är uppmuntrande värderingar, eventuellt också med spelfördelande funktion.

Principen att bollhållande lag talar mest komplicerar frågan om ett bra lag talar mer än ett sämre. Rent allmänt förhåller det sig så – jämför ovan om pojklagsmatchen. Och om man tänker sig att ett bättre lag oftare har kontroll över bollen, så korrelerar kvalitet och talmängd. Men ett lag i överläge kan lägga sig på defensiven och ge rätt mycket bolltid åt motståndslaget. Då talar kanske det sämre laget mer.

Varför talar man, och hur?

Ovanstående genomgång har vidrört olika yttrandens pragmatiska funktion. Vill man – som 1980-talets arbetspråksforskare – systematisera funktionerna ytterligare kan en taxonomi kanske se ut som i tablå 1. Uppställningen har ambitionen att vara någorlunda komplett vad gäller funktionen för de yttranden jag samlat in, däremot inte för deras form.

TABLÅ 1. *Funktioner i fotbollsspråk.*

1. Spelinstruktion

1.1 Individuell mottagare

1.1.1 Jag-är-spelbar-funktion: *Tony!, Jocke!, Hej Johan!, Här!, Hej häråt!, Här, här, här!, Jag tar den!, Här Maja!*

1.1.2 Övriga individuella instruktioner: *Luckan!, Skjut då!, Höger!, Robin [ej bollhållare] kommer!, Släpp in den, släpp in den!, Danne, kör!, Andra sidan!, Din Maria!, Spring!, Gå!, Igen!, Vänd tillbaka, vänd tillbaka, Robin!, Lugn, lugn, lugn!*

1.2 Kollektiv mottagare: *Backa, backa!, Vår boll, vår boll!, Gå, gå, gå!, Fram!*

2. **Varning:** *Rygg!, Akta ryggen!, Ryggen, ryggen, ryggen!, Akta bakom luckan!*

3. Värdering

3.1 Beröm

3.1.1 Individuell mottagare: *Bra!, Bra Lelle!, Bra, bra, bra!, Snyggt Ida, jävligt snyggt!, Japp, japp!*

3.1.2 Kollektiv mottagare: *Bra! Bra, grabbar, jättebra!, Ja!, Skitbra, tjejer!, Det är bra, det är bra!*

3.2 Självkritik: *Nej!, Jävlar!, Äh, fan!, Faan!*

4. Uppmuntran

4.1 Individuell

4.2 Kollektiv: *Ja, ja, ja! Det går mål! Det går mål!, Hej kom igen! Kom igen nu, boys! Kom, kom, kom!, Kämpa på!, Vi kör på!, Ja, ja, kör, kör, kör!, Ja, hungriga killar!*

Som sagt mycket saknas i denna tablå. En någorlunda erfaren spelare kan efterlysa individuella instruktioner som *Huvel!* eller kollektiva som *Upp!* och *Lyft!* (det senare en uppmaning att höja offsidelinjen till motståndarlagets förtret).

Och framför allt visar nog uppställningen det betänkliga i att sortera yttranden som enfunktionella. Exempelvis är gränsen mellan beröm och

uppmuntran oklar. Och ett *Bra, Lelle!* kan samtidigt fungera som beröm och ett jag-är-spelbar-meddelande. Lite intressant är ändå svårigheten att hitta yttranden som kan klassas som allmän uppmuntran till en individuell spelare. Man uppmuntrar i stället genom komplimanger, ett *bra* eller *skitbra* när vederbörande varit duktig. Och man kan notera att individuell eller kollektiv kritik inte verkar förekomma, bara självförebåelser. Ingen spelare ropar *Uselt, Ida!* eller *Dåligt, dåligt, grabbar!*

Arbetspråksforskare skiljer ibland mellan transaktionellt och relationellt tal (Tykesson Bergman 2006:45, Nelson 2010:28–29). Det transaktionella, det vill säga rent sakinriktade, talet skulle då närmast motsvara de två första kategorierna i uppställningen ovan, spelinstruktioner och varningar, medan det relationella talet mer påminner om de två andra grupperna. Transaktionella yttranden är alltså allra vanligast, men de relationella har stor plats. Det överensstämmer med arbetspråksforskningens resultat att småprat med komplimanger och skämt är ett viktigt inslag under arbetsdagen (särskilt Nelson 2010: 166–210). Komplimanger delas ut på fotbollsplanen, *Snyggt, Ida, jävligt snyggt!* Däremot har jag inte antecknat ett enda skämt. Mina resultat går alltså på tvärs mot äldre sportjournalistisks schablonbild av fotbollspelaren som särdeles slagfärdig (för ett flertal exempel, se t.ex. Eidmark 1956).

Fotbollsspråkets grammatik är ganska enkel. Tre frastyper dominerar: imperativfrasen, *Spring!*; nominalfrasen med egennamn, substantiv eller pronomen som huvudord, *Jocke!, Rygg!, Din, Maria!*; och adverbfrasen med två mycket skilda undertyper, dels den värderande där *bra* är det absolut vanligaste huvudordet, dels den spelinstruerande med pronominella adverb som *här* eller *hit* som vanligaste huvudord. Alla frastyper (utom egennamn) kan kompletteras med egennamn eller ett kollektivt tilltal. *Grabbar, tjejer* och *killar* är de vanligaste kollektiva tilltalen – fast jag har också noterat det som jag trodde helt föråldrade *boys*. Någon gång kan lagnamnet användas, *Med nu, Värmdö!*, men det är sällsynt. Tilltalsordet är i de allra flesta fall efterställt, det vill säga *Här Maja!* och *Skitbra, tjejer!*, inte *Maja, här!* eller *Tjejer, skitbra!*

Reina interjektionsfraser som *ja, nej* eller svordomar är antagligen för informationsfattiga för att fungera väl, och blir därför relativt ovanliga. Fullständiga påståendemakrosyntagmer, som brukar dominera grammatiska beskrivningar, dominerar inte fotbollsgrammatiken. Några mycket enkla, snarast lexikaliserade satser har jag avlyssnat: *det är bra; jag tar den; vi kör på; det går mål.*

För de två typerna av adverbfraser finns alltså ett tydligt samband mellan form och pragmatisk funktion; annars har jag svårt att se sådana mönster.

Det rytmiska uttrycksbehovet verkar stort. Både upprepning och tretal

är vanligt: *Höger, höger!*; *Upp, upp!*; *Släpp in den, släpp in den!*; *Bra, bra, bra!*; *Kör, kör, kör!*; *Gå, gå, gå!*; *Lugn, lugn, lugn!*; *Så, så, så!* Någon gång kan upprepningstekniken bli relativt raffinerad: *Ryggen, rygg!* *Ryggen, rygg!* Även om jag noterat *Jackie, Jackie, Jackie!* och *Ahmed, Ahmed!* är upprepningar sällsynta i samband med egennamn.

En fotbollsmatch är fysiskt och ofta psykiskt mycket ansträngande. Det finns ingen anledning för spelarna att lägga energi på onödiga ord. Ska något sägas måste det ha en viktig uppgift. Därför är det en ändå inte helt oväsentlig lärdom av min mycket lilla undersökning att fotboll inte kan vara ordlöst. Så fort människor samverkar måste de använda språk.

I fotboll blir detta nödvändiga språk lexikalt och grammatiskt begränsat. Enkelheten kan vara en tillgång. Vackra ord om fotbollens internationellt förbrödrande verkan motiveras bland annat av att fotbollens arbetsspråk inte är krångligare än att man kan blanda en massa språk i ett lag och ändå få arbetssamtalet att fungera. Zlatan uttrycker det så här:

Jag kommer ihåg lektionerna i italienska. Det var inte alltid lätt med språket. På plan var det aldrig problem. Fotboll har sitt eget språk.
(Lagercrantz 2011:227)

Det finns lagsporter med större språkrav. Personer med erfarenhet av både fotboll och basket eller handboll har sagt mig att i de två senare sporterna pratar man betydligt mer. Det beror dels på snabbare byten av anfallsriktning, dels på starkare inslag av taktiska knep och omgrupperingar som man behöver kommunicera. Berömt är det svenska handbollslandslaget *gurkburk!* på 1990-talet, ett lösenord för en särskild anfallskombination.

Hur det ligger till med ishockey, bandy, rugby, lacrosse och mycket annat har jag ingen aning om. Men jag misstänker att studier av dessa lagidrotters arbetsspråk skulle kunna bjuda en del allmänna insikter om förhållandet mellan språk och verksamhet. Gå, gå, gå!

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar 1981. *Språk och arbetsliv – tankar och termer.* (Arbete och språkmiljö. Rapport nr 1.) Institutionen för lingvistik. Stockholms universitet.
- Andersson, Lars-Gunnar 1982. *Arbete och kommunikation på Volvo.* (Arbete och språkmiljö. Rapport nr 3.) Institutionen för lingvistik. Stockholms universitet.

- Bergh, Gunnar & Ohlander, Sölve 2012. *Free kicks, dribblers and WAGs*. Exploring the language of “the people’s game”. I: *Moderna språk* 2012/1 s. 12–46.
- Eidmark, Henry 1956. *Svenska fotbollsbragder*. Stockholm.
- Holmqvist, Berit 1986. *Postgirot som språkmiljö. II. Beskrivning av arbetspråket*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. 19. Stockholms universitet. Ak. avh.
- Holmqvist, Berit & Källgren, Gunnel 1981. *Postgirot som språkmiljö. Del 1. Beskrivning av arbetsplatsen*. (Arbete och språkmiljö. Rapport nr 2.) Institutionen för lingvistik. Stockholms universitet.
- Jansson, Gunilla 2012. Att stötta identitet – en utmaning i den mångkulturella demensvården. I: Britta Nogaard & Magnus Bach Andersen, red. *Sundhedskommunikation. Kommunikation på sundhedsområdet*. Aalborg. S. 77–92.
- Lagercrantz, David 2011. *Jag är Zlatan Ibrahimović*. Stockholm.
- Lindström, Anna & Bagerius, Henrik 2002. Uppmanande aktiviteter i hemtjänsten. I Marketta Sundman & Anne-Marie Londen, red. *Svenskans beskrivning*. 25. Åbo. S. 132–141.
- Nelson, Marie 2010. *Andraspråkstalare i arbete. En språkvetenskaplig studie av kommunikation vid ett svenskt storföretag*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 82. Uppsala universitet. Ak. avh.
- Norrby, Catrin 1996. *Samtalsanalys. Hur vi gör när vi pratar med varandra*. Lund.
- Tykesson Bergman, Ingela 2006. *Samtal i butik. Språklig interaktion mellan biträden och kunder*. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 41. Stockholms universitet. Ak. avh.

Anna Hult, Axel Ingvarsson och Maria Lim Falk tackas för bistånd på olika plan(er) med denna artikel.

Här kommer finnen!

Fred Karlsson

1. Inledning

Jag lärde känna Lars-Gunnar Andersson åren 1973–74, när jag jobbade som lektor i fonetik (50%) vid Göteborgs universitet, på lingvistikens, som dåför tiden sorterade under ämnet slaviska språk. När personalen skulle ha möten eller gå på gemensam lunch, hände det ibland att Lars-Gunnar kommenterade min närvaro eller försening med yttranden som *Här kommer finnen!* och *Var är finnen?* Relevant för min korta betraktelse är att jag då vid tolkningen av hans yttranden noterade kommentarerna (och minns dem ännu!), framförallt användningen av ordet *finne*. Uppenbarligen upplevde jag dem som störningar i min dåtida privatsemantik – Lars-Gunnar spelade på en känslig sträng.

En av orsakerna till min reaktion var säkert det faktum att ordet *finne* under långa tider varit semantiskt laddat med negativa associationer i Sverige. Uttrycket *en finne igen* började förekomma i svenska tidningar från mitten av 1950-talet då den efterkrigstida finska invandringen till Sverige redan blivit påtaglig. Uttrycket användes i sammanhang där finska invandrare gjort bort sig genom fylleri, kriminalitet osv. Googling på *en finne igen* 11.12.2013 ger över 50 000 träffar, vilket visar att uttrycket varit i flitig användning. Många av träffarna emanerar från finska nätdiskussioner om vad som hände under dessa decennier och hur finnar ansåg sig bli behandlade i Sverige.

Mäkinen (2004) har i en enkät undersökt bl.a. invandrade finnar attityder till och användning av press. Så här beskriver hennes knappa tiotal finska invandrare bosatta i Borås sina erfarenheter:

Finländarna anser att medierna behandlar dem väldigt illa. De minns hur det på 1960-talet skrevs "en finne igen" så fort en finländare var inblandad i brottsliga händelser. Detta gör man lyckligtvis inte längre men rapporteringen har fortfarande en negativ ton och de positiva aspekterna av finländare lyser med sin frånvaro. (Mäkinen 2004:10)

Jarmo Lainio har beskrivit stigmatiseringen så här:

En process, vars betydelse är svår att överblicka, är den kampanj som fördes mot finnar under 1960-talet i olika media. Den baserade sig på en generaliserad bild av ett mindretal finnar alkoholmissbruk i miljöprogrammens höghuslådor och av ungarlarnas barackliv. Finskan koppades ihop med denna generaliserade bild av finnar. (Lainio 1996:271)

Det fanns en annan orsak till att jag noterade Lars-Gunnars användning av ordet *finne*. Enligt t.ex. *Svensk ordbok* (SOB 1987) betyder ordet *finne* bland annat 'person från Finland särsk. om finskspråkig person'. I Sverige är det enligt Reuter (1996) – och mina personliga erfarenheter – vanligare än i Finland att på svenska kalla också primärt svenskspråkiga (eller tvåspråkiga) finländska medborgare för *finnar*, precis som Lars-Gunnar gjorde. I finlandssvenskan är det ovanligt. Där används normalt *finländare* för person från Finland utan avseende på modersmålet, och *finlandssvensk* om man vill framhålla svenskspråkigheten. Men somliga (bland dem jag) känner sig obekväma med ordet *finlandssvensk*. Sammansättningens huvudord *svensk* antyder, att vi primärt är svenskar eller från Sverige – men det är vi inte, vi är finländare, från Finland. Därför förekommer speciellt i Finland också uttrycken *svenskspråkig finne* och *svenskspråkig finländare* för att uttrycka betydelsen 'person som härstammar från Finland och har svenska som modersmål'.

I detta bidrag till Lars-Gunnars festskrift ska jag reflektera en smula över hur ordet *finne* tidigare har använts och används idag.

2. Finne igår

Ordet *finne* går i formerna *Fenni*, *Phinnoi* tillbaka ända till Tacitus och Ptolemaios, då med betydelsen 'samer'. Hos Jordanes (550 e.Kr.) förekommer formen *finnaithae*. Under nordisk tid antas de äldsta betydelsena ha varit 'vandrarefolk, samlarefolk' eller kanske snarare 'spårjägare, jägare', med anknytning till den ordfamilj som i dagens svenska representeras bland annat av verbet *finna* (Hellquist 1989 s.v. 1. *finne*).

SAOB-definitionen av *finne* given ovan är en friserad variant av äldre tiders kutym. Vendell (1906 s.v. *finne*) anför *tjud* (ungefär 'östersjöfinne; vandrarfolk i NW Ryssland') som synonym till *finne*. SAOB VIII (1926:602) ger en definition som direkt avspeglar det tidiga 1900-talets rasbiologiska teorier:

FINNE ---, person av den östeuropeiska ras som sedan omkr. vår tide-
räknings början utgjort huvudbefolkningen i Finland; äv. (numera fö-
reträdesvis i Sv.) utan avs. på ras: person från Finland, medborgare i
Finland; ---.

På motsvarande sätt definieras *finländare* som 'äv. i Sv. tämligen allmän
benämning på medborgare i Finland utan avs. på ras', *finska* bl.a. som
'kvinna av finsk ras; kvinna från Finland', och *finsk-finne* som 'finländare
av finsk ras'.

En snarlik rasistisk definition av *finne* som i SAOB VIII bjuder Öster-
gren (1926) på i *Svensk ordbok*:

Finn/e --- Ordet har en dubbelbet. som är opraktisk i det därmed har
avsetts dels enbart de 'egentliga f-arna' ('mongoliska' f-ar, den finsk-
språkiga befolkningen, ngn gång kallade finsk-finnar), dels såväl dessa
som vad som ibl. kallas svensk-finnar (dvs. finlandssvenskarna).

Exempelmaterialet i SAOB VIII är talande. Med hjälp av SAOB-näts sök-
funktioner (<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>) analyserade jag alla relevanta
finne-instanser, alltså också dem i andra artiklar än *finne*. Mer än hälften
är stereotypiserande för att inte säga stigmatiserande, såsom följande re-
presentativa urval utvisar:

Den andre med stopet i näfven, är en *Finne*, som dansar björmdansen
bara ni ger honom en sup.

En blandningsrace af Lapp och *Finne*.

Många (*finnar*) drefvo omkring i skogarna.

bonde av *finsk* ras. *finne* (tillhörande den *finska* rasen), äktfinne, finsk-
finne; äv.: fennoman.

En *Finne* och några fåå andra, som mycket släte woro i sin Christen-
dom. (Två *finnar* hade) mördat resande folk i afsigt af pengar.

Trollförståndiga *Finnar* hade besvurit en ande att taga bostad i en
menschlig lekamen.

Många (*finnar*) drefvo omkring i skogarna, sysslade med jakt eller
fiske eller tillfälliga arbeten hos redan bofasta finnar, sådana kallades
"lösfinnar" eller "dreffinnar".

En långbladig *finnkniv* med skinnvirat skaft.
(Vederbörande böra) hafua ther på itt noga upseende att icke sådana

(inflyttade) *finnar* eller lösöachtige qwinnfolk få inrymme uthi nogon Sochn eller byy.

Lappar, *finnar* och slaver äro kortskallar (brakycefaler).

Detta var säkert en av dessa hetsiga *finnar*, vars kniv satt löst i slidan, tänkte de.

Finnen kommer sig ej i första kastet före att vädja till polismakten mot en kringdrivande usling.

Det ordsemantiska läget var i början av 1900-talet snarlikt också i finlands-svenskan. Ahlbäck bjuder i *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (1992) på talrika exempel. Följande sammansättningar har upptecknats (s.v. *finne*) som nedsättande benämningar på finne:

finn/bölle, djävel, dorvel, fan, hårde, jummel, jutte, kasul, kniffel, koko, kole, kalex, koling, kolla, kupi, lurk, pamp, plujskare, poro, pumlare, pummel, purik, purvel, påk, pårel, påv, rakudant, räsil, slusk, tamp, tarm, tok, troll, trottel, trummel, tråmel, tumlare, tupp, tåpel, tåra, tårel, tövlare

Av dessa och liknande upptas i SAOB VIII bara *finn/kole*, *kalex*, *kolix*, *kolis*, *koling*. Etymologiskt är den senare delen av dessa sammansättningar mer eller mindre direkta lån från finskans *kuule* 'hör!', *kuuleks* 'hör du?'

Som pejorativa benämningar specifikt på finska kvinnor existerade enligt Ahlbäck (1992) bl.a. *finn/dudda*, *taska*, *tolla*, *torva* och *tossa*. En *finnkälving* är en person med finsk brytning i sin svenska, ett *finngrin* är en otäck grimas, *finngrannlåt* är onödiga och smaklösa inslag i klädseln, en *finnjassare* är en finsk landstrykare eller luffare, en *finntrubba* är en undersätsig och trubbnäst finne, att ha ett *finnhuvud* är att vara enveten och envis, att sätta någon i *finnkyrkan* betydde att bli placerad under moderns kjolar fastkilad mellan benen, en *finnluns* är en kort och grovväxt finne, *finnsisu* är ett elakt och envist sinnelag, att göra någonting *på finska* är att göra det på avigt vis, *ska du i finskan* sades till den som kom för sent till den svenska gudstjänsten (den finska gudstjänsten hölls direkt efter den svenska), osv. (Ahlbäck 1992). Vendell (1906) rapporterar att adjektivet *finsk* allmänt används med bibetydelsen 'dum, enfaldig'.

Med undantag av *finndjävvel*, *finnfan* och *finntupp* är alla de nämnda sammansättningarna i Ahlbäck (1992) nya för mig, dvs. föråldrade ur dagens perspektiv. *Finntupp* är det enda av dessa ord jag kan erinra mig ha hört i naturliga omständigheter i min näromgivning, nämligen då min fader (1917-2003) berättade om några av sina uppväxtår i det tidiga 1930-talets Åbo och de slagsmål som förekom mellan språkgruppernas ynglingar.

Givet det ovanstående är det begripligt att många finlandssvenskar inte velat kalla sig finnar. Här en typisk ståndpunkt från 1953:

Man känner sig olustig, när man i ett finlandssvenskt sällskap säger: vi finnar, en finsk båt o.s.v. eller i rikssvenska tidningar läser om Rolf Back: finnen höll hög utgångsfart; den finske musikprofessorn Bengt Carlson, för att inte tala om uttrycket 'svensktalande finnar' m.m. Jag ber mina läsare samla dylika provbitar och omsorgsfullt pröva deras språkriktighets- och känslovärde.
(Back 1953:98)

Rassynpunkter har spelat in, men starkast har varit en önskan att basera sin självidentifikation på språket och/eller (speciellt tidigare) nationaliteten. Detta ledde till en ganska allmän acceptans för termen *finlandssvensk*, som blivit nästan allennarådande i Finland som benämning på de svensktalande finnarna. Men det finns också de som upplever ordet *finlandssvensk* som obekvämt och egentligen felkonstruerat. Ordet togs explicit i bruk för att markera den antagna existensen av en svensk nationalitet i Finland, som är den samma som den sverigesvenska nationaliteten. Idag känns en sådan ekvivalens främmande för de flesta svensktalande, speciellt i södra Finland. T.ex. Jörn Donner har i olika sammanhang markerat, att han är en *svenskspråkig finne*.

Sammanfattningsvis: för *finne* fanns i det svenska kodifierade normspråket under första hälften av 1900-talet en rasistisk grundsemantik, och i det finlandssvenska folkspråket dessutom en rikhaltig tilläggsuppsättning av invektiv i form av sammansättningar.

3. *Finne* och *finlandssvensk* i dagens Sverige

Inledningsvis nämnde jag "en finne igen"-retoriken i Sverige från slutet av 1950-talet och framöver. Den är en fortsättning på en semantisk tradition, som avspeglar det sverigefinska befolkningselementets färgstarka och socialt markerade realhistoria men också infödda svenskers fördomar som inkapslats i svenskans semantik. Det vanligaste nedsättande uttrycket för finne i dagens rikssvenska torde vara *finnpajlsare*, som ger 9 600 googleträffar.

Jag sökte 12.6.2013 igenom Språkbankens omfattande korpusmaterial med 126 delkorpusar på sammanlagt mer än 1,26 miljarder löpord, varav speciellt bloggmix och twittermix är relevanta med över 500 miljoner löpord (<http://spraakbanken.gu.se/korp/>). På grund av ordhomonymin med den fysiologiska åkomsten "finne" är det ogörligt att manuellt disambigueras och semantiskt analysera alla 10 700 förekomster av *finne*. Men vad sammansättningar beträffar ger hela det stora materialet bara 70 träffar

på *finnjävel* (av vilka flera förekommer i efterhandsdiskussionen rörande språkbruket och/eller fenomenet), 20 träffar på *finnpajsare* (icke medräknat 130 instanser av "Finnpajaren" använt som anonymt namn) och enstaka fall som *finnfan* (4), *finnbollar* (1), *finnhålet* (1) och några till. Dessa tal är förvånansvärt små, speciellt jämfört med googlingens ovan relaterade tal.

Dagens sverigesvensk i gemen har en mycket diffus kunskap om Finlands svensktalande befolkning (cirka 291 000 personer). Tarkiainen (1990a:11) talar om sverigefinländarnas "förflutna, som utan tvekan hör till glömda kapitlen i svensk historia". Allardt Ljunggren förtjänar också att citeras:

Många "vanliga" svenskar känner inte till existensen av den finlandssvenska gruppen i Finland och kan därför inte förstå att det bland de finländska invandrarna finns personer med svenska som modersmål. Även många personer som känner till finlandssvenskarna har påfallande svårt att skilja på den finlandssvenska språkvarieteteten som modersmål och svenska som andraspråk. (Allardt Ljunggren 1996:216)

Okunskapen framgår i den svenska vardagen och den omvittnas värtaligt av flera av författarna i Gyllingberg (2011, utg.), av vilka några citeras i slutet av detta avsnitt. Populärhistorikern Herman Lindqvists uppfattning om situationen förtjänar också att relateras:

Lindqvist som själv har sina rötter i Finland och tagit studenten i Helsingfors 1964, blev förvånad över svenskarnas okunskap om Finland då han flyttade till Sverige. "Jag var chockad över att mina svenska kolleger visste mera om indianstammar i Sydamerika än vad de visste om finlandssvenskarna." Det har blivit något slag av Lindqvists livsuppdrag att försöka förklara för Sverige om finlandssvenskarnas existens och historia. "Det är en ganska hopplös uppgift och varje morgon tänker jag att nu får jag börja om från början, men kanske jag någon dag kommer i mål", säger Lindqvist.

(<http://svenska.yle.fi/artikel/2013/11/29/svenskarnavet-mera-om-indianstammar-om-finlandssvenskar>)

Okunskapen avspeglar sig också i användningen av ordet *finne* och egentligen i hela vokabulären relaterad till det svenska i Finland. Som jag konstaterade i början använder sverigesvenskar ofta ordet *finne* i den inklusiva betydelsen 'person från Finland', utan avseende på språket. Reuter (1996) har påvisat att detta gäller generellt för adjektiven *finsk* och *svensk*: i sverigesvensk tidningstext är det mycket vanligare än i finlandssvensk tidningstext att dessa ord syftar på nationstillhörighet och inte på språk. Finlandssvenskar brukar ha notoriska svårigheter att för sverigesvenskar

förklara sitt idiom och till och med hela sin existens. Detta gäller också de 65 000 finlandssvenska invandrarna i Sverige, åt vilka välmenande svenska myndigheter sänder information på – finska (Allardt Ljunggren 1996:222).

Det finns mängder av komiska exempel på sverigesvenskars begrepps-förvirring. Min yngsta dotter (balanserat tvåspråkig med finlandssvenska som sitt ena huvudspråk) tillbringade höstterminen 2012 som utbytesstudent vid Stockholms universitet. En av hennes studiekamrater kom ett par veckor in på terminen med frågan: ”Hur har du kunnat lära dig svenska så väl på två veckor?” Familjen hon bodde hos trodde envetet att hon talade så god svenska för att hon nyligen skulle ha flyttat från Sverige till Finland. Vid en sits på nordiska språk i Göteborg vintern 1973–74 sade en av studenterna åt mig, efter en lång diskussion på svenska (och några glas vin på både hållen): ”Jag visste inte att finska var så lätt att förstå!” Gyllingbergs (2011) antologi om finlandssvenskars möten med Sverige har en talande huvudtitel: ”*Så bra svenska du talar!*” Jag avrundar mitt bidrag med några citat ur denna bok.

Dessutom verkade de [sverigesvenskarna] inte fatta, att vi ålänningar talade *svenska* – de trodde att de själva, som genom ett mirakel, plötsligt hade lärt sig finska när de kom till Åland och märkte att de förstod allt vi sa. (Forsell 2011:14)

Utgående från sig själva förutsätter [sverige]svenskarna vidare, utan närmare reflektion, att språkförhållandena i omvärlden liknar de svenska – man tror alltså att alla talar finska i Finland, norska i Norge, tanzaniska i Tanzania o.s.v. Att det i Sveriges östra grannland skulle finnas en minoritet som talar svenska men känner sig som fullvärdiga finländare är en tanke som aldrig fått fäste i svenskarnas kollektiva medvetande. Inte heller känner många i Sverige till att svenskan länge var det största invandrarspråket i Sverige efter finskan. Den omedelbara följden av detta är att finländare som utvandrat till Sverige automatiskt fräntas sin finlandssvenskhet: de blir officiellt och inofficiellt klassade som finnar. De flesta finlandssvenskar i Sverige har säkert någon gång fått ”beröm” för att de lyckats lära sig så god svenska, men för säkerhets skull åtföljs lovorden gärna av tillägget: ”Men din brytning hörs fortfarande” eller något dylikt. (Sund 2011:30–31)

På samma sjukhus blev jag tvingad att gå på Svenska för Invandrare, det hjälpte inte att påpeka att svenska var mitt modersmål, för som syster sade, regler är regler. (Levengood 2011:54)

Begreppen är alltså allt annat än klara för många. På pluskontot bör dock noteras, som Korp-materialet tycks utvisa, att användningen av *finne* med

rasistiska presuppositioner eller associationer har minskat under de senaste decennierna. Och sådant var det naturligtvis inte fråga om för Lars-Gunnars del 1973–74: han, om någon, är en semantisk ekvilibrist med sinne för de fina språkliga nyanserna – också i humorns tjänst.

Referenser

- Ahlbäck, Olav 1992. *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Andra bandet, F–HU. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Allardt Ljunggren, Barbro 1996. Finlandssvenskarna i Sverige. I: Lainio (1996b:215–227).
- Back, Pehr 1953. Finländsk, finländare, finlandssvensk. I: *Tidskrift för folkskolor* 60(7). S. 98.
- Forsell, Fred 2011. Finnes: före detta finnjävlar. I: Gyllingberg (2011:11–24).
- Gyllingberg, Lilitha Verghese 2011 (utg.). ”Så bra svenska du talar!” *En antologi om finlandssvenskars möten med Sverige*. Andra upplagan. Helsingfors: Söderströms.
- Hellquist, Elof 1989. *Svensk etymologisk ordbok*. Första bandet A–N. Upp-
laga 3:5. Malmö: Liber.
- Kuronen, Mikko & Kari Leinonen 2011. *Historiska och nya perspektiv på svenskan i Finland*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Lainio, Jarmo 1996a. Finskans ställning i Sverige och dess betydelse för sverigefinnarna. I: Lainio (1996b:255–310).
- Lainio, Jarmo 1996b (utg.). *Finnarnas historia i Sverige 3. Tiden efter 1945*. Helsingfors: SHS (Finska Historiska Samfundet) / N[ordiska]M[uséet].
- Levengood, Mark 2011. Den flygande finländaren. I: Gyllingberg (2011:51–57).
- Mäkinen, Valpuri 2004. EN TIDNING FÖR ALLA. Om invandras användning av och attityder till medier i allmänhet och dagstidningar i synnerhet. Göteborgs universitet: Institutionen för journalistik och masskommunikation. PM från Dagspresskollegiet nr. 53.
- Reuter, Mikael 1996. Är jag svensk eller finne? I: *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*. Stockholm: Svenska språknämnden.
- SAOB VIII 1926 = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*. Åttonde bandet. F–Fulgurit. Lund: A.–B. Ph. Lindstedts univ.-bokhandel.
- SAOB-nät. Svenska Akademien ordbok. A – TYNA. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>

- SOB 1987 = *Svensk ordbok*. Stockholm: Språkdata, Göteborgs universitet och Esselte Studium AB.
- Sund, Lars 2011. Ur förordet till avhandlingen ”Trettio år i mellanmjölkens land”. I: Gyllingberg (2011:25–38).
- Tarkiainen, Kari 1990a. Förord. I: Tarkiainen (1990b:9–12).
- Tarkiainen, Kari 1990b (utg.). *Finnarnas historia i Sverige 1. Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid*. Helsingfors: SHS (Finska Historiska Samfundet) / N[ordiska]M[uséet].
- Vendell, Herman 1906. *Ordbok över de östsvenska dialekterna*. Helsingfors: Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 75. Tredje häftet.
- Wessman, V.E.V. 1925. *Samling av ord ur östsvenska folkmål. Tillägg till H. Vendells ordbok över de östsvenska dialekterna*. Helsingfors: Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 178. Första häftet.
- Östergren, Olof 1926. *Svensk ordbok*. Andra bandet. F–G. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Paraitre och sembler

Två franska verb i fransk-svensk kontrastiv belysning

Lars Lindvall & Mårten Ramnäs

Inledning

Riksbankens Jubileumsfond fattade någon gång under 1998 beslut om inrättande av en forskarskola i moderna språk (engelska, franska och tyska) vilket ledde till kreativt samarbete över språk- och generationsgränser. Lars-Gunnar, nu vorden jubilar, utsågs att fungera som forskarskolans koordinator. Förtroendeingivande och omdömesgill visade han sig vara och väl vuxen sin uppgift, även när problem uppstod.

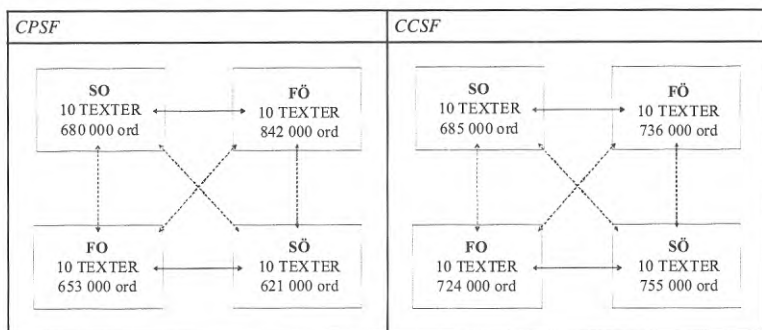
Under vårterminen 1999, då rekryteringen till forskarskolan ägde rum, tillkom i Göteborg ”fredagsseminarierna” (med kaffe & bulle kl. 15.00–15.15), tvärspråkliga seminarier som visade sig svara mot ett stort behov och som blev ett nytt och livaktigt forum med Karin Aijmer, då professor i engelsk språkvetenskap, som samordnare. Under 1990-talet hade korpuslingvistiken hunnit växa sig stark och fick därför stor uppmärksamhet i de nya, välbesökta seminarerna. Den uppsats som följer, en korpusbaserad kontrastiv studie av två betydelsebesläktade franska verb, har sin förhistoria i denna för fakulteten nya språkvetenskapliga miljö. Tidigare under samma decennium hade i Göteborg en översättarutbildning (med fackspråklig inriktning) kommit till stånd. Också där hade kontrastiva studier en naturlig plats. Korpusar med länkade texter (parallell- eller översättningskorpusar) för andra språk än engelska (och svenska) skapades vid den här tiden. Detta innebar nytänkande till nytta och gagn för de olika språkämnen. Av obegriplig anledning lämnade humanistiska fakulteten detta lovande utvecklingsarbete att förtvina och försvinna.

Korpusar

Vid institutionen för romanska språk skapade två doktorander, Pauli Kortteinen och Mårten Ramnäs, en stor svensk-fransk parallellkorpus, *Cor-*

pus Parallèle Suédois-Français (CPSF), som sedan låg till grund för deras avhandlingar, båda kontrastiva. Nämnas bör också den svensk-italienska parallellkorpus som skapades av Kristina Svensson, *Corpus Parallelo Svedese-Italiano* (CPSI), och som gav material till hennes doktorsavhandling i italiensk språkvetenskap. Dessa korpusar fanns klara att ta till bruk vid millennieskiftet. Därefter har Ramnäs ensam byggt upp en likvärdig korpus, kallad *Corpus Contrastif Suédois-Français* (CCSF), som tillkom ett tiotal år senare.

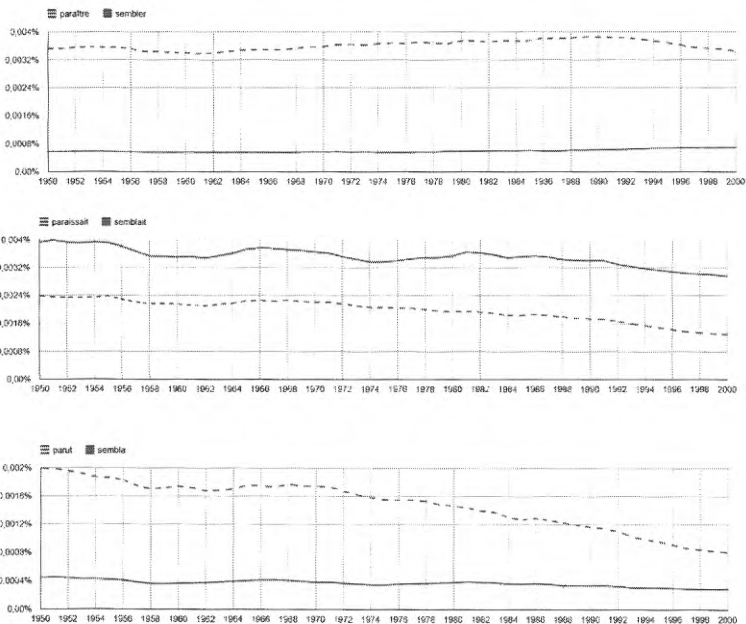
Varje svensk-fransk korpus omfattar tio svenska originaltexter (SO) länkade till sina franska översättningar (FÖ) och tio franska originaltexter (FO) som är länkade till sina svenska översättningar (SÖ). De texter som ingår i de två korpusarna finns förtecknade på nätet – <<http://www.sprak.gu.se/kontakta-oss/larare/ramnas-marten>>. Där finns också författarnamnen som av utrymmesskäl återges med förkortningar i denna uppsats. Av FIGUR 1, som visar de två korpusarnas uppbyggnad, framgår att ordmängderna i CPSF och CCSF är med varandra jämförbara. Den sammanlagda textmassan är som synes betydande. I denna uppsats skall vi i de svensk-franska parallellkorpusarna undersöka konkurrensförhållandet mellan de två franska verben *paraître* och *sembler*, som brukar översättas med 'förefalla, tyckas, verka', och försöka kartlägga deras motsvarigheter i svenskan. Eftersom CPSF och CCSF innehåller både original- och översättningstext kan man gå i olika riktningar i den kontrastiva undersökningen – från originaltext till översättning eller omvänt. I denna undersökning finns emellertid inte möjlighet att göra en närmare granskning av hur alla käll- och målekvivalenter fördelar sig på de olika texterna. För mera närgånget studium av författar- och översättarspecifika skillnader krävs en mera omfattande undersökning.



FIGUR 1. Korpusarnas uppbyggnad.

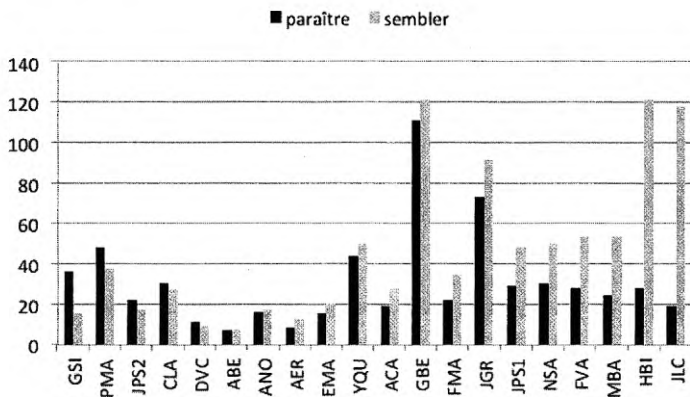
För ett par år sedan gjordes sökverktyget Google Ngram Viewer tillgängligt

på nätet. Man kan med dess hjälp, dock inte kontrastivt, få information om ords och ordformers frekvenser i de mycket stora digitaliserade textmängder som gjorts sökbara i projektet Google Books. Om vi vill veta vilka frekvenser som gällt för infinitivformerna *paraître* och *sembler* under perioden 1950–2000 så ser det ut som i FIGUR 2a. Frekvenserna är stabila och med en tydlig övervikt för *paraître*. För tredje person singularis imperfekt (*paraissait* och *semblait*) finner vi en annan fördelning – imperfektformen av *sembler* är vanligare än motsvarande form av *paraître* (FIGUR 2b) men detta förhållande kastas om när vi därefter söker på tredje person singularis passé simple – *parut* är mera frekvent än *sembla* (FIGUR 2c). Här ser vi i det mycket stora textmaterialet från 1900-talets andra hälft också en sjunkande frekvens för formen *parut* medan *sembla* ligger stadigt kvar på sin lägre nivå. Frekvenser för konkurrerande verb kan alltså se olika ut beroende på vilka former av verben som vi väljer att jämföra. Detta är förstås viktig kunskap men verbens olika former kan inte särbehandlas i denna studie.



FIGUR 2a–c. Frekvenser för olika former av verben *paraître* och *sembler*.

De frekvenskurvor vi ovan sett exempel på gäller för mycket stora datamängder (ingen digitaliserad fransk korpus är större än den som finns i Google Books). Våra två parallellkorpusar är givetvis i jämförelse små men de erbjuder andra fördelar – de tillåter oss att mera i detalj jämföra enskilda texter med varandra och undersöka hur käll- och målekvaliteter förhåller sig till varandra. Vi ser i FIGUR 3a att de två verben har olika bruklighet (frekvenserna är absoluta) i de originaltexter som ingår i FO – *paraître* är mera frekvent än *sembler* i GSI varefter skillnaden blir mindre – i ABE är de konkurrerande verben ungefär lika vanliga – och sedan ökar användningen av *sembler* för att bli helt dominerande i JLC. I FÖ föredrar den franske översättaren av CHW *paraître* framför *sembler* medan översättaren av AKP har en tydlig förkärlek för *sembler* på bekostnad av *paraître* (FIGUR 3b). I JMY är de två verben kvantitativt nästan likvärdiga och dessutom mycket lågfrekventa vilket kan vara av stort intresse för den som vill studera Jan Myrdals speciella stil.



FIGUR 3a. *Franska originaltexter (FO)*.

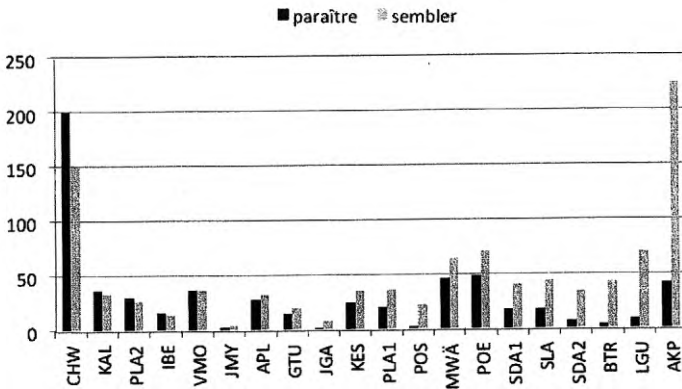
Vad säger ordboken?

Om vi konsulterar en allmänt använd ordbok – Natur och Kulturs *Fransk-svensk ordbok* (1995) – så finner vi givetvis likheter mellan de två verben men också omotiverade skillnader i deras lexikografiska beskrivning. (I fallet *paraître*, där man också numrerat betydelseerna, är endast 2 och 3

relevanta i denna uppsats.) Verbet *synas* finns med som en möjlig svensk motsvarighet till *paraître* men inte till *sembler*, medan *förefalla* ges för *sembler* men inte för *paraître*. Fraserna *il n'y paraît pas* 'det syns inte' och *sans qu'il n'y paraisse* 'utan att det syns (märks)' som ges under betydelse 2 hos *paraître* hör rätteligen hemma under betydelse 1. Det finns andra opåkallade avvikelser och den lexikografiska informationen skulle ha kunnat göras utförligare. Vi skall i det som följer ge uppmärksamhet åt korrespondanser som inte gjorts full rättvisa i ordboken.

paraître: 1 visa sig, framträda, synas, uppträda **il n'a pas paru de la journée** han har inte visat sig (synts till) på hela dagen **laisser – ses sentiments** visa sina känslor, låta känslorna komma fram 2 synas, tyckas, verka, låta [som om] **elle paraît heureuse** hon verkar lycklig, hon ser lycklig ut **il paraît 60 ans** han ser ut att vara 60 år (**tu as grossi?**) **il n'y paraît pas** det syns inte **sans qu'il y paraisse** utan att det syns (märks) 3 **il paraît (paraîttrait) que** det sägs (ryktas, påstås) att, ryktet går att, jag har hört att **il paraît que oui** det sägs att **paraît que** vard det sägs att **il est riche, paraît-il** det påstås att han är rik **à ce qu'il paraît** enligt vad som påstås 4 komma ut, publiceras **à – snart i bokhandeln il a (est) paru (une nouvelle édition de)** det har getts ut **faire – ge ut.**

sembler: verka, tyckas, förefalla – (+inf) verka, se ut att **il me semble la voir** jag tror jag ser henne **il semble que (+ konjv)** det verkar (tycks, förefaller) som om **il me semble que (ind)** jag tycker [nog] att **c'est ce qu'il me semble** så ser jag det **semble-t-il, à ce qu'il semble** tydligen, efter vad det verkar **me semble-t-il, ce me semble** enligt min mening, i mitt tycke **si bon te semble** om du inte misstycker **que t'en semble?** litt vad tycker du om det?



FIGUR 3b. Franska översättningstexter (FÖ).

Metod

Vi har valt att kategorisera förekomsterna av *paraître* och *sembler* utifrån de syntaktiska strukturer där verben kan ingå. Verben kan följas ett adjektiv, av en infinitiv och de kan, då alltid i opersonlig form, följas av en bisats. Dessa tre kategorier är de klart vanligaste i vårt material. Mindre frekventa är de belägg där verben följs av substantiv, där de föregår adverbliella uttryck, och där de används i parentetiska satser eller lexikaliserade fraser. Dessa fyra mindre kategorier kommenteras inte ytterligare i det som följer. Vi uppehåller oss inte heller vid spridda, lågfrekventa ekvivalenser som kan beläggas i materialet.

Paraître och *sembler* före adjektiv

I de strukturer där de två verben följs av ett adjektiv (eller adjektiviskt använt particip) kan de behandlas tillsammans eftersom de i stort sett har samma svenska motsvarigheter. Kvantitativt kan man emellertid skilja mellan de belägg där verben saknar ett dativobjekt (oftast ett pronomen) och de belägg där de har ett sådant objekt. I det första fallet är *paraître* och *sembler* frekvensmässigt nästan likvärdiga med tillsammans 860 förekomster (458 respektive 402). I det andra fallet är frekvenserna mycket lägre (se nedan). Även om uppdelningen främst motiveras av skillnader i frekvens så finns det också några intressanta skillnader om vi ser till valet av ekvivalenter.

De svenska verben *förefalla*, *tyckas* och *verka* är de klart vanligaste motsvarigheterna. Med det format som gäller för denna uppsats väljer vi att avstå från att här ge exempel på deras användning som kan beläggas bättre i en större studie där också de svenska verbens olika konstruktionsmöjligheter kan granskas närmare. (Verbet *synas* har i det undersökta materialet mycket låg frekvens.) Ekvivalenterna *se ut* och *låta* har betydelser som anger hur syn- och hörselintryck kan bestämma vår uppfattning och föreställning av hur personer, saker och tillstånd kan förefalla, tyckas och verka. De kan enbart beläggas då verben saknar dativobjekt, (1–4). Verbet *känns* (5–6) kan emellertid beläggas för båda konstruktionstyperna liksom verben *vara* (7–8) och *bliva* (9–10) som är ganska vanligt förekommande som svenska motsvarigheter i båda fallen. De två franska verben (med sina närmkontexter) markeras med understrykning, de svenska motsvarigheterna med fetstil.

- (1) Ils s'inclinèrent côte à côte et parurent eux aussi, frappés d'immobilité (FMA) → De bugade sig båda två sida vid sida och **det såg ut som om också de hade blivit förstenade**
- (2) Quand c'est écrit ainsi en toutes lettres, cela semble tellement narquois et outré ← **Det ser så försmädligt och överdrivet ut** då det står där i rediga ord (IBE)
- (3) Aussi invraisemblable que cela paraîsse, tout cela je le sentais (NSA) → **Det låter otroligt**, men allt det kände jag
- (4) Ça semble bête, pas vrai ← **Det låter dumt** va (SLA)
- (5) Elle était intensément présente, et en même temps, tout paraissait si lointain ← Hon var intensivt närvarande och samtidigt **kändes allt så avlägset** (AKP)
- (6) Comme à présent la vie semblait bonne entre ces murs (JGR) → Vad **det kändes behagligt** i rummet nu
- (7) Elle n'a pas de longues jambes, mais par contraste avec le manteau foncé, elles paraissent très claires ← Hon har inte långa ben, men under den mörka pälsen är de **mycket ljusa** (SDA2)
- (8) ses mains crispées sur l'étoffe rugueuse semblaient changées en marbre (JGR) → hans händer som trevade på det sträva tyget **var som förvandlade** till marmor
- (9) et le mouvement de l'animal en paraissait flottant et irréal ← och djurets rörelse **blev flytande och överklig** (MWÄ)
- (10) mais je lui ai rappelé que l'année dernière j'avais abrégé mon service de quatre semaines à cause de mes études et il a semblé convaincu ← men då jag påminde honom om de fyra veckors förkortning av tjänstgöringen som jag av studieskäl haft året före **blev han övertygad** (SLA1)

Följda av adjektiv används de två franska verben jämförelsevis mera sällan när de har dativobjekt. Det finns då en klar övervikt för *paraître* med 235 förekomster mot endast 123 för *sembler*. Sådana differenser är inte alls lätta att förklara. De svenska verben *förefalla*, *tyckas* och *verka* återkommer som ekvivalenter, liksom *vara* (11) och *bliva* (12), *kännas* (13), medan *se ut* och låta däremot saknas helt. Åsiktsverben *tycka* och *finna* förekommer i konstruktioner där dativobjektet blivit subjekt efter transformation, (14–15).

- (11) Pendant une seconde cette découverte lui semble si horrible qu' il souhaite qu'il arrive quelque chose d'atroce à l'homme qui est en bas ← Ett ögonblick **är** denna upptäckt **så fruktansvärd att** han önskar att något förfärligt skall hända mannen där nere (SLA1)
- (12) les pelletées de terre lui paraissent de plus en plus lourdes ← jorden **blev tyngre** för varje spadtag han tog (VMO)
- (13) Alors la proposition de Bradmer me semble dérisoire, risible (JLC) → Då **känns** Bradmers **förslag löjligt, skrattretande**
- (14) ses méthodes commerciales. Il les avait en effet transposées de son ancien métier à l'actuel, auquel elles me paraissaient beaucoup mieux adaptées ← hans metoder som han överfört ganska oförändrade från sitt förra yrke till affärlivet, där **jag tyckte de passade bättre** (CHW)
- (15) J'ai repoussé depuis cette idée comme j'ai pu. Elle est absurde, dangereuse. Elle ne m'a pas paru belle d'abord (GBE) → Denna tanke avvisade jag så gott jag förmådde. Den är dum, och den är farlig. **Jag fann den inte sympatisk** till att börja med

***Paraître* och *sembler* före infinitiv**

När *paraître* och *sembler* följs av en infinitiv finner vi betydande frekvenskillnader inte bara verben emellan utan även mellan de belägg där verben saknar dativobjekt och de belägg där de har sådant objekt. I den första konstruktionstypen har *paraître* och *sembler* en sammanlagd frekvens av 844, med en mycket klar övervikt för *sembler* (651). Om dativobjekt används vid verben finns endast 41 belägg (20 för *paraître* och 21 för *sembler*). Det är en anmärkningsvärt stor kvantitativ skillnad mellan de två konstruktionstyperna och den är inte alls lätt att förklara. Vårt material är så pass stort att några enskilda texters avvikande frekvenser i vilket fall inte kan bidra till en bra förklaring. De tre svenska verben *förefalla*, *tyckas* (som är vanligast) och *verka* finns som mål- eller källevivalenter i båda konstruktionstyperna. Även svenskans *vara* kan vara motsvarighet till de franska verben i båda fallen, (1) och (9), liksom *kännas*, (3) och (10). Däremot finns *se ut* endast som motsvarighet till de franska verben där de saknar objekt, (2), och i den konstruktionstypen kan vi också belägga exempel där enkla adverbial får motsvara de två franska verben, (4–6). Även nollekivalens är där vanligt förekommande, (7–8).

- (1) Jonas Petter ne bougea pas la tête et ne parut même pas avoir entendu ce qu'elle disait ← Jonas Petter såg inte åt hennes håll, **det var som om han inte hade hört henne** (VMO)
- (2) Pas un souffle n'agitait les larges feuilles d'or et de pourpre ; l'air humide et lourd semblait coller à la peau (JGR) → De breda gyllene purpurröda löven rördes inte av minsta fläkt; **det kändes som om** den fuktiga tunga luften **hade klibbat** vid skinnet
- (3) Rien ne changea pour autant autour d'eux. Tout semblait être comme à l'instant d'avant ← Ingenting förändrades runtomkring dem. Allt **såg ut just som** det gjort alldeles innan (KAL)
- (4) et la faux semble se manier d'elle-même (MBA) → medan lien **liksom sköter sig** själv
- (5) mon récit possède un fil conducteur, même s'il paraît se fragmenter en scènes et en épisodes ← finns det också en tråd i mitt berättande, även om det **skenbart faller sönder** i episoder och scener (CHW)
- (6) elle semblait retrouver la force et la volonté de me convaincre, d'avoir le dernier mot (GBE) → hon lyckades till sist **tydligt mobilisera** tillräckligt med kraft och vilja att övertyga mig och få sista ordet
- (7) Les singes parurent tout d'abord ne pas comprendre mais ils m'obéirent malgré tout ← Aporna **begrep inte** först, men de lydde mina instruktioner (CHW)
- (8) Un jeudi matin, dans la chambre de Nicole, Ludo parut trébucher en déposant son plateau (HQU) → En torsdagsmorgon **snubblade** Ludo när han kom in i Nicoles rum och skulle sätta ner brickan på sängen

Frekvenserna för de förekomster där de två verben har objektspronomen är förvånansvärt låga. De svenska motsvarigheterna *förefalla*, *tyckas* och *verka* används i denna mindre vanliga konstruktionstyp, liksom *vara* (9) och *kännas* (10). Här finner vi också exempel på hur objektspronomen transformeras till subjekt följt av verbet *tycka* (11–12). Även *tro* kan beläggas men är mindre vanligt.

- (9) Mais ces mots qui pour chacun ont un sens précis me paraissent au contraire se distinguer à peine entre eux (GBE) → Men dessa ord, som för alla andra har en alldeles bestämd innebörd, de är för **mig sådana att jag helt enkelt inte kan se någon skillnad på dem**

- (10) Quelques instants plus tard il bandait, mais ça m'a paru prendre longtemps ← Efter några minuter fick han stånd, **det kändes som en lång tid** (SLA)
- (11) Ma douleur s'apaisait peu à peu, mais je crachais sans cesse une eau tiède qui me paraissait avoir le goût des larmes (GBE) → Smärtorna lade sig så småningom, men hela tiden måste jag spotta ut något slags ljumt vatten som **jag tyckte smakade** som tårar
- (12) et que ce qui me semblait être un maintenant n'était qu'un glaçon soudain surgi au milieu de cette disparition ← och att detta **jag tyckte vara** ett nu bara var ett plötsligt uppdykande flak i detta försvinnande (JMY)

I opersonlig konstruktion före bisats

I det fall då *paraître* och *sembler* i opersonlig konstruktion utan objektspronomen följs av bisats finns inga större frekvensskillnader mellan verben. I materialet återkommer strukturen *il semble que* 91 gånger och *il paraît que* 76 gånger. Men de två verben har bara delvis samma svenska ekvivalenter, vilket innebär att de skiljer sig åt betydelsemässigt. Verben *tyckas* och *verka*, i olika konstruktioner, används som ekvivalenter för dem båda, dock oftare för *sembler* än för *paraître*. Verben *förefalla* och *synas* kan, i likhet med *te sig*, *tycka*, *tänka*, *ha en känsla av* och *låta*, beläggas endast enstaka gånger som ekvivalenter till *sembler*. Dessa svenska motsvarigheter kan inte beläggas alls vad gäller *paraître*. Gemensamt för de två verben är också att de kan motsvaras av adverb som *liksom*, *synbarligen*, *säkert*, *tydligt* eller *visst*, (1–5). Verben *kännas* (6) och *se ut* (7) kan endast beläggas som motsvarigheter till *sembler*, medan verbet *låta* saknas här.

- (1) Entre les somnolences dont il semblait que nous émergions par instants, nous demandant l'un à l'autre si nous nous étions endormis ← Mellan domningsanfallen ur vilka vi **liksom** vaknade upp och undrade om vi sovit (MWÄ)
- (2) un ventre invisible d'où, brusquement, il semblait qu' on pût renaître (JPS2) → ett osynligt sköte som man **synbarligen** plötsligt kunde födas fram ur.
- (3) Il paraît que ça rapportera gros (GBE) → Den kommer **säkert** att gå fint

- (4) Enfin, il paraît que cette sorte de coquetterie ecclésiastique était à la mode en 1900 – (GBE) → Nå, den sortens prästerligt koketteri var **tydlig** högsta mode 1900
- (5) Il paraît qu' à la fin vous avez perdu votre sang-froid (GSI) → Ni förlorade **visst** självbehärsksningen mot slutet.
- (6) Oui, dit-elle, il semble qu' il soit possible de changer de destin (MBA) → Ja, säger hon, **det känns som om** det gick att betvinga ödet
- (7) Il semble que la plupart d'entre vous puissent envisager de prolonger le séminaire, alors c'est entendu. ← **Det ser ut som om** merparten kan tänka sig att stanna så då gör vi så (KAL)

Vad beträffar *il paraît que* så återges betydelseinnehållet till stor del av svenska hörsägenverb av olika slag. Det rör sig då i första hand om svenska ekvivalenter som *berättas* (8), *påstås*, *sågas* och *viskas* (9). Hörsägen kan också uttryckas av de två verben *lära* (10) och *skola* (11), följda av en infinitiv. I deras sällskap kan vi ibland återfinna adverb som *tydlig*, *verkligen* (11) eller *visst*. I en svensk källspråktext (12) används båda verben samtidigt i finit form. Konstruktionerna *lär vara* och *ska(ll) vara* är ju fullt tillräckliga i sig men det finns en tendens hos vissa svenska språkbrukare att ta till båda på en gång, för säkerhets skull. Men det utgör i så fall ett inomsvenskt, inte ett kontrastivt problem.

- (8) Il paraît qu' au cours de la dernière guerre, de petits employés timides se sont révélés peu à peu des chefs (GBE) → **Det berättas att** det under förra kriget fanns små anspråkslösa kontorister som så småningom visade sig vara verkliga ledarbegävningar
- (9) Il paraît que l'instituteur n'est pas satisfait de cette concurrence (GBE) → **Det viskas att** skolläraren inte är glad åt denna konkurrens
- (10) Il paraît qu' il est si intimidant parce qu'il ne dit jamais rien – (JPS1) → **Han lär vara** så skräckinjagande just därför att han aldrig säger någonting
- (11) Il paraîtrait qu' il se soit vraiment exprimé ainsi ← Han **skall verkligen ha** uttryckt sig så (LGU)

- (12) Et toujours : Elle était ici il y a un moment encore. Ou bien : Il paraît qu' elle est en route ← Och ständigt: Alldeles nyss var hon här. Eller: Hon **lär skall vara** på väg (GTU)

I det fall då ett objektspronomen används i de opersonliga konstruktionerna finner vi en mycket stor kvantitativ skillnad mellan de två verben. Med dativobjekt i sådana konstruktioner kan vi belägga 338 förekomster för *sembler* mot endast en handfull (nio förekomster) för *paraître*. Det är värdefullt att kunna få kvantitativt åskådliggöra denna skillnad i en större parallellkorpus. Det är en semantisk, snarare än syntaktisk, blockering som här skiljer de två franska verben från varandra. Vad gäller *sembler* så återfinns *förefalla* och *tyckas* som motsvarigheter – *verka* saknas av någon anledning – men klart vanligast är verbet *tycka* i konstruktioner där objektet gjorts till subjekt, (16). Jämförbart, men mindre vanligt, är verbet *tro*, (17). Ekvivalenterna *halfå ett intryck av* och *halfå en känsla av* är vanligt förekommande, (18–19), liksom *vara* i olika konstruktioner (20), jämte *kännas*, (21). En gängse tvåspråkig fransk-svensk ordbok kan inte återspegla alla skillnader mellan de två verben *paraître* och *sembler* men för fördjupade studier i franska språket, teoretiskt och praktiskt, är data som dessa upplysande.

- (16) Il leur semblait que les gens se dé- ← **De tyckte att** folk inne i staden, tournaient dans la rue → ända hemma i hemmet, vände bort ansiktet (BTR)
- (17) Je fermis les yeux autant que possible, car il me semblait que c'était la seule manière d'échapper aux regards des autres ← Jag blundade så gott det gick, för bara så **trodde jag mig kunna** undgå de andras blickar (APL)
- (18) Il me semble qu' alors je sentais seulement chez lui une sorte de reserve – NSA → **Jag har ett intryck av att** jag bara kände en sorts tillbakadragenhet hos honom
- (19) Après quoi nous descendrons ensemble déjeuner. Il me semble qu' il y a deux ou trois restaurants où l'on mange bien dans le quartier ← Och sedan kan vi tillsammans gå ner till lunch. **Jag har en känsla av att** det finns ett par bra ställen i närheten – KES
- (20) Et du coup il lui sembla que l'enfant avait cessé d'exister en elle ← Då **var det** med ens **som om** barnet hade slutat finnas till i henne – BTR

- (21) Ah! ces rugissements ! Il me sem- → Åh, dessa vrål! **Det kändes som om**
ble que je ne vais plus pouvoir les jag inte skulle stå ut längre
 supporter – CLA

Sammanfattning

Korpusbaserade kontrastiva studier kan på olika sätt och i olika sammanhang vara nyttiga och värdefulla för både språkvetenskaplig teori och praktik. Att de kan underlätta ordboksredaktörers arbete är självklart. De iakttagelser vi kunnat göra i denna uppsats visar att de två franska verben *paraître* och *sembler* har svenska motsvarigheter som bör ges större uppmärksamhet än vad som nu gäller för fransk-svenska ordböcker. Dessutom upptäcker man intressanta kvantitativa skillnader mellan de två franska verben som beror på vilka strukturer de används i och detta kan sedan sättas i relation till olika översättares (människor eller maskiner) val mellan möjliga ekvivalenter. I en mera omfattande kontrastiv studie kan man även jämföra författar- och översättarspecifika preferenser. Utöver kunskaper om likheter och olikheter mellan två (eller flera) språk kan kontrastiva studier också vara heuristiska i den meningen att de kan synliggöra tidigare mindre uppmärksammade strukturer och system i de språk som ingår i en given undersökning.

”Nä inte från början ä dom inte de” – *inte+XP* som fundament i satsformade yttranden

Per Linell & Kerstin Norén

Lars-Gunnar Andersson har bidragit i hög grad till beskrivningen av svenska språkets syntax, semantik och pragmatik. I ett av hans arbeten (2005) behandlas språkkänslans tillförlitlighet när det gäller relativt marginella regelbundenheter. Ett annat av hans intressen är konstruktionsgrammatik. Vi kommer delvis in på sådana frågor i det följande.

Vår artikel handlar om en konstruktion som ur skriftspråksgrammatisk synpunkt framstår som klumpig eller rentav felaktig men som inte så sällan förekommer i interaktivt tal: en konstruktion som innehåller en initial negerad fras som retrokonstrueras till fundament i en (vanligen deklarativ) sats, oftast innehållande ytterligare en negation (Linell 2003, 2011:71). Ett exempel finns i vår rubrik.

Utgångspunkten för oss är att vi vill förstå talspråksegna konstruktioner på talspråkets egna villkor (Linell 2011). I konstruktionsgrammatisk anda (Fried & Östman 2005) analyserar vi verkliga yttranden, inte strukturer i abstrakt syntax. Vi utgår från en teori (”on-line syntax”; Auer 2005, 2009) som ser yttrandeproduktionen som en process där det språkliga uttrycket växer fram bit-för-bit (”inkrementellt”, Linell 2013), successivt och distribuerat i tiden.

1. Konstruktionen *inte+XP+finitinledd* fortsättning

Våra data av satser inledda med negerad XP består av tjugo antecknade exempel från vardagliga privatsamtal och etermedierade samtal och intervjuer. Ett av exemplen är B:s yttrande i (1):

- (1) Frågeprogram i radio; man diskuterar plattfiskar, och om de är asymmetriska från födseln:¹

¹ Vi använder vanliga konventioner för transkriptioner för svenskt talspråk (se Anward & Nordberg 2005). Understrykning (appliceras på tecknet för vokalen i be-

1. A: så plattfiskarna e inte platta från början?
2. B: nå **inte från början** ä dom inte de.

Konstruktionstypen börjar (normalt) med negationen *inte* och en konstituent av någon huvudkategori (XP), där X står för någon syntaktisk kategori (N, A, P etc.).² Efter XP följer så det finita verbet i V2-position. XP är semantiskt fokuserad genom sin position i fundamentet, och prosodiskt framhävd genom fokusbetoning eller emfas på huvudordet.

En källa till XP förekommer ganska ofta i ett föregående yttrande, normalt i en fråga eller ett påstående av någon annan talare.³ Ett exempel är *från början* i (1: rad 1). Om respondenten hade nöjt sig med att producera segmentet *inte+XP* (rad 2: (*nå*) *inte från början*), hade vi haft en ”elliptisk” respons av vanligt slag (SAG IV:968–973). Men i vår konstruktion fullföljer talaren sitt yttrande med en vanlig deklarativ sats som parasiterar på och bygger ut *inte+XP*. (Observera att även om vi använder benämningen (initialt) Neg+XP för ”vår” konstruktion, så måste denna fortsättning, som alltså omfattar mittfält och slutfält i en fundamentinledd sats (jfr SAG IV:6ff.), anses ingå i konstruktionen.) Ibland förekommer ett prosodiskt avslut eller en mikropaus före fortsättningen. Talaren utnyttjar således den i svenskan ganska generella möjligheten att efter ett tematiskt eller kontrastivt fundament (en position som accepterar varierade konstituenttyper) bygga ut en sats genom att först tillföra ett finit V2-verb (i (1): ä(r)) och därefter resten av den så initierade satsen.⁴

Att vår konstruktion har en inkrementell proveniens styrks av att talare enstaka gånger först producerar ett elliptiskt svar och därefter kopierar detta i inledningen av ett senare Neg+XP-yttrande:

tonad stavelse) används för att beteckna fokusbetoning. Fetstil används ibland för att lyfta fram ett segment som är centralt i vår analys, och återger således inte i sig något drag i yttrandets form.

- 2 I vårt material (n = 21) fördelar sig X enligt följande: N förekommer 11 gånger, P 3, Adj 3, Adv 3 (adverbial är annars ofta formellt PP (som i (1)) eller NP), S (bisats) 1. Funktionellt är XP normalt objekt, predikativ eller adverbial.
- 3 I dessa fall kunde ”X” också tolkas som beteckning för ett uttryck som redan förekommit och som upprepas (”second occurrence”; Myrberg 2013) i det nya yttrandets inledning, som i reaktiva konstruktioner (t.ex. *X-och-X*; Lindström & Linell 2007), då talaren reagerar mot en tidigare användning av uttrycket X.
- 4 Det finns åtskilliga andra snarlika yttrandetyper som inte ingår i vår konstruktion, t.ex. initialt *inte* följt av konjunktionsinledd *att*-sats (*Inte så/för att* S, liknande engelskans *Not that* S (t.ex. *Not that I care*; Schmid 2013)). Vidare har SAG (IV: 173–5) en hel del exempel på satser, mestadels från skönlitteratur, där *inte* kopplat till en fras inleder satser (t.ex. *Inte ett ögonblick trodde jag på honom.*), utan att dessa fall exemplifierar vår responsiva konstruktion.

(2) A och B diskuterar eventuella tillbehör till en fiskrätt:

1. A: tycker du vi ska ha haricots verts till?
2. B: inte om vi har sparris.
3. A: va sa du?
4. B: inte om **vi** har sparris behövs inte de.

Här svarar B först elliptiskt (rad 2) på A:s fråga, men förtydligar sig senare (rad 4) när svaret inte uppfattats (jfr rad 3). Genom förtydligandet retrokonstrueras Neg+XP-frasen (som här innehåller en konditionalsats) som fundament i en hel sats.

Neg+XP är besläktad med flera andra konstruktioner. I första hand ska vi koncentrera oss på Neg+XP, men vi kommer kortfattat in på dess relationer till dels initiala fristående negationer (avsnitt 2), dels pivåyttranden med negation före centralelementet (avsnitt 5).

2. Relationen till initial fristående negation

Neg+XP-konstruktionen är inte identisk med den där en fristående negation (*inte*) står i initialfältet.⁵ Den senare konstruktionen, som förefaller särskilt frekvent i finlandssvenska, har utförligt behandlats av Lindström (2006). Vi lånar ett exempel från denne författare:

(3) ("Herrmiddag", SAM: VI, Lindström, a.a.: 168)

1. L: ja hade lite dåligt samvete för di här
2. tacos nämligen så ja tänkte att den här
3. gången nu så gör ja mera på förhand
4. E: **int** va de nåt fel på di där tacosana

Det finns flera likheter mellan initial fristående negation och initial Neg+XP. Vanliga funktioner hos båda tycks vara att invända mot något tidigare sagt, inskränka dess giltighet eller medge en partiell giltighet ("inte x men dock y"; Lindström a.a.:174). Som ofta är fallet med andra betonade initiala led är det en kontrast inblandad (Brandtler & Håkansson 2013). Men det finns också olikheter. Fastän den initiala fristående negationen oftast förekommer i responsiva yttranden (som i (3) r. 4)), är den konstruktionen inte som Neg+XP obligatoriskt responsiv utan förekommer även i

⁵ Medan Lindström (a.a.) baserar sin analys av initial negation på samtalsdata grundar sig Brandtler & Håkansson (2013) mest på historiska data (och en annan teori).

kommunikativa initiativ, t.ex. ”försynta frågor” (*Inte har du en vinöppnare?*, Lindström:186).⁶ Vidare är den inte lika tydligt inkrementell. Således är det svårt att tänka sig att en talare som E i (3) skulle kunna få något sagt med enbart negationen på rad 4; han bör ha planerat fortsättningen i stora drag redan när han uttalar *int*.

3. Dubbel negation (eller inte)

Normalt ingår ett nytt *inte* i Neg+XP-konstruktionens fortsatta sats, varför vi har en dubbel negation i konstruktionen. (Se exempelvis (1) och (2) ovan.) Det verkar således vara viktigt för talaren att hålla fast vid den negerande aspekten yttrandet ut. Detta kan ses som uttryck för konstruktionens starka responsivitet. I 6 av 21 exempel i vårt material *saknar* dock den fortsatta satsen negation, som i (4):

- (4) Intervju i TV om finanskrisen 1992 med dess chockhöjda ränta (intervjun reproducerades i ett annat program i augusti 2004):

1. A: klarar ni av den här räntan?
2. B: **inte** nån längre tid gör vi de

Utdrag (4) visar också på en annan variation i konstruktionen eller snarare dess kontext: det förekommer ingen explicit källa i den andres fråga (rad 1) Frågan handlar dock implicit om uthållighet (man kan inte förvänta sig att staten ”klarar av” en extremt hög ränta för evigt), vilket motiverar att responsens Neg+XP-fras ger ett relevant uttryck för en inskränkning av negationens giltighet (”räckvidd”).

Om vi återgår till dubbleringen av negationen, som alltså förekommer i tre fjärdedelar av exemplen, så innebär den inte att negationerna tar ut varandra: Rad 2 i (1) betyder således inte ’det gäller inte från början att dom inte är det’ utan tvärtom ’det gäller från början att dom inte är det’ (dvs. ’från början är dom inte det’). Konstruktionen skulle således kunna betraktas som semantiskt något ologisk och grammatiskt avvikande.⁷ Ändå tycks konstruktionen inte upplevas som problematisk i löpande samtal av brukarna själva; den verkar således aldrig utsättas för själv-reparation. Dessutom bör det förstås påpekas att dubbel negation generellt inte är ovanlig

⁶ Se Lindström (a.a.) för åtskilliga exempel.

⁷ Detta kan vara ett skäl till att den inte behandlas i SAG (paragrafer i SAG av marginal relevans för våra data är ”ellips i replik”, IV:968ff. (olika avsnitt) och ”returfråga som respons på nekat påstående”, IV:827).

i samtalsinteraktion, och oftast uppfattas som en pragmatisk förstärkning av förnekandet, snarare än så att den andra negationen "tar ut" den första.⁸

4. Annan-responsiva och själv-responsiva varianter

Vi har konstaterat att *inte*+XP-inledda satser alltid är responsiva, d.v.s. de förekommer alltid som respons på ett föregående yttrande som de är beroende av pragmatiskt och ofta syntaktiskt (i CA-traditionen (Conversation Analysis) talar man om "andra position" i den lokala sekvensen). Men det betyder inte att det föregående yttrandet alltid är producerat av någon annan talare (eller att det alltid är en fråga). Talaren kan också respondera på något som hen själv just har sagt; det senare tillägget är då själv-responsivt. Här ett exempel:

(6) A och B talar om hur fiskfiléerna ska tillagas:

1. A: vi kökar den i lite grädde å dill. (.)
2. ingen vitlök passar inte till dill.
(ingen terminal på eller paus efter *vitlök*)

Här gör A först ett tillägg (rad 2: *ingen vitlök*) till sin instruktion, och fortsätter sedan sömlöst med att förklara sitt tillägg (*passar inte till dill*). Exemplet innehåller den vanliga andra negationen, men exemplet visar en variant som vi hittills inte sett; den initiala negationen har integrerats med XP-frasen. Typen är inte direkt ovanlig, särskilt i de besläktade negerade pivåyttrandena (avsnitt 6).

5. En intern vändning i yttrandet

I ett dynamiskt, "inkrementellt" (jfr ovan) perspektiv kan konstruktionen förklaras på följande sätt. Först reagerar talaren på föregående yttrande med själva *inte*+XP-frasen, som i sig själv kan ses som ett kort ("elliptiskt") svar på föregående fråga (t.ex. (1-3); många av våra exempel är svar på frågor), eller som en kort respons på ett tidigare påstående eller förslag (jfr (6) nedan). Därefter producerar talaren ett tillägg som i efterhand bekräftar eller preciserar denna respons. Det är detta tillägg som kan innehålla en andra negation, eller inte göra det. Notera att enbart *inte*+XP sannolikt all-

⁸ Ett annat fall av dubbel negation är kombinationen av initial och final negation i fr.a. finlandssvenska yttranden som *Int va de fråga om annat int* (Lindström, 2009: 175).

tid är ett möjligt svar; jämför t.ex. de möjliga responserna *inte från början* i (1), *inte när längre tid* i (4), och *inte om vi har sparris* i (2). Sekvensen av kort svar (som genom negationen uttrycker någon relevant inskränkning av något inom en pågående topik) och följande bekräftelse eller precisering förefaller således vara konstruktionens ursprung och funktion. Som en sådan helhet är den etablerad i samtalspråkets repertoar, om än sällan beskriven i grammatikböcker.

Som framgår av föregående stycke är det tillägget, den fortsatta satsen, som gör vår konstruktion en smula avvikande ur den normativa skriftspråksgrammatikens synvinkel. Det är detta som konstituerar yttrandets ”inre vändning”, övergången till en delvis annan syntaktisk struktur. Tillägget gör att det inledande *inte* blir ”överflödigt”; om vi tänker bort det, får vi en fullt normal skriftspråkskonstruktion, som i följande modifierade variant av (1):

(1') (påhittad)

1. A: så plattfiskarna e inte platta från början?
2. B: nä från början ä dom inte de.

Att yttrandet på rad 2 börjar med *nä* påverkar inte saken; responspartiklar tillhör inte satsens initialfält (utan yttrandets förfält).

6. Relationer till vissa pivåyttranden

Den inre vändningen i de *inte+XP*-inledda yttrandena med dubbel negation för tankarna till s.k. pivåyttranden (Norén 2007; Norén & Linell 2013). Ett pivåyttrande börjar med *ett* syntaktiskt *mönster* som övergår i ett annat genom att ett led, ”pivån” eller centralelementet, integreras i en ny sats på ett sätt som gör *helheten syntaktiskt oenhetlig*, åtminstone från konventionell skriftspråksgrammatisk synpunkt. Ett autentiskt exempel är (7):

(7) A befinner sig i en klädbutik och provar en kappa, varvid expediten kommenterar:

1. E: de ä ju inte de där ät sittande ä de ju inte.

Detta pivåyttrande exemplifierar en vanlig ”speglande” typ av pivåyttranden, med snarlika betydelselätta segment före och efter pivån (pivån är fetstild i (7)). Segmenten före respektive efter pivån brukar kallas pre-pivå (här: *de ä ju inte*) respektive post-pivå (ä de ju inte). Pivån i (7) föregås av negationen *inte*, som sedan dyker upp sist i post-pivån också. Segmentet ”*inte + pivå + post-pivå*” påminner starkt om Neg+XP. Lindström (2013:66) har tidigare påpekat denna likhet. Vi skulle ju också få fram en äkta speglande pivå om vi försåg rad 2 i (1) med en inledande lätt sats, som i (1''):

(1'') (påhittad)

1. A: så plattfiskarna e inte platta från början?
2. B: nå de ä dom inte **från början** ä dom inte
3. de.

I (1'') inleder (den fiktive) talaren med en icke-elliptisk respons, men bygger sedan på dess sista fras med en fortsättning som gör helheten till ett pivåyttrande.

I en särskild korpus med antecknade pivåyttranden har vi 12 exempel på sådana med dubbel negation som i (7). Samtliga har negationen med i post-pivån. Det förefaller således som om detta inslag är ännu starkare än i Neg+XP. En skillnad mellan konstruktionerna är å andra sidan att de dubbelnegerade pivåyttrandena inte alltid är responsiva.⁹ Vidare kan pivån vara av kategorin VP, något som inte förekommer i vårt material av *inte+XP*.

7. Den exakta avgränsningen av Neg+XP

En av dem som kommenterat en tidigare version av denna artikel har uppmanat oss att mera exakt bestämma var ”vi drar gränsen mellan olika konstruktioner”. Två påpekanden kan vara relevanta som svar. För det första: vi har här bara påbörjat en analys av Neg+XP-inledda yttranden. Det återstår mycket att göra. Dels bör det göras en ordentlig korpusundersökning, dels borde konstruktionstypen relateras till uttrycksmöjligheterna i andra språk.

Men det finns en mer principiell aspekt på frågan. Vi tror nämligen inte att brukarnas språk på alla punkter innehåller exakta definitioner. Tvärtom verkar kategorier ofta ha flytande gränser. En viss tänjbahet ökar språkets potential. Som vi åtminstone antytt ovan, tycks initial Neg+XP ha flertydiga relationer till andra konstruktioner i språket. Dessutom har vi pekat

⁹ Pivåernas syntaktiska kategorier i våra 12 exempel är: NP 6, AdjP 4, AdvP 1, VP 1.

på en inneboende obestämdhet i vår konstruktion; ska den ha en andra negation, eller inte? Vi återkommer till detta i sammanfattningen.

Vår referent har emellertid en mer konkret fråga i sammanhanget. Hen frågar: ”är t.ex. *Inte Kalle säger jag* ett exempel på denna konstruktion”? Vår intuition säger oss, utan tillgång till någon kontext för exemplet, att det här är fråga om något annat där en talare upprepar något hen tidigare sagt, och explicitgör själva upprepningen genom att använda ett påhäng med säge-verb och *jag*. Sådana efterställda anförings-satser är mycket vanliga i samtal. Vad som talar emot att detta är ett exempel på Neg+XP är bl.a. att en andra negation känns orealistisk: **Inte Kalle säger jag inte*. Anförings-satsen är inte tillräckligt integrerad med det propositionella innehållet (att något inte gäller Kalle).

Likväl är det implicerade avgränsningsproblemet inte helt irrelevant. Tio av våra 32 exempel på Neg+XP och pivåyttrandet med dubbel negation innehåller faktiskt fortsättningar eller post-pivåer med något av verben *tycka* (4 exempel), *tro* (3) eller *säga* (3). Hela 7 av dessa förekommer i pivåyttrandena. Exempelen med *säga* är av typen *kan man/jag inte säga* (alltså långt från *säger jag*). Här ett av *tycker*-exemplen:

(8) A går fram till den öppna balkongdörren:

1. A: ska de va öppet?
2. B: du kan stänga till, (.) men **inte helt å**
3. **hålllet** tycker ja inte

Här mildrar B sin instruktion (*du kan stänga till*) i två steg, först med Neg+XP-segmentet och direkt därefter med *tycker*-satsen, som vanligt med en ny negation.

8. Några avslutande poänger

Snarare än att sammanfatta analysen av den specifika Neg+XP-konstruktionens formella eller funktionella detaljer ska vi här åter påpeka tre av de principiella frågor som uppsatsen motiverats av och försökt belysa. För det första har vi Lars-Gunnar Anderssons inledningsvis apostroferade tankar om ”mönsterminnen” (språkmönster och språkkänsla). Neg+XP förefaller vara ett bra exempel på att språkbrukarna kan ha behov av att lösa det kommunikativa problem som ligger i att först inskränka eller förneka giltigheten av ett påstående och – samtidigt eller därefter – förklara bakgrunden till sitt ställningstagande. Den första uppgiften kan ibland klaras

av med ett elliptiskt Neg+XP-yttrande, medan den andra kan lösas genom ett tillägg (konstruktionens fortsättning). Oftast övergår talaren direkt från steg 1 till steg 2; på det sättet behöver man kanske inte riskera att förlora turen. Men resultatet blir inte alltid elegant enligt skriftspråksgrammatikens normer; vi får en fungerande men ganska klumpig konstruktion. Brukarnas intuition för vad som är rätt, eller brukligt, verkar vara oklar. Ska det vara en andra negation eller inte? Ingendera av mönsterkänslan eller själva språkmönstret är entydig. Trots detta verkar denna samtalspraktik vara på väg att konventionaliseras som en konstruktion i talspråksgrammatiken.

Den andra punkten är att vi menar oss ha demonstrerat att yttranden ofta produceras genom inkrementering (bit-för-bit) och med begränsad detaljplanering framåt. Samtidigt står det klart att inkrementering inte innebär att strukturella beroenden inom yttranden är satta ur spel; tvärtom, yttrandena uppvisar strukturella regelbundenheter, särskilt beträffande "fortsättningarna" (vad som följer det finita verbet). När de Neg+XP-inleda yttrandena görs prosodiskt integrerade innebär det att hela strukturen kan konventionaliseras som konstruktion. Det inkrementella ursprunget kvarstår emellertid ändå, åtminstone sociohistoriskt för strukturtypen om än inte i varje enskilt situerat yttrande (Linell 2013).

För det tredje har vi pekat på ytterligare en konstruktion (jfr Linell 2011) som är obligatoriskt responsiv. Den kan inte användas annat än när bestämda situerade förutsättningar är för handen, d.v.s. ett föregående yttrande måste innehålla vissa specifika inslag. (I själva verket kan Neg+XP ses som en reaktiv konstruktion, som är en underkategori av responsiva konstruktioner.¹⁰) Den som vill beskriva och förklara samtalsspråkets grammatik kan inte laborera med helt kontextlösa satser och meningar, som i den traditionella grammatiken.

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar 2005. Språkkänsla som mönsterminnen. I: B. Melander m.fl. (red.), *Språk i tid*. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen. Uppsala universitet: Institutionen för nordiska språk. S. 488–497.
- Anward, Jan & Bengt Nordberg (red.) 2005. *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalsspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Auer, Peter 2005. Projection in interaction and projection in grammar. I: *Text* 25. S.7–36.

¹⁰ Jämför not 3.

- Auer, Peter 2009. On-line syntax: Thoughts on the temporality of spoken language. I: *Language Sciences* 31. S. 1–13.
- Brandtler, Johan & David Håkansson 2013/u.u. Not on the Edge. The Syntax and Pragmatics of Clause Initial Negation in Swedish. Insänd för publicering. Lund: Språk- och litteraturcentrum.
- Fried, Mirjam & Jan-Ola Östman 2005. Construction Grammar: A thumbnail sketch. I: M. Fried & J.-O. Östman (red.), *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*. Amsterdam: John Benjamins. S. 11–86.
- Lindström, Jan 2009. Negationen *inte* i satsens spets – *Int e de ju rimlit*. I: C. Wide & B. Lyngfelt (red.), *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 163–189.
- Lindström, Jan 2013. On the pivot turn construction method in Swedish and Finnish. I: *Journal of Pragmatics* 54. S. 57–72.
- Lindström, Jan & Per Linell 2007. *X-och-x* som samtalspraktik och grammatisk konstruktion. I: E. Engdahl & A.-M. Londen (red.), *Interaktion och kontext*. Lund: Studentlitteratur. S. 19–89.
- Linell, Per 2003. Responsiva konstruktioner i samtalsspråkets grammatik. I: *Folkmålsstudier* 42. S. 11–39. Omtryckt i Linell (2011), s. 51–87.
- Linell, Per 2011. *Språkande: samtal, språk och grammatik*. (Studies in Language and Culture, no. 17). Linköping: Institutionen för kultur och kommunikation.
- Linell, Per 2013. The Dynamics of Incrementation in Utterance-Building: Processes and Resources. I: B. Szczepek Reed & G. Raymond (eds.), *Units of Talk – Units of Action*. Amsterdam: John Benjamins. S. 57–89.
- Myrberg, Sara 2013/u.u. Second Occurrence Focus (SOF) in Stockholm Swedish. Insänd för publicering. Stockholm: Institutionen för svenska och flerspråkighet.
- Norén, Niklas & Per Linell 2013. Pivot constructions as everyday conversational phenomena within a cross-linguistic perspective: An introduction. I: *Journal of Pragmatics* 54. S. 1–15.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens Grammatik. Vol. I–IV*. Stockholm: Norstedts.
- Schmid, Hans-Jörg 2013. Is usage more than usage after all? The case of English *not that*. I: *Linguistics* 51. S. 75–116.

Men, women and swearing in the BNC

Magnus Ljung

1. Aim of paper

The aim of the present paper is to compare male and female British swearing in the spoken component of the British National Corpus¹ – also known as the BNC – with a view to establishing the extent to which the use of swearing in the spoken BNC is affected by the gender of the speaker.

As Andersson and Trudgill notice in their book *Bad Language*, swearing is often dismissed as “bad language”. However, as they point out, it cannot be the case that “bad language” is always bad; if that had been the case, speakers would have stopped using it altogether. But as Andersson and Trudgill observe (1990:9), swearing has lost none of its popularity. One important reason why speakers continue to use swearing despite its inherent badness is that it has *covert prestige*: it is associated with highly valued personal characteristics like independence, toughness and strength. These qualities have traditionally been associated with men rather than with women, and so has swearing.

Thus commenting on women’s language in his 1922 book on the nature, development and origin of language, the prominent Danish linguist and grammarian Otto Jespersen argued that ‘to avoid rude language, women will often invent innocent and euphemistic phrases’ (1922:245) and that “women seem to object to anything that smacks of swearing” (1922:246). These remarks indicate that in Jespersen’s opinion the choice between swearing and non-swearing was basically determined by a single factor, viz. the gender of the speaker: as Jespersen put, it is *the women* who “object to anything that smacks of swearing” and who “invent innocent and euphemistic phrases in order to avoid swearing”.

There is little doubt that Jespersen’s view of women as being generally antagonistic to the practice of swearing was shared by many of his fellow linguists. As late as 1975, the well-known American linguist Robin Lakoff published an influential study named *Language and Woman’s Place* in which she claims that men and women speak more or less different lan-

guages, and that women's linguistic behaviour is governed by *politeness*. Lakoff distinguished between three rules of politeness claimed to govern women's language: i.e. (1) Formality = "keep aloof", (2) Deference : "give options", and (3) Camaraderie : "show". Presumably, the use of swearing would constitute a violation of the first principle, that of Formality.

Although Lakoff's and Jespersen's ideas of women's language were very different, they clearly shared the assumption that the use – and the non-use – of swearing is determined by the gender of the speakers and that there is a clear and somehow natural difference between female and male language. We have to wait until 1992 for linguistic accounts of spoken English suggesting that there is in fact little difference between the language of men and women as far as the use of swearing is concerned. That year saw the publication of two important papers on that topic, studies that heralded a change of opinion viz. S.E. Hughes (1992) and de Klerk (1992).

Hughes' study is based on interviews with six British women from the lower working classes and concludes that "There is still very little firm evidence to confirm or deny that men and women differ in their use of swearwords and other taboo expressions" (S.E. Hughes 1992:294). She also warns of a "general tendency to emphasize differences and underestimate similarities between the sexes" (1992:293).

De Klerk obtained her data from a series of interviews with young South-African women in which she observed their reactions to strong taboo words that might be used in swearing. She found that "Women and especially young women appear not to be particularly concerned about and showed increasing freedom in their use of impolite terms" (de Klerk 1992:281).

Thought-provoking though they were, the suggestions in Hughes and de Klerk were based on very limited data. With the advent of large digitalized language corpora like the British National Corpus also known as the BNC, it became possible to make statistical linguistic studies on a quite different scale.

The first linguist to take advantage of the BNC for such a study of swearing was McEnery, who brought together all the abusive words in the BNC in a corpus named the Lancaster Corpus of Abusive Language or LCA for short. McEnery made a comparative study of male and female swearing in the LCA and concluded that "when all the abusive words in BNC are considered, it is equally likely that bad language will be used by a male as by a female" (2006:34).

2. Defining swearing

Before pursuing our study of swearing, we need explain to what we mean by “swearing”. Certain studies of swearing take the meaning of the term for granted, presumably on the assumption that the authors know swearing when they hear it. There are also a fair number of studies that attempt to define swearing such as Montagu (1967), Taylor (1975), Andersson (1977, 1985), Andersson and Hirsch (1985a), Ljung (1984, 2011), Hughes (1991, 1998, 2006), McEnery (2006) and Stroh-Wollin (2008).

When selecting the examples for the present study, I have used the following principles from Ljung (2011) to determine what should and should not be counted as swearing; needless to say, these principles have been inspired by all the publications mentioned in the previous paragraph.

1. Swearing is the use of utterances containing **taboo** words.
2. The taboo words that constitute swearing are used with **non-literal** meaning.
3. Many utterances that constitute swearing are subject to severe lexical and, syntactic constraints which suggest that most swearing qualifies as **formulaic language**.
4. Swearing is **emotive** language: its main function is to reflect, or seem to reflect, the speaker’s feelings and attitudes.

3. Important concepts

3.1. *Taboo*

Swearing is supposed to make use of “taboo words”. To avoid the many pitfalls that surround serious discussion of ‘taboo’ I have adopted the definition of the word *taboo* suggested in Hughes (2006:464) according to which the most common meaning of that word in today’s English is simply ‘offensive’ or ‘grossly impolite’. This is the taboo connected with ‘impolite’ words like vulgar names for sex organs (*dick, cunt, balls, bollocks*), the sex act (*fuck*), faeces (*crap, shit, arse* and perhaps *fart*), deviant sexual behaviour (*wanker* and *sod*).

It should be noted, however, that the definition of taboo above does not apply to the many religious words like *God, Christ, Golly* etc. that are used in what we may call ‘celestial’ swearing constructions. These words are not taboo in the sense of “offensive”: rather they derive their special status

from earlier Christian prohibitions against ‘unserious’ usage in which the name of God is ‘taken in vain’ (cf. Ljung 2013). However, the view that they have some sort of taboo status is strengthened by the existence of euphemisms like *gosh*, *golly* etc.: euphemism and taboo presuppose each other.

English also contains a number of religious swearing expressions that are ‘diabolic’ in the sense of involving the Devil and Hell. In such swearing the taboo is not prompted by respect but by fear and is an instance of the workings of ‘word magic’ (cf. for instance Hughes 2006:118–20): mentioning the Devil might lead to a visit from the Prince of Darkness himself.

3.2. *Non-literal meaning*

A second common criterion often postulated for swearing status in taboo words, is their lack of literal meaning and the fact that when taboo words are used with their literal meaning, they are usually not regarded as instances of swearing by native speakers. This is a criterion on which opinions are divided, however. My own view that the term ‘swearing’ should be restricted to non-literal uses of the ‘swear words’ – is shared by Montagu (1967), Crystal (1997), Andersson (1985), Andersson and Hirsch (1985), Andersson and Trudgill (1990), Stroh-Wollin (2008) and Taylor (1975) and others.

Other scholars, like McEnery (2006) and Pinker (2007), make no distinction between literal and non-literal taboo meanings and would apparently regard both (1) and (2) as swearing.

(1) *We fucked* (McEnery 2006: 32)

(2) *Let’s fuck!* (Pinker 2007: 351)

Before we leave the discussion of the second principle, it should be pointed out that there is often a problem with the simple dichotomy between literal and non-literal meaning postulated above. The problem is that there are many constructions containing taboo words whose meanings seem to be neither clearly literal nor clearly non-literal but which retain enough of their literal meaning for us to interpret them metaphorically, as when the word *fucked* in (3) is taken to mean ‘cheated’ as in (3).

(3) *He was fucked in the used car lot.*

3.3. Formulaicness

A number of linguists have taken an interest in what is known as formulaic language, for example Bolinger (1976), Sinclair (1991), Pawley (2007), Pawley and Syder (1983), Ellis (1996), Erman and Warren (2000), Hudson (2007), Wray (2002), Schmitt (2004) and Schmitt and Carter (2004). Not all of them use the term ‘formulaic language’; in fact the phenomenon that I refer to here as “formulaic language” has been discussed under a number of different names, such as “chunks”, “clichés”, “collocations”, “fixed expressions”, “frozen phrases”, “non-compositional language”, “prefabricated utterances”, “ready-made utterances”, “routine formulas”, “stereotyped phrases”. I will continue to use the term ‘formulaic’ and accept the definition of it suggested in Wray (Wray 2003: 9), viz. ‘a sequence, continuous or discontinuous, of words or other elements, which is, or appears to be, prefabricated: that is, stored and retrieved whole from memory at the time of use, rather than being subject to generation or analysis by the language grammar’. Formulaic sequences have been found to possess special characteristics, for example *lack of compositionality*, *fixedness* and a resistance to the insertion of pauses and hesitation forms (cf. Hudson 1998: 8ff., Jespersen (1924: 18–19) .

Non-formulaic sequences, on the other hand, are *compositional*; the meaning of the entire sequence may be deduced from the meanings of the words that make it up and the grammatical arrangements that they enter into. This is not true of formulaic strings: both swearing expressions like *Go to hell!*, *We got the fuck out*, *What the fuck do you mean?*, and non-swearing constructions like the idioms *go to the bathroom* and *Keep you hair on* resist semantic and syntactic analysis and have to be learnt as wholes.

Hudson mentions several varieties of fixedness, such as restrictions on syntactic and collocational variability, and anomalous syntax. The first two of these – restrictions on syntactic and collocational variability – are clearly at work in the swearing constructions *Go to hell!*, *Fuck you!* and *Screw you!* Contrary to expectation, the first of these cannot be changed into **Don’t go to hell!*, **Go to hell tomorrow!* As for *Fuck you!* and *Screw you!* we have already noticed that they do not accept collocational variables like *Bonk you!* and *Shag you!*

Anomalous syntax/usage is also common in swearing; consider for example sequences like *get the fuck/hell out*, *what/where/who the devil/fuck....*, *absofuckinglutely*, *Henry the bloody Eighth*.

Despite all the above examples of irregular swearing, many instances of swearing are well-formed and in accordance with the syntactic and semantic principles of the language. Consider for instance the use of *fucking*,

bloody, goddamned, etc. as intensifiers and as adjectival attributes in constructions such as *He's so fucking/bloody/goddamned lazy* and *The fucking/bloody/goddamned postman hasn't been yet*. From a grammatical point of view, there is no difference between the two examples above and examples like *He's so very lazy* and *The useless/no-good postman hasn't been here yet*.

3.4. Swearing is emotive language

The fourth and final criterion for admission to the category of swearing is that items belonging to that category must have emotive function, a function defined in the following way in a well-known passage from Roman Jakobson (1960):

“The so-called emotive or expressive function, focused on the addresser, aims a direct expression of the speaker’s attitude toward what he is speaking about. It tends to produce an impression of a certain emotion whether true or feigned; therefore the term ‘emotive’ ... has proved to be preferable to ‘emotional’. The purely emotive stratum in language is represented by the interjections”.

4. The data

The data used in the present study comes from the spoken component of the BNC, which has two sub-components: the *Contextually Governed Texts* (CONT) and the *Demographically Sampled Texts* (DEM).

According to the description in the BNC User manual from 2014-2-10, the *Contextually Governed Texts* (CONT) represent “domain-specific speech to do with business, leisure, public or institutional”, while the *Demographically Sampled Texts* (DEM) contain “instances of informal conversation with speakers from varying social strata”. If we accept a certain amount of over-simplification, we may describe CONT as containing public speaking and DEM as containing private conversation.

The two categories differ in the number of words they contain: of the 10,409,858 words that make up the full spoken component of the BNC Web, 6,135,671 belong to CONT and 4,206,058 to DEM. Since the focus of the present study is on gender differences, I will account only for contributions from speakers whose sex is explicitly given as Female or Male, a decision that reduces the total number of words even further to 8,240,507, of which 4,522,069 are contextually governed and 3,718,438 are demographic.

In Table 1 below I account for the instances of male and female swearing

in the corpus by indicating their distribution per 1 million words across the four categories DEMFEM, DEMMALE, CONFEM and CONTMALE. The first two of these represent the swearing of females and males in the *demographically sampled texts* while the last two account for female and male swearing in the *contextually governed texts*.

The swearwords found in the two categories above have been assigned to eight different swearing categories named ANAL (*arse, arsed, arsehole, crap, fart, shit*), BEAST (*bitch, cow*), BL-WORDS (*bleeding, blinking, blooming, bloody*), DEVIANT SEX (*bugger, bugged, sod*), ILLEGITIMACY (*bastard*), RELIGION (*blimey, damn, damned, devil, Jesus*), SEXUAL INTERCOURSE (*frigging, fuck, fucker, fucking*) SEX ORGAN (*balls, bollocks, cunt, dick, dickhead, twat*).

Table 1 describes the distribution of these categories in the swearing found in the BNC in terms of their occurrence per 1 million words.

TABLE 1. *Occurrence of swearing per 1 M words in Spoken BNC.*

<i>Type of Swearing expression</i>	<i>Dem female</i>	<i>Dem male</i>	<i>Cont female</i>	<i>ContMale</i>
<i>Anal</i>	96.3	132.8	0.9	13.4
<i>Sex.org</i>	20.9	46.4	0.2	1.1
<i>Religion</i>	608.2	402.8	25.6	85.9
<i>Sex Intercourse</i>	116.2	469.2	0.0	4.4
<i>Bl- words</i>	525.6	338.9	6.7	51.6
<i>Beasts</i>	23.7	18.6	0.2	0.8
<i>Deviant sex Practice</i>	73.0	80.2	1.1	6.2
<i>Illegitimacy</i>	14.1	30.5	0.0	0

The information in Table 1 indicates that swearing is the product of a number of factors viz. :

1. TEXT TYPE: DEM and CONT are two texttypes. The text type is very important for the choice of swearing. Swearing is much more common in DEM than in CONT. Both males and females reduce most of their swearing when they go to from DEM to CONT i.e. when they go from private conversation to public speaking.

2. GENDER OF SPEAKER: Both men and women are keen swearers and swear almost equally frequently in DEM viz. in private conversations. (1519.4 vs 1498). However, in CONT viz. in public speech, the male score for swearing is merely 163.4 and the female score is the barely noticeable 34.7. What is also noteworthy is that Religion attracts DEM females (608.2 vs 402.8). Also interesting that in CONT the males choose religious swearing more than three times as often as the females (85.9 vs 25.6).

3. TOPIC OF SWEARING: In DEM i.e. in private conversation, MEN's favourite swearing topic is sexual intercourse (469.2) while women only use such swearing in private only 116.2 times. Neither of them have much use for such expressions in public speech: 0.0 for women and 4.4 for men).

Bibliography

- Andersson, L.-G. (1985) *Fult språk*. Stockholm. Carlsson.
- Andersson, L.-G. & P. Trudgill. (1990). *Bad Language*. London: Penguin Books.
- de Klerk, V. (1992) How taboo are taboo words for girls? *Language in Society* 21:277–289.
- Hughes, G. (2006) *An Encyclopedia of Swearing*. Sharp, M.E. Armonk New York.
- Hughes, S. E. (1992) Expletives of lower working-class women *Language and Society* 21:291–303.
- Jakobson, R. (1960) Language and Poetics. In Sebeok (1960).
- Jespersen, O. (1922) *Language, Its Nature, Development and Origins*. London: Allen & Unwin.
- Jespersen, O. (1924) *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin.
- Lakoff, R. (1975) *Language and Woman's Place*. New York, NY: Harper and Row.
- Ljung, M. (2011) *Swearing. A Cross-Cultural Study*. London: Palgrave MacMillan.
- Ljung, M. (2013) Taking the Lord's name in vain: profane religious interjections in spoken British English. In Bergh, Bowen, Möbärg (2013).
- McEnery, T. (2006) *Swearing in English. Bad language, purity and power from 1586 to the present*. Abingdon: Routledge.
- Montagu, A. (1973) *The Anatomy of Swearing*. London & New: MacMillan.
- Pinker, S. (2007) *The Stuff of Thought*. Penguin.
- Wray, W. (2002) *Formulaic Language and the Lexicon*. Cambridge: CUP.

Konstigt nog, klokt nog ...

Om en ganska ny typ av satsadverb i svenskan och andra språk

Sven-Göran Malmgren

I det Riksbanksfinansierade *ORDAT*-projektet (Det svenska ordförrådets utveckling från 1800 till 2000¹) ägnades en av delundersökningarna åt det svenska formordssystemet och de förändringar det genomgått under de senaste 200 åren (Malmgren 2002). Särskilt uppmärksammades *satsadverben*, dvs. lexikaliserade (ettords-)uttryck som *naturligtvis*, *lyckligtvis*, *säkert* etc. Åtskilliga intressanta resultat kom fram med hjälp av Språkbankens korpusar samt SAOB och andra ordböcker, t.ex. att gruppen av s.k. självklarhetsadverb (*naturligtvis* etc.) under senare hälften av 1800-talet och 1900-talet blivit oerhört mycket mer diversifierad, med flera nytillskott (*självklart*, *självfallet*, *givetvis* och inte minst *förstås*) och med kraftigt ökad frekvens även för det äldre *naturligtvis*. Allmänt vågade jag mig, med vissa förbehåll, på slutsatsen ”att det svenska formordssystemet sedan 1800-talet har tillförts fler viktiga ord än det har förlorat”. I dag tror jag att jag kunde ha avstått från förbehållen, bl.a. med stöd av internationell satsadverbforskning med språktypologisk inriktning (särskilt Ramat & Ricca 1998,² men även Swan 1991).

Liksom Malmgren (2002) har Swan ett diakront och delvis kvantitativt perspektiv. Hon undersöker användningen av olika typer av satsadverb (återigen: adverb, inte adverbial) i texter från fornengelska, medeltidsengelska, äldre nyengelska och nutidsengelska. Huvudresultatet kan formuleras enkelt: ju nyare texter, desto fler satsadverb, och desto mer diversifierad uppsättning satsadverb. Swan (1991:417) pekar inte minst på den roll *grammatikalisering* har spelat; exempelvis var *naturally* ursprungen ett sättsadverb som i många kontexter kom att omtolkas till satsadverb och så småningom lexikaliserades som sådant (’naturligt’ > ’naturligtvis’). I Malmgren (2002) ges flera analoga exempel från 1800-tals- och 1900-tals-

¹ Projektet pågick 2000–2003. Ett senkommet tack till jubilarerna för stöd och uppmuntran under ansökningsprocessen.

² Tack till Maia Andréasson som – efter att *ORDAT*-projektet var avslutat – fäste min uppmärksamhet på denna empiriskt oerhört rika studie.

svenskan; ett vackert exempel på grammatikalisering är uppkomsten av satsadverbet *förstås* ur passivformen av *förstå* (se även Andersson 2002).

Ramat & Ricca (1998) å sin sida undersöker – med hjälp av frågeformulär och kvalificerade informanter – förekomsten av satsadverb av olika semantiska typer i ett fyrtiotal (!) europeiska språk. Standardfrågan är av typen: finns det (ettords- eller starkt lexikaliserade tvåords)uttryck för 'säkerhet', 'möjlighet', 'beklagande' etc. i språket L? Ramats & Riccas undersökning är visserligen synkron, men deras kanske viktigaste slutsats kan översättas i diakrona termer: det är de mest etablerade och prestigefyllda språken som har den rikaste uppsättningen satsadverb och s.a.s. den bästa täckningen.³

Både Ramat & Ricca (1998:209ff.) och Swan (1991:418f.) ägnar speciell uppmärksamhet åt en speciell (morfologisk/syntaktisk) typ av satsadverb, som även behandlas i Malmgren (2002). Det är i de flesta fall fråga om starkt lexikaliserade tvåordsfraser, där det senare ledet praktiskt taget övergått till suffixstatus: exempel i svenskan är *konstigt nog* och *klokt nog*, i engelskan *strangely enough* och *surprisingly enough* (eller bara *strangely*, *surprisingly*). Enkla parafraaser visar otvetydigt att det är fråga om satsadverb:

Konstigt nog kom hon inte (= hon kom inte, vilket var konstigt)
Strangely (enough), she didn't come

Swan (1991:418f.) hävdar att användningen av denna typ av satsadverb formligen exploderat i engelskan sedan 1800-talet och antyder att något liknande gäller för norska (*rart nok* o.d.). Det räcker med en blick i svenska korpusar från 1800- och 1900-talet för att konstatera samma sak för svenskan.

Ramat & Ricca ger en högtintressant översikt över förekomsten i olika språk av denna metod, eller liknande metoder, att bilda satsadverb. Utom i svenskan, norskan och engelskan finns exakt samma konstruktionstyp i danskan (med *nok*) och i nederländskan (med *genoeg*, som dock ibland är fakultatitivt i analogi med engelskan). Däremot förekommer den inte i tyskan, som i stället använder suffixet *-weise*, t.ex. i *merkwürdigerweise* (i äldre svenska fanns motsvarigheten *märkvärdigtvis*).

I franskan används en metod som också tar hjälp av ett "småord" för satsadverbbildningen, nämligen (framförställt) *très* ('mycket'):

³ Se Ramat & Ricca (1998:256). I den högsta gruppen (av tre) hamnar som väntat engelska och tyska, och även danska (franska hamnar strax därunder). Märkligt nog hamnar svenska i den lägsta ("sämsta") gruppen, trots att ett stort antal satsadverb är gemensamma för danska och svenska. Såvitt jag kan se beror detta på att vissa svenska data är tveksamma, men vi kan inte gå närmare in på det här.

Très intelligemment il ne m'a pas répondu ('Klokt nog svarade han mig inte')

Inom parentes sagt påminner denna metod om det svenska sättet att bilda satsadverb av sättsadverbet *klart*, nämligen med det förstärkande *så*:

Han svarade mig såklart (*klart, *klart nog) inte

I övriga romanska språk, och i slaviska språk, tycks det saknas ett analogt sätt att bilda satsadverb. Däremot kan finskans *kyllä* ('ja') – dock tydligen med viss tvekan – anses fylla samma funktion som *nog* i svenskan, liksom – nämnt som en kuriositet – japanskans *mo* ('också').

Satsadverb av typen *konstigt nog* (adj.(neutr.) + *nog*) kan givetvis inte bildas av alla adjektiv, inte ens om parafrasen med relativsats är möjlig:

*Hon sprang, snabbt nog, på 10 sekunder (trots "parafrasen" *hon sprang på 10 sekunder, vilket var snabbt*)

Troligen krävs av adjektivet att det uttrycker någon sorts bedömning eller värdering. Ett mekaniskt kriterium, åtminstone i svenskan, är att adjektivet ska kunna ingå i konstruktioner av typen *det var adj.(neutr.) att ...* (jfr *det var konstigt att ...* och **det var snabbt att ...*). Tillämpar man det kriteriet får man ändå en ansenlig grupp adjektiv (i neutrumform) som kan omvandlas till satsadverb med hjälp av *nog*: *klokt, egendomligt, intressant, skickligt, överraskande, dumt* etc. Konstruktionen med *nog*, och de analoga konstruktionerna i andra språk, gör det därmed möjligt att på ett koncentrerat sätt uttrycka innehåll som går långt utöver vad satsadverb traditionellt kunnat uttrycka (främst modalitet).⁴ Konstruktionens betydelse för engelskan från s.a.s. retorisk synpunkt har också framhållits av flera forskare (jfr Swan 1991:421).

Resten av artikeln ägnas åt en diskussion kring *uppkomsten* av satsadverbtypen *konstigt nog*, i första hand i svenskan men med utblickar mot de övriga relevanta språken. Frågan är dock komplicerad och vi kan inte räkna med att komma fram till mer än högst preliminära hypoteser. Det är som vanligt lämpligt att utgå från vad SAOB har att säga.

⁴ Ett fåtal svenska satsadverb, huvudsakligen med klart "modal" betydelse, utgörs enbart av adjektivets neutrumform (dvs. *nog*-konstruktionen behövs inte, och är vanligen inte möjlig): *bestämt, eventuellt, faktiskt, följdligt* (eller *följdenligt nog*), *omöjligt* (dock bara i kontexter med *kan*), *sannolikt, självfallet, självklart, skenbart, säkert* och *uppenbart*. Ett betydligt vanligare satsadverbbildande suffix (-*t* kan ju betraktas som ett suffix) har traditionellt varit *-en* (*troligen, antagligen* etc.). Suffixet *-vis* (*lyckligtvis* etc.) behandlas i korthet senare.

Det visar sig att typen *konstigt nog* (i fortsättningen ”*konstigt nog*-konstruktionen”) är ganska ny i svenskan. SAOB:s tidigaste belägg är från 1836, men det är här bara fråga om en källangivelse utan citat. Det tidigaste SAOB-citatet är från 1839, och upphovsmannen är Carl Jonas Love Almqvist:

Bland alla sina tusen omsorger hade han, skam nog, glömt bort kofodret.

Det är ett otvetydigt exempel på den aktuella konstruktionstypen, betydligt tydligare än belägget från 1836, som man kan slå upp i den litterära tidsskriften *Freja* (s. 106):

Knappt hade dörren blifvit upplåten, förrän den Öländska blåsten, nog ohöfligt, [...] trängde sig in [...].

Här kan man tänka sig två tolkningar, dels den här aktuella, men dels även något i stil med ”den Öländska blåsten trängde sig mycket ohöfligt in” (före mitten av 1800-talet kunde *nog* betyda ’mycket’). Vad som är speciellt intressant är den ”omvända ordföljden”, som – om det går att hitta många exempel på den – kan leda till tanken att *konstigt nog*-konstruktionen uppstått via en ”*nog konstigt*-konstruktion”. Med tanke på den numera döda betydelsen ’mycket’ av *nog* skulle denna konstruktionstyp kunna tänkas vara ett översättningslån av den franska *très*-konstruktion som nämndes ovan. Det starka franska kulturinflytandet under förra hälften av 1800-talet – med bl.a. en rik översättningslitteratur – kan ge ytterligare något stöd åt en sådan hypotes.

Problemet är dock att det är svårt att hitta ytterligare exempel på *nog konstigt*-konstruktionen. En sökning i SAOBArkiv gav ingenting utöver SAOB-belägget, inte heller sökningar i Litteraturbanken på ett urval av tidens ledande prosaförfattare: Almqvist (som tillhandahåller det i särklass största materialet), Fredrika Bremer, M.J. Crusenstolpe och A. Törneros. Trots att de aktuella författarna från 1830-talet och framåt använder *konstigt nog*-konstruktionen förhållandevis flitigt, finns det inte ett enda belägg i Litteraturbanken på *nog konstigt*-konstruktionen i deras författarskap. Därmed bör man kunna avskriva franskans *très*-konstruktion i varje fall som huvudkälla till den svenska *konstigt nog*-konstruktionen.

Här följer några belägg på *konstigt nog*-konstruktionen från den nämnda gruppen av författare, de flesta från 1830-talet:

[...] alla dessa tusende strunt-resonemanger åt alla håll som, ömkligt nog, bära namn af bildning [...]. (Almqvist, Dialog om sättet att sluta stycken, 1834)

[...] som, besynnerligt nog, råkar veta ett och annat mer än vår goda doktorinna [...]. (Bremer, Grannarne, 1837)

Fröken Taube var – sällsamt nog – afmålad i en nunnas drägt. (Crusenstolpe, Morianen, 1840)

Besynnerligt nog blef föret med hvarje mil bättre. (Törneros, Brev och dagboksanteckningar III (brev 1833))

Det sista citatet är det äldsta belägg på *konstigt nog*-konstruktionen som för närvarande kan påvisas. Både Almqvist och Törneros är representerade i Litteraturbanken med texter från före 1830, men i dessa texter finns inga otvetydiga belägg på den nya typen av satsadverb. Två ställen i tidigare brev och dagböcker av Törneros förtjänar dock att citeras:

[...] att han tappert nog slagit sig igenom prestexamen [...]

[...] Det är märkvärdigt nog, att jag [...]

I det första citatet kan *tappert nog* tolkas både som satsadverb ("det var tappert av honom") och sättsadverb(ial) ("han slog sig tappert igenom"), men den senare tolkningen förefaller troligast. En poäng är emellertid att det är fullt möjligt att *konstigt nog*-konstruktionen uppkommit via sådana dubbeltydiga fraser.

I det andra citatet är *märkvärdigt nog* självfallet inte satsadverb, men också denna konstruktionstyp kan ha främjat uppkomsten av *konstigt nog*-konstruktionen (genom en sorts satsförkortning).

Det begränsade material som redovisats här tillåter möjligen två slutsatser, en tämligen säker och en något mer osäker. För det första var *konstigt nog*-konstruktionen i ganska allmänt bruk på den svenska litterära parnasen på 1830-talet, för det andra bör uppkomsten av den nya satsadverbtypen kunna tidfästas till omkring 1830, i varje fall inte mycket före.

När *konstigt nog*-konstruktionen efter hand blev allt vanligare, kom åtskilliga satsadverb av den nya typen att ersätta äldre satsadverb på *-vis* (*märkvärdigtvis* > *märkvärdigt nog*, *begrifligtvis* > *begrifligt nog*; där emot är *lyckligtvis* fortfarande vanligare än *lyckligt nog*). I själva verket kan man hävda att suffixet *-vis* under 1800-talet alltmer ersattes av partikeln *nog* som satsadverbbildande element.⁵ Inte minst viktigt i sammanhanget var att många fler adjektiv kunde omvandlas till satsadverb med hjälp av

⁵ Ett överraskande sent satsadverb på *-vis* är dock *förhoppningsvis* (ca 1940 enligt *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*, SO), men det är alltså inte bildat av ett adjektiv.

nog än med hjälp av *-vis* (jfr *klokt nog* / **kloktvis*, *intressant nog* / **intressantvis*). I tyskan bevarades däremot, som vi såg tidigare, suffixet *-weise* i högre grad, och ingen *genug*-konstruktion uppstod.⁶ Detta har framhållits som ett av flera exempel på att svenskan och tyskan har fjärmats från varandra sedan 1800-talet (Malmgren 2004).

Det äldsta belägget på ett satsadverb som motsvarar *konstigt nog*-konstruktionen i de övriga aktuella språken tycks komma från engelskan (*Oxford English Dictionary*, OED, art. **enough**):

Which, aptly enough, might be denominated the journals of the senat.
(1783)

Tyvärr är detta något udda exempel på vår satsadverbtyp det enda som ges i OED. I den danska ODS (*Ordbog over det danske sprog*) ges följande förstabelägg (från mitten av 1800-talet, art. **nok**):

I hendes Saloner samledes ikke, hvad man sædvanligt – naragtigt nok – kalder Eliten af Selskabet.

Också förstabelägget i *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT, art. **genoeg**) verkar vara från mitten av 1800-talet (om jag tolkar informationen rätt). Vi ser alltså att det tidigaste förstabelägget kan påvisas i engelskan, följd av svenskan och snart därefter danskan och holländskan (och något senare norskan). Frågan är vilka slutsatser man kan dra av det.

För det första förefaller det osannolikt att fyra eller fem olika språk nästan samtidigt och oberoende av varandra skulle utveckla en och samma (morfologiskt/syntaktiska) typ av satsadverb. Vidare verkar en påverkan – i den ena eller andra riktningen – mellan nederländska och svenska, eller mellan nederländska och danska, föga trolig. Både kronologiska och sociolingvistiska faktorer (dvs. språkens prestige) tycks då tala för att det är engelskan som ligger bakom den svenska *konstigt nog*-konstruktionen. Med tanke på att det engelska språkinflytandet på svenskan allmänt sett ännu var svagt, kan den hypotesen verka djärv. Det finns dock en omständighet som kan ge den en smula stöd: den omåttligt populära engelske författaren Walter Scott översattes flitigt till svenska från 1820-talet och framåt (ett tiotal titlar bara under 1820-talet). En jämförande studie mellan översättningarna och originalen får dock anstå till ett senare tillfälle.

⁶ Intressant i sammanhanget är, att tyskans *-weise* kombineras med en *längre* böjningsform av adjektiven än svenskans *-vis*. Detta var förmodligen prosodiskt fördelaktigt: **kloktvis* och **intressantvis* var omöjliga svenska bildningar, men *klugerweise* och *interessanterweise* fullt möjliga tyska.

Litteratur

- Andersson, Peter 2002. Det förstås! *Utvecklingen av svenska självklarhetsadverb under 1800-och 1900-talet*. Göteborg: Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket. (Rapporter från ORDAT. 14.)
- Freja. *Veckoskrift i litterära och blandade ämnen*. 1836.
- Malmgren, Sven-Göran 2002. *Faktiskt, förstås och många andra*. Om förändringar i det svenska formordssystemet under 1800- och 1900-talet. I: *Språk och stil* 22 (ny följd). S. 97–146.
- Malmgren, Sven-Göran 2004. *Förstås, emedan, obwohl ...* Om förändringar i de svenska och tyska formordssystemen sedan 1800-talet. I: Bandle, Oskar, Jörg Glauser & Stefanie Würth (eds.), *Verschränkung der Kulturen. Der Sprach- und Literaturaustausch zwischen Skandinavien und den deutschsprachigen Ländern. Zum 65. Geburtstag von Hans-Peter Naumann*. Tübingen & Basel. S. 127–140.
- ODS = *Ordbog over det danske sprog*. Köpenhamn 1918–56.
- OED = *Oxford English Dictionary*. Oxford 1882–1928.
- Ramat, Paolo & Davide Ricca 1998. Sentence Adverbs in the languages of Europe. I: van der Auwera, Johann (ed.), *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*. Berlin & New York. S. 187–275.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*. Lund 1893–.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. Stockholm 2009.
- Swan, Toril 1991. Adverbial Shifts: Evidence from Norwegian and English. I: Kastovsky, Dieter (ed.), *Historical English Syntax*. Berlin & New York. S. 409–438.
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's-Gravenhage/Leiden 1882–1998.

Elektroniska material

- Litteraturbanken*. Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket. (<http://litteraturbanken.se>)
- Språkbanken*. Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket. (<http://spraakbanken.gu.se>)

Att annonsera anföringar

Bengt Nordberg

Inledning

Allt mänskligt språkande kännetecknas av att det sker i olika framställningsformer som har att göra med relationen mellan talaren/skribenten, lyssnaren/läsaren, det som framställs och syftet med det framställda. I de flesta genrer påträffar man såväl det som skildras med upphovsmannens egna ord i närvarande tid, den s.k. relationen, och återgivande av vad någon annan eller upphovsmannen själv vid ett tidigare tillfälle sagt eller skrivit, vad som brukar kallas anföringen. Vad gäller skrivna texter, särskilt skönlitterära, finns ingående beskrivningar av tekniken att återge vad någon säger/sagt eller tänker/tänkt och sättet att markera anföringen gentemot relationen. De huvudsakliga framställningsformerna är direkt anföring, indirekt anföring och den mellanform som omtalas som erlebte rede men som också kallas dold eller täckt anföring. Dessa signaleras med varierande anföringssatser eller andra markörer. (För skönlitterära texters vidkommande se Björck 1953:112–127.) SAG (4:844ff.) skiljer på citatmening (direkt anföring), referatmening (anföring med samma struktur som originalyttrandet men delvis utifrån den återgivande talarens perspektiv), indirekt anföring (nominal bisats med ett friare förhållande till originalreplikens form) och dold anföring (referatmening utan anföringssats). Också i tal och samtal möter man stor variation i sättet att annonsera anföringar och i valet av anföringsverb och dessas placering. Utöver detta förekommer också upprepningar av anföringssatsen och utbyte av anföringsverb mot partikel, t.ex. *ba*. I tal kan man vidare signalera anföring, i praktiken bara direkt anföring, med dialekthärmmning, röstkvalitet, intonation och tempo- och volymförändringar. Talaren kan slutligen välja att inte markera en anföring alls.

Tidigare forskning

Anföringars form och funktion i några skriftspråkliga genrer har under det senaste kvartssekleet förutom i några uppsatser (Gellerstam 1996, Sandström 2003) behandlats i Liljestrands avhandling (1983) om återgivandet av tal i skönlitterär prosa. Talspråkliga strukturer och tekniker när det gäller att återge andras eller egna tidigare yttranden har också tagits upp i litteraturen. Främst har det då varit ungdomars sätt att använda och annonsera anföring i spontana gruppsamtal som stått i fokus. Här kan nämnas Nordberg (1985), Kotsinas (1994) och framför allt Eriksson (1997), särskilt kap. 8. I de här arbetena framhålls användningen av icke-traditionella anföringsmarkörer och den roll en rad fantasifulla onomatopoetiska uttryck spelar i det anförda. Eriksson visar bland annat hur direkt anföring kan "fungera som ett evaluerande medel både med hjälp av sin form och sitt innehåll" (1997:198). Materialet i Norrbys (1998) undersökning utgörs dock av gruppsamtal mellan talare i alla åldrar från övre tonåren till 60 år. De flesta berättelser i Norrbys material rör verbala händelser snarare än konkreta handlingar, och huvudinresset är inriktat på anföringarnas funktion i berättelserna.

Material

Den refererade litteraturen har alltså till övervägande del behandlat skriftspråk och ungdomars talspråk. Det kunde därför vara lockande att se hur vuxna talare i olika åldrar och samhällsställning hanterar anföringar och framför allt annonserar dem i vardagligt tal. Min intuition säger mig att den variation man kan finna i första hand är individuellt betingad, och mitt anspråkslösa syfte med undersökningen är att antyda några linjer man kan följa i den fortsatta forskningen. Mitt huvudsakliga material är den korpus av vardagligt tal som jag samlade in i Eskilstuna under 1960-talet med socialt, köns- och åldersmässigt varierade informanter. Jag har för den här undersökningen utnyttjat 22 talare i åldrarna 17–77 år. Den totala inspelningstiden är ungefär 8 timmar. Könsfördelningen är jämn, men taltiden är ojämnt fördelad. Männerna har drygt tre gånger så många anföringar eller anföringsliknande sekvenser som kvinnorna, 292 mot kvinnornas 86 eller annorlunda uttryckt 0,94/minut mot 0,52/minut. Dock måste man vara försiktig med slutsatser om anföringsbenägenhet på grundval av det här materialet, vars statistiska representativitet är högst osäker. En annan faktor som kan ha betydelse för den sneda fördelningen av anföringar mellan könen är att sex av de elva kvinnorna, som är parvis jämnåriga arbets- eller studiekamrater, har spelats in i dialoger utan någon närvarande forskare. Övriga

inspelningar är ganska lättsamma samtalsliknande intervjuer mellan mig och informanten som avhandlar vardagliga ämnen som arbete, fritid, skolgång, personliga minnen och liknande. Antalet belägg är tämligen jämnt fördelat över socialgrupperna.

Syfte

De frågor jag kommer att koncentrera mig kring är anföringarnas fördelning på kategorierna direkt, indirekt och dold anföring, frånvaro eller förekomst av anföringsverb och i det senare fallet dettas placering i förhållande till anföringen. Jag kommer också att uppmärksamma upprepning av anföringsverbet och dubblering av verbet med en eller eventuellt flera ytterligare verbfraser och över huvud taget anföringssatsens längd. Jag ser också på i vilken utsträckning man använder prosodiska och paralingvistiska drag för att karaktärisera den citerade talaren eller utsagan. Jag ödslar inte utrymme på att beskriva skillnaden mellan de tre huvudformerna av anföring eller argumentera för att den direkta anföringen bara till formen men för det mesta inte till ordalydelsen är ett exakt citat av något tidigare yttrat.

Avgränsningar

Först några avgränsningar. Det syntaktiska förhållandet mellan anförings-sats och den anförda satsen är inte slutgiltigt utredd av forskningen. Det finns argument för att den anförda satsen är en överordnad huvudsats och anföringssatsen närmast ett modalt satsadverbial. Det skulle då inte vara alltför långsökt att också betrakta andra adverbial som modifierar utsagan som ingående i en anföringssekvens och resten av utsagan som en anförd mening. Det gäller fraser som *så att säga, om man säger, kan man säga, som sagt var*, t.ex. i yttranden som *de va ju som eh en / lång / lada kan man säga* (E 26). Det finns i den här korpusen cirka 60 sådana sekvenser. Jag har noterat dem men behandlar dem inte vidare.

En annan typ av sekvens kan kallas avisering eller presentation av en replik som oftast utgörs av ett påstående eller ett omdöme. Det är alltså samma talare som förbereder lyssnaren på ett kommande påstående som sedan framför påståendet. Vanliga sådana aviseringar är *jag måste säga, jag säger, jag kan tala om*. Ett exempel: *men de e klart / ja måste säga skulle ja ha flera barn så ville ja ha pojke i alla fall* (E 67). Det är säkerligen en vilja att ge särskild emfas eller tydlighet åt det följande påståendet eller åsikten som ligger bakom. Totalt uppgår sådana aviseringar till närmare 50.

Inte heller dessa kommer jag att gå in mer på i fortsättningen.

Den typiska anföringen återger ju utsagor som talaren gör gällande har yttrats eller tankar som tänkts vid ett speciellt tillfälle i det förflutna, alltså enskilda talhändelser. Den absolut största delen av min korpus består av sådana sekvenser, men det finns också en ganska stor grupp som den citerade eller refererade talaren påstås ha yttrat upprepade gånger, något han eller hon skulle göra vanemässigt. Anföringssatsen kan då formuleras t.ex. *jag brukar alltid säga, hon sa ofta, jag säger (alltid)*. Det iterativa behöver inte uttryckas explicit, men det normala är att detta klart framgår av anföringssatsen: *ja brukar säga åt / skolbarnen när dom kommer hit å tittar ni ska inte tro när han skulle åka te Strängnäs att...* (E 132). Ordalydelsens autenticitet blir när det gäller dessa upprepade yttranden ganska låg, kan man misstänka. Andelen anföringar som avser upprepade talhändelser utgör något under en femtedel av alla belägg och ska inte kommenteras i fortsättningen.

Direkt, indirekt och dold anföring

Fördelningen av beläggen på kategorierna direkt, indirekt och dold anföring är den väntade; som direkt anföring har 204 exempel klassificerats, som indirekt 37 och som dold så många som 17. Detta senare är lite förvånande då denna blandade framställningsform nog anses som en skönlitterär finess. Siffrorna måste här och i artikeln i övrigt betraktas som ungefärliga på grund av svårigheten att entydigt klassificera alla belägg; många är blandningar och uppvisar motstridiga egenskaper. Någon uppfattning om kvantitativa förhållanden ger siffrorna i alla fall. Gemensamt för de dolda anföringarna i mitt material är att de saknar anföringssats men deras karaktär av anföring framgår av kontexten.¹ Se exempel 1–2.

Ex. 1. å sa han nu ska farbror / rå kna pe'ngarna sa han å / han to'g ju å la' pengarna åppå vara'n som man gör nähe'jj då ska va o'rdning å re'da de skulle bres u't över hela / (fnissning) bo'rde (E 21).

Ex. 2. ja va he'mst träli / ja ja hörde dä efteråt (...) ja va ju så trä'ki / ja va ju inge u'ppmuntrande alls (E 117).

¹ I de följande exemplen är den företeelse som ska illustreras återgiven i kursiv, t.ex. som dold anföring i ex. 1–2. Enkla snedstreck utmärker korta pauser, dubbla långa. Accenttecken markerar betoning, ´ akut, ` grav accent. Ex. 3 innehåller tre repliker från två olika talare utan att talarbyte markerats. I den långa dialogen i ex. 4 har jag dock för tydlighets skull lagt till uppgift om talare. Den kod som avslutar varje exempel är talarbeteckning.

De talare som har flest dolda anföringar är också de som utmärker sig genom många rena dialoger som ibland kan bli mycket långa. Replikerna kan både ha och sakna anföringsverb och ibland krävs det särskild uppmärksamhet för att hänga med. Sådana avsnitt ökar givetvis närheten och dramatikerna i berättelserna. Ett par exempel får illustrera.

Ex. 3. (om en illa omtyckt skogvaktare) å han hade hu`nn / lös / å han kom på`-n / ni ska ha hunn ko`pplad // ja ha`r inge ko`ppel / ta svå`ngremmen då/ (fnissning) han måste ta svå`ngremmen å bi`nda hu`nn åh / så feck ka`rn hålla åpp by`xerna å å eh knöla sej he`m (E 133).

Ex 4. han / tog mej i e`nskilt ru`m dä glömmar ja a`llri-n där gången på / klu`bbrumme på Dro`ttningsgatan i Gu`jf å frå`ga / EG: ja` hör du du` / Bo`sse sa han nu ä dä da`gs / B: va då` ä dags EG: ja` du ska bi la`gledare / B: ja la`gledare ja men dä` kan ja väl inte bli` / ä ju bara tjutvä` å`r // EG: nä` dä har i`ngen betydelse / du` ä lagledare / du` ska bi min e`fterträdare / dä` ä bestämt allså / dä` ä inge å sna`cka om // du` ska bi la`gledare här nu / B: ja ä y`ngre / ja men ja ä y`ngre än nån utav spe`larna EG: har i`ngen betydelse / du` ä lagledare i alla fa`ll / ja står ba`kom (E 62).

I ex. 3 är det tre repliker som föregås av ett ensamt, tämligen okonventionellt anföringsverb (*kom på-n*), och ex. 4 innehåller hela sju turer, alla utom en utan sägeverb.

När det gäller de direkta anföringarna har jag undersökt hur många av dem som beledsagas av en anföringsats och var denna är placerad i förhållande till anföringen. Nakna anföringar exemplifieras ovan. Det sammanlagda antalet sådana anföringar är 58, fördelade på 10 talare. Att anföringsatsen, då en sådan förekommer, står före anföringen är det klart vanligaste (148 fall), antingen med rak ordföljd eller omvänd, i vilket fall satsen oftast inleds av ett kort obetonat adverbial, *så, då, sen* (ex. 5–6).

Ex. 5. *ja sa` dä* tror du att du kan gö`ra som du vi`ll när inte på`ppa ä hemma (E 118).

Ex. 6. *då sa` professorerna* / du du du får slu`ta du får bli bo`nde (E 38).

I dessa exempel har den direkta anföringen alltså ingen inledande subjunktion *att* men en sådan förekommer i ganska många fall. De 37 indirekta anföringar som innehåller nominala bisatser inleds så gott som alla av underordnande *att* (ex. 7) och visar också andra bisatsegenskaper.

Ex. 7. när ho'n sa ti'll då att vi inte fi'ck eh ri'ta ha'gar eller eh / ho'ppa re'p eller så där ... (E 26).

Jag har sedan granskat de direkta anföringarna med avseende på närvaro av *att* men begränsat denna till de belägg där anföringssatsen föregår det anförda. När anföringssatsen är inskjuten i anföringen eller står efter den, förekommer såvitt jag funnit inte *att*-inledd anföring. I Telemans (1967) och L.-G. Anderssons (1975) efterföljd har anföringens syntaktiska och semantiska status varit föremål för livlig diskussion, men en närmare grammatisk analys med den inriktningen måste här anstå. Mina främsta kriterier för att avgöra om en *att*-inledd anföring är en huvudsats eller bisats, direkt eller indirekt anföring, är ordföljden, tempus, pronomen och deiktiska uttryck. Av de ifrågakommande anföringssekvenserna klarar sig 67 utan *att* medan 40 inleds med denna partikel (se ex. 8–9).

Ex. 8. hon sa att de ko'm inte förns e'fteråt liksom (E 8).

Ex. 9. så ha'n sa ifrån att nu' e ja trö'tt på de här / utan nu' måste vi göra nån o'rdning (E 38).

En observation man kan göra är att detta *att* bara tycks förekomma en gång per anföring hur lång anföringen än är. Detta ska ses i ljuset av att själva anföringssatsen *sa ja/han/hon* i långa anföringar kan upprepas både två och tre gånger, vilket säkerligen är en skillnad gentemot skriftspråket. Två exempel får visa de här tendenserna.

Ex. 10. å då ti'tta han på mej å så sa' han att / nä'e du sa han / eh ja vill inte göra dej o'lyckli / för du har inte förstå'nd om va de vill så'ga att konkurrera me små länningen (E 41).

Ex. 11. då sa' han så här ja ja se'r sa han att du ä' en sån där f- liten frö'ken sa han som inte kan hå'lla dej i sä'ng / å då får du stanna kva'r här [nämligen på lasarettet] (E 117).

Båda anföringarna är ganska långa, och om *att* skulle vara en citatmarkör, som Henricson (2010) hävdar, skulle man tycka att det kunde flikas in i långa citat för att påminna om att det är ett citat man just hör. I ex. 10 finns det en lämplig plats för ett andra *att* efter det andra *sa han*. Men av ett sådant upprepat *att* finns inte ett spår i mitt material över huvud taget. Den enda anföringsmarkör som finns i korpusen är den oftast outbyggda satsen *han/hon/ja sa* eller med omvänd ordföljd. Det finns bara en verblös citatmarkör (se ex. 12) till skillnad från de otaliga i ungdomssamtal.

Ex. 12. ja` a gå te majó`rn / eh majó`rn // eh e spa`niskan förstår ja sa han / o`pp te sju`kan (E 133).

Det enda sättet att markera anföring verbalt är med en anföringssats som alltså vid behov kan upprepas på lämpliga ställen i turen vilket visas av ex. 11. Funktionen torde vara att signalera ett pågående citat och hålla ihop dess olika delar. Det finns 47 inskjutna och 62 finala anföringssatser, varav drygt hälften dyker upp i anföringssekvenser som inleds med en anföringssats som i ex. 11. Alla belägg av finala och mediala anföringssatser (utom två speciella undantag) har omvänd ordföljd, vilket förklaras av att anföringen ju helt eller delvis föregår nexussekvensen som objekt i anföringssatsen. Formuleringar som den i ex. 13 är, om man betraktar anföringssatsen som överordnad anföringen, i själva verket apokoinou-konstruktioner med anföring som det gemensamma ledet.

Ex. 13. utan han sa` sen långt om länge att *ja de här ä din tyska lä`rare* sa han (E 117).

Den här berättartekniken med upprepade anföringssatser är enligt min erfarenhet ett tämligen vanligt grepp i den här genren, personliga berättelser. Jag tror också att det tillhör den mer folkliga berättarkonsten. De här inspelningarna är dock snart 50 år gamla och jag har inga belägg på upprepningar av anföringssatser från talare som vid inspelningen var under 35 år. Det vore intressant att undersöka om denna berättarteknik ännu fortlever.

Man kan vidare lägga märke till att de allra flesta nakna anföringar och de där anföringssatsen står medialt eller finalt är placerade i längre dialoger eller i sammanhang som anger att det är frågan om återgivande av tal. Ex. 14 visar ett prototypiskt fall med 1) anföringssats + anföring, 2) anföring + anföringssats och 3) naken anföring.

Ex. 14. [1] *då sa-n* va har ni för ha`stihet då / [2] vadå ha`stihet *sa vi* / [3] eh de ska ni ju räkna u`t annars får ni mi`nusoäng [om en studentikos bilorientering] (E 7).

Anföringssatser och anföringsverb

Det helt dominerande anförings verbet i korpusen är *säga* och dess varianter *säga ifrån*, *säga till*, *säga åt*, men också *berätta*, *fråga*, *påstå*, *ringa*, *skrika*, *svara*, *tala om*, *tycka*, *tänka*, *vilja* har samlat fler än enstaka belägg. Mer uttrycksfulla verb förekommer också: *hälsa*, *kommendera*, *komma på*, *ligga*

på', mena på', ropa, skoja, svära, undra, vara på'. Ibland kombineras ett par sägeverb som *ringa å fråga, ringa in å säga*, och enstaka gånger möter vi ganska utbyggda anföringssatser som också anger samtidiga handlingar: *slog näven i katedern å sa, sa och spände ögonen i oss, vinka ut mej i köke [å] sa han.* Det finns åtskilliga exempel på utbyggda anföringssatser bestående av ett till ett tiotal ord, och också själva anföringarna kan svälla ut. Rekordet är i den här korpusen 74 ord. Vissa talare är också generösa med situationsbeskrivningar i anslutning till anföringarna och ger gärna förklaringar (accounts) då de anser sådana påkallade. Ett exempel (15) får räcka. Det utgörs av ett dramatiskt minne från gymnasiet då rektor höll domedag med klassen.

Ex. 15. *så kommer rektor Källgren in (...) å sa ni röker här / sa rektor Källgren å spände ögonen i oss / ingen sa nånting va ska man säga te sånt / ni röker här på allmänna platser / de stog nämligen i la'g att man inte fick göra va / inte uppträda tror ja på på restaurang heller utan eh / må- målsmäns i målsmäns sällskap va // å i ngen sa nånting heller / å då blev han riktigt o'nd så han slog näven i i katedern å sa de ä de i ngen som kan bekänna de att ni har rökt på allmänna platser (E 32).*

Prosodiska och paralingvistiska drag

Jag går nu över till min sista punkt, prosodiska och paralingvistiska drag. Vi vet att dessa är viktiga inslag i ungdomars inbördes samtal men hur är det med vuxna talare i den situation som här spelats in? Ja, det förekommer både stegrad intonationsvariation, volym- och tempoförändringar, röstföreställning, härmning av dialekter och personer. Man märker en tendens hos flera talare att markera viktigare anföringar med tydligare artikulation, högre volym, och tempoförändringar, ibland mot långsammare, ibland mot snabbare tal. Vissa omtalade personer karaktäriseras med hjälp av rösten. Så återges den ovan omtalade rektorns repliker med tydligt starkare volym och ibland med snabbare tal, en på sin tid känd och dominerande konditor spelar huvudrollen i ett avsnitt av E 21:s berättelser, och hans repliker återges ofta med en lite hårdare, vassare och bestämdare röst. E 62 gör på annat sätt; särskilt EG:s repliker i ex. 4 sägs med mjukare röst och vad jag tolkar som luftfylld stämma. E 132 varierar inte bara volymen utan också F_0 , tonhöjden, blir påfallande högre vid ett par anföringar; detta kombineras i ett fall med stark nasalering. Den i detta avseende mest dramatiska talaren är E 133. Han använder inte bara rösten till att karaktärisera individer, t.ex. majoren i ex. 12, vars replik sägs på ett tillgjort och högdraget sätt. E 133 framstår som en god amatörskådespelare och lyckas ofta kontrastera två

interagerande med hjälp av vokala resurser, t.ex. skogvaktaren och hundägaren i ex. 3, där den förre talar i en befällande, bestämd ton, den senare i en undfallande. E 133 är vidare den ende av mina talare som försöker sig på dialekthärming. Ex. 16 beskriver talarens fruktlösa försök att finna jaktmark.

Ex. 16. ja titta i katalo'gen å *nä'e si ja' jagar sjä'tv å eh sô'nn min han*
ja`gar å / å så där lå'ter dä (E 133).

Här får han med dialektmarkörerna *si*, tjockt *l*, öppet kort *ô* och *å* 'också' och dessutom uttalas hela den kursiverade sekvensen med röstknarr. Jag har ett exempel på ett ljudord, E 132 härmar ett ånglokomotiv en gång. Det är långtifrån alla talare som utnyttjar de prosodiska och paralingvistiska resurserna, men flera stycken gör det. Bland mina informanter är männen de djärvaste, men man bör inte dra några långtgående slutsatser av det. Där emot är det uppenbart att dessa yngre och äldre vuxna i den aktuella tal-situationen bara är en blek avbild av ungdomars emotiva samtalsstil och utnyttjande av anföringarnas och röstresursernas möjligheter till karaktäri-sering, evaluering och dramatisering.

Slutord

Den här lilla undersökningen ska betraktas som en pilotstudie och dess eventuella förtjänster ligger i att den kan ge idéer för fortsatta fördjupade studier. Jag sammanfattar de resultat studien givit.

Anföringarnas fördelning på kategorierna direkt, indirekt och dold an-föring är den väntade. Jämfört med Erikssons och Norrbys siffror är dock andelen direkt anföring 10 procentenheter lägre, 79 % mot deras 90 % och följaktligen är andelen indirekt högre i mitt material, drygt 14 % mot Norr-bys 8 och Erikssons 10 %. Också för dold anföring visar mina talare upp en högre procentsiffra, nära 7 % mot Norrbys 3. (Eriksson räknar bara med direkt och indirekt anföring.) Mina informanter har en medelålder på drygt 47 år vilket förmodligen är högre än Norrbys. Förhandsuppfattningen är att indirekt anföring blir vanligare i högre åldrar och direkt i motsvarande mån ovanligare och det tycks ju stämma utifrån mina rön. Att dold anföring skulle vara så pass vanlig som 7 % är dock inte väntat. Men här måste jag reservera mig något, många belägg är svårkategoriserbara.

Av de direkta anföringarna saknar så pass många som 18,4 % en anför-ingsmarkör, dvs. i realiteten en anföringssats. Det är något mindre än vad Norrby redovisar men mer än Eriksson. Den klart vanligaste placeringen

av en anföringsatts är före anföringen, 47 % återfinns där, medan 14,9 % är inskjutna i anföringen och 19,7 % står finalt. Men då är att märka att drygt hälften av de medialt och finalt placerade anföringarna står i eller efter anföringar som är försedda med en inledande anföringsatts. Sådana anföringssekvenser med både två, tre och fyra anföringsattsar är påfallande. Detta är enligt min erfarenhet en klar skillnad gentemot skriftspråket men borde undersökas närmare.

Den direkta anföringen inleds i nästan 40 % av fallen av *att* trots att anföringen har huvudsattsform. Med tanke på inspelningstiden, 1960-tal, är detta en ganska hög siffra. Man kan också notera att *att* här visserligen kan tänkas ha funktionen av anföringsmarkör men att det bara uppträder en gång per anföring och då alltid omedelbart före denna. Om detta, liksom andra av undersökningens rön, gäller generellt, får framtida forskning visa.

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar 1975. *Form and function of subordinate clauses*. (Gothenburg monographs in linguistics. 1.) Göteborg: Univ., Dept. of Linguistics.
- Björck, Staffan 1953. *Romanens formvärld. Studier i prosaberättarens teknik*. 3 uppl. Stockholm: Natur och Kultur.
- Eriksson, Mats 1997. *Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 43.) Uppsala: Uppsala universitet.
- Gellerstam, Martin 1996. Anföringens estetik. Om dialogformler i tvärspråkligt perspektiv. I: Olle Josephson (red.), *Stilstudier. Språkvetares skriver litterär stilistik*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 27.) Uppsala: Hallgren och Fallgren. S. 12–29.
- Henricson, Sofie 2010. Är *att* en citatmarkör? I: Cecilia Falk m.fl. (red.), *Svenskans beskrivning 30*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk. S. 112–122.
- Kotsinas, Ulla-Britt 1994. *Ungdomsspråk*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 25.) Uppsala: Hallgren och Fallgren.
- Liljestrand, Birger 1983. *Tal i prosa. Om svenska författares anföringsteknik*. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 54.) Umeå: Umeå universitet.
- Nordberg, Bengt 1985. Om ungdomars samtalsstil. Några preliminära iakttagelser. I: *Nysvenska studier* 64. S. 5–27.

- Norrby, Catrin 1998. *Vardagligt berättande. Form, funktion och förekomst.* (Nordistica Gothoburgensia. 21.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999. *Svenska Akademiens grammatik.* 1–4. Stockholm: Norstedts.
- Sandqvist, Carin 2003. Anföringssatsen som informationsbärare. I: Lars-Olof Delsing m.fl. (red.), *Grammatik i fokus. Festskrift till Christer Platzack den 18 november 2003.* Vol.1. Lund: Institutionen för nordiska språk. S. 159–165.
- Teleman, Ulf 1967. Bisatser i talad svenska. I: Gösta Holm (red.), *Svenskt talspråk.* Stockholm: Almqvist & Wiksell. S. 160–203.

Predicative adjectives with NP argument(s): A case of optional head movement

Christer Platzack

1. Introduction

The argument of a predicatively used adjective is usually a PP, in Swedish as in English.

- (1) a. Johan var rädd för hundar.
 Johan was afraid of dogs
 b. Han var nöjd med svaret.
 he was content with answer.the

Contrary to English,¹ Swedish also allows adjectives to take NP arguments, as in (2); for a discussion, see Platzack (1982a,b).² I refer to such adjectives as “Transitive Adjectives”. With some adjectives, either NP or PP may be used, see (3):

- (2) a. Han var överlägsen sin motståndare.
 he was superior his.REFL opponent
 b. Han var trogen sin hustru.
 he was faithful his.REFL wife
- (3) Han var trogen (mot) sin hustru.
 he was faithful to his.REFL wife

An NP argument may also appear to the left of the adjective, see (4); there seems to be no semantic or pragmatic difference depending on pre- or post-

¹ See Maling (1983) for possible transitive adjectives in English, including *like* (*He is like his sister*), *near* (*near the prison*) and *worth* (*worth a fortune*).

² Many languages with productive morphological case, like Latin (Vincent & Börjars 2010), allow adjectives with NP complements. Swedish lacks productive case of this kind.

adjectival position. PP arguments must appear post-adjectival (5), hence an argument NP cannot be analyzed as a PP in disguise, see Platzack (1982b).

- (4) a. Han var sin son överlägsen.
 he was his.REFL son superior
 b. Han var sin hustru trogen.
 he was his.REFL wife faithful
- (5) a. *Johan var för hundar rädd.
 Johan was of dogs afraid
 b. *Han var med bilen nöjd.
 he was with car.the content

In this paper I will take a closer look at the variation illustrated in (2) and (4), using the Minimalist Program (Chomsky 1995, 2007, Platzack 2011b) as my tool of analysis. An account of the variation in (2) and (4) in terms of optional head movement is presented in section 2. Sections 3 and 4 discuss argument structure and thematic role families. Section 5 presents a case with object shift, section 6 illustrates the absence of head movement in German APs, and section 7 mentions other cases with optional head movement in Swedish. Section 8 summarizes the paper.

2. A hypothetical structure of the Adjective Phrase

Here I will outline the basic structure of the adjective phrase (AP), assuming that it is similar to the structure of the verb phrase (VP). There is fairly robust consensus within the minimalist program that VP is split in at least two projections, little *v* and the root (*V* or $\sqrt{\quad}$), see Hale & Keyser (1993), Kratzer (1996) and many others. Little *v* categorizes the root as a verb, and in the specifier of little *v* the external argument is merged. The root contains selected internal arguments in its specifier and/or complement, see Platzack (2011b, chapter 5). Analogously, the adjective phrase is split in two projections, little *a*, and the root (*A* or $\sqrt{\quad}$). Little *a* categorizes $\sqrt{\quad}$ as an adjective. Like objects with verbs, objects with adjectives are first merged in the specifier and/or the complement of the root. For convenience, we will refer to the root phrase being the complement of little *a* as AP, and the root phrase being the complement of little *v* as VP.

The adjective *skyldig* 'owing' takes two objects:

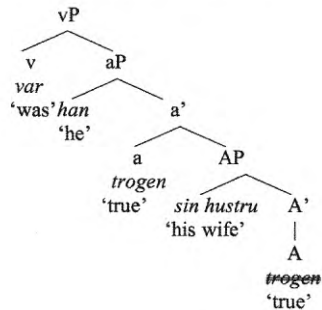
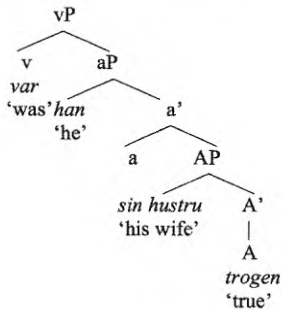
- (6) Han var skyldig sin son en ursäkt.
 he was owing his.REFL son an excuse

Only the NP *his son* 'his son' in (6) may appear in front of the adjective. The second NP, *en ursäkt* 'an excuse', must be post-adjectival.

- (7) a. Han var sin son skyldig en ursäkt.
 he was his.REFL son owing an excuse
 b. *Han var en ursäkt skyldig sin son.
 he was an excuse owing his.REFL son
 c. *Han var sin son en ursäkt skyldig.
 he was his.REFL son an excuse owing
 d. Han var skyldig sin son en ursäkt.
 he was owing his.REFL son an excuse

One way to analyse the asymmetry in (7) is that *sin son* 'his son' is first merged in Spec-AP, and that the pre- or post-adjectival options, (2a,b) and (4a,b), respectively, are the results of the adjective being pronounced in A (4a,b), following NP, or in little a, (2a,b), preceding NP. The NP *en ursäkt* 'an excuse', is presumably first merged in the complement of A and therefore post-adjectival. If we further assume that PP arguments are merged in the complement of A, and never in Spec-AP, we correctly predict that a PP argument can never be pre-adjectival, accounting for (5) above. The structure of an A with an NP argument will look like (8a), illustrating (4b), and (8b), illustrating (2b).

- (8) a. Preadjectival NP argument b. Postadjectival NP argument



According to the analysis in (8), NP arguments to adjectives have the same structural position both when they appear pre-adjectival or post-adjectival; what differs is the placement of the adjective head. That head movement and not phrasal movement is involved is weakly supported by the absence of any pragmatic or semantic effects of the different positions of the arguments as expected when head movement and not phrasal movement is involved. See Platzack (2013) and the literature cited there.

As I have interpreted the two word orders, the NP-argument is pre-adjectival when the adjective remains in A, and post-adjectival when the adjective has moved to little *a*. This choice in Swedish between moving or not moving the lexical head A, distinguishes adjectives from verbs, since the verb must always move to little *v*, and therefore the verb always comes before the internal NP-arguments, whether they are in Spec-VP or in the complement of V. In English, the lexical head moves both when it is A and V. In an OV language like German, on the other hand, A and V do not move, and therefore turn up behind their arguments, as shown in section 6 below.

We will now show that various properties of transitive adjectives are accounted for by the structures in (8).

3. Argument Structure and Syntactic Theta Role Families

3.1. *The Thematic role Holder of the state*

In (8), the external argument *han* is merged in Spec-aP, analogously to the external argument of the verb, which is by assumption merged in Spec-vP.³ In the prototypical verbal case, this NP is the Causer of the event expressed by VP, or Holder of the state if VP expresses a state (Ramchand 2008:55). Since AP always expresses a state, the external argument will always be the Holder of the state.

3.2. *Syntactic Theta Role Families*

With Platzack (2011a, 2011b, chapter 5) I assume that the three possible NP positions within a split verb phrase (Spec-vP, Spec-√P and the complement

³ When there is no external argument, an internal argument is promoted to subject, as shown in (i):

(i) a. Hon träffades av bollen. b. Jag såg henne träffas av bollen.
 she hit.PASS by ball.the I saw her hit.PASS by ball.the

of \sqrt{V}) correspond to three theta-role families, roughly AGENT, PATIENT and THEME, respectively.

The AGENT-family subsumes roles like Agent, Cause, Instrument and Holder of the state. An NP expressing a role of the AGENT family is always first merged in Spec-VP.

The PATIENT family subsumes roles like Experiencer, Possessor, Receiver and Beneficiary. An NP expressing a role of the PATIENT family is always first merged in Spec- \sqrt{P} .

The THEME family subsumes roles like Path and Theme. An NP expressing a role of the THEME family is always first merged in the complement of the root.

I will claim (see also Platzack (2011b, chapter 6)), that the theta role families are independent of the categorial status of the root, even if properties of the root may reduce the number of possible roles that can be realized by a particular thematic family. Thus, e.g., both verbs and adjectives take a role from the AGENT family as the external argument, but since AP unlike VP must express a state, only the role Holder of the state is available, since roles like Agent and Instrument presuppose that the root phrase expresses an event. That a verb and an adjective may be combined with the same thematic roles is illustrated by the verbal English case in (9) and the corresponding adjectival Swedish case in (10):

(9) Mary was owing her son an excuse.

(10) Maria var skyldig sin son en ursäkt.
Mary was owing her.REFL son an excuse

The parallelism in (9) and (10) also illustrates the similarity with respect to theta role families related to the verbal and adjectival root; Spec-VP like Spec-AP expresses the PATIENT role family, in this case a Beneficiary role (*her son* in (9) and *sin son* in (10)). Analogically, *an excuse* in (9) and *en ursäkt* in (10) express the THEME role family.

3.3. Raising of the external argument

Like the external argument of the verb, the external argument of the adjective may move to higher specifiers in ordinary finite clauses. In the examples in (11), the subject is presumably first merged in Spec-aP and raised to Spec-CP in (11a), to Spec-TP in (11b,c) and to Spec-*vara*-P in (11d):

- (11) a. Han var sin hustru trogen.
 he was his.REFL wife faithful
 b. Var han sin hustru trogen?
 was he his.REFL wife faithful
 c. Jag vet att han är sin hustru trogen.
 I know that he is his.REFL wife faithful
 d. Jag fann honom vara sin hustru trogen.
 I found him be his.REFL wife faithful

Compare (11) with (12), where *han* 'he' arguably is first merged in Spec-vP:

- (12) a. Han tog boken.
 he took book.the
 b. Tog han boken?
 took he book.the
 c. Jag såg att han tog boken.
 I saw that he took book.the
 d. Jag såg honom ta boken.
 I saw him take book.the

In non null-subject languages like Swedish and English, the presence of TP forces the subject to raise to Spec-TP, to meet an EPP requirement of T, see among others Platzack (2011b, 78).

4. Argument(s) within AP

4.1. Thematic Roles from the PATIENT family

According to (8), a sentence with a pre-adjectival NP pronounces the adjective head in the root, and the NP is first merged in Spec-AP. This means that the NP has a role from the PATIENT family, like Possessor, Experiencer, Receiver or Beneficiary. It is thus predicted that pre-adjectival NP-arguments should refer to roles from the PATIENT family. To test this prediction, I have inspected the transitive adjectives listed in Teleman et al. (1999, III:213ff.) and checked the thematic roles played by the pre-adjectival NP.

In most cases, the prediction is fulfilled: NPs that appear in the pre-adjectival position, in 15 out of 18 cases, refer to thematic roles from the PATIENT role family. See the list in (13).

(13) Thematic role of preadjectival NP

<i>behjälplig</i> ‘assist (a person)’	Han var sin mor behjälplig. he was his.REFL mother assisting	PATIENT
<i>bekant</i> ‘known to’	Detta var min far bekant. this was my father known	PATIENT
<i>främmande</i> ‘strange, unknown’	Detta var min far främmande. this was my father strange	PATIENT
<i>förhatlig</i> ‘hateful’	Han var sin hustru förhatlig. he was his.REFL wife hateful	PATIENT
<i>kär</i> ‘dear’	Han var sin hustru kär. he was his.REFL wife dear	PATIENT
<i>likgiltig</i> ‘indifferent to’	Han var beskedet likgiltig. he was answer.the indifferent	PATIENT
<i>misshaglig</i> ‘objectionable to’	Beslutet var min far misshagligt. decision.the was my father objectionable	PATIENT
<i>mäktig</i> ‘capable of’	Han var stora saker mäktig. he was great deeds capable	?? role family
<i>obegriplig</i> ‘unintelligible to’	Beskedet var min mor obegriplig. information.the was my mother unintelligible	PATIENT
<i>tacksam</i> ‘grateful to’	Jag var min son tacksam. I was my son grateful	PATIENT ⁴
<i>tillhörig</i> ‘belonging to’	Denna var min far tillhörig. this was my father belonging	PATIENT
<i>trogen</i> ‘faithful to’	Han är sin hustru trogen. he is his.REFL wife faithful	PATIENT
<i>underdånig</i> ‘obedient’	Hon är sin man underdånig. she is her.REFL husband obedient	PATIENT

4 Notice that the relevant argument in the example with *tacksam* ‘thankful’ is *min son* ‘my son’, receiver of thanks, not the experiencer-like external argument *jag* ‘I’.

underlägsen ‘inferior to’						PATIENT
	Han	var	sin	far	underlägsen.	
	he	was	his.REFL	father	inferior	
vuxen ‘equal to’						?? role family
	Han	är	sin	uppgift	vuxen.	
	he	is	his.REFL	task	equal	
värdig ‘worthy’						?? role family
	Detta	var	min	far	värdigt.	
	this	was	my	father	worthy	
överlägsen ‘superior to’						PATIENT
	Han	var	sin	motståndare	överlägsen.	
	he	was	his.REFL	opponent	superior	
övermäktig ‘superior to’						PATIENT
	Smärtan	blev	min	far	övermäktig.	
	pain.the	was	my	father	superior	

As shown in (13), there are three adjectives that not without a discussion can be classified as taking a pre-adjectival NP from the PATIENT role family: *mäktig* ‘capable of’, *vuxen* ‘equal to’, and *värdig* ‘worthy of’. For the hypothesis to be corroborated, it must be possible to argue that also these adjectives take an argument from the PATIENT family. The observation that the discussed adjectives take an object that expresses something that the subject is compared to, similar to adjectives like *överlägsen* ‘superior-to’, supports the analysis that also these adjectives, as predicted, take a pre-adjectival NP from the PATIENT role family.

The adjectives in (13) are of two types, depending on their ability to take a post-adjectival NP. The ten adjectives in (14a) can only take an NP argument in pre-adjectival position, see (14b). The eight adjectives in (14c), however, can have their NP argument either pre- or post-adjectival, see (14d).

- (14) a. *behjälplig* ‘assist (a person)’, *bekant* ‘known to’, *främman-*
de ‘strange, unknown’, *förhatlig* ‘hateful’, *kär* ‘dear’, *likgil-*
tig ‘indifferent to’, *missshaglig* ‘objectionable to’, *obegriplig*
‘unintelligible to’, *tacksam* ‘grateful to’, *värdig* ‘worthy of’
b. Hon var likgiltig *(för) honom.
she was indifferent to him
c. *mäktig* ‘capable to’, *tillhörig* ‘belonging to’, *trogen* ‘true to’,
underdånig ‘obedient to’, *underlägsen* ‘inferior to’, *vuxen*
‘equal to’, *överlägsen* ‘superior to’, *övermäktig* ‘superior to’
d. Hon var trogen sin övertygelse.
she was true her.REFL belief

My hypothesis offers a technical account of the two different behaviors of the adjectives in (14). The adjectives in (14a) cannot for some reason move

to little a but must stay in A, thus behind an argument in Spec-AP. An adjective from the list (14c), on the other hand, optionally moves to little a, and thus may precede the NP.

4.2. Thematic Roles from the THEME family

Teleman et al. (1999) lists four transitive adjectives that must precede their NP-arguments, indicating that they are first merged in the complement of A. These adjectives are listed with examples in (15), where the thematic role family of the argument is indicated.

(15) Thematic role of obligatorily post-adjectival NPs.

kvitt 'be/get rid of'		THEME
	Han är kvitt sina plågor.	
	he is rid-of his.REFL pains	
lik 'like' ⁵		THEME
	Han är lik sin far.	
	he is like his.REFL father	
trogen 'close to, true to'		THEME
	Översättningen var trogen sin förlaga.	
	translation.the was true-to its.REFL original	
värd 'worth'		THEME
	Ringen var värd 500 kr.	
	ring.the was worth 500 kr	

Note that these adjectives seem to take arguments from the THEME family of thematic roles. This is in accordance with the analysis in (8): these arguments are first merged in the complement of A. If so, they are always to the right of the adjective, irrespectively if this is pronounced in little a or in A.

5. Object Shift

In Swedish, a pre-adjectival weak pronoun may be separated from the adjective by a negation or other sentence adverbs, see (16a). This word order is not possible with a non-pronominal NP or a stressed pronoun, see (16b). Full NPs and stressed pronouns may be to the left of the adjective, as shown in (16c), but cannot precede sentence negation. Examples like (16a) are presumably a kind of Object Shift.

⁵ *Lik* 'like' takes its to the left in cases like *Han var sig lik* 'He was himself like'.

- (16) a. Han var henne inte överlägsen.
 he was her not superior
 b. *Han var sin dotter /HENNE inte överlägsen.
 he was his.REFL daughter her not superior
 c. Han brukade inte vara sin dotter /HENNE överlägsen.
 he used-to not be his.REFL daughter / her superior
 d. Han brukade inte vara överlägsen sin dotter / HENNE.
 he used-to not be superior his.REFL daughter / her

Object Shift appears mainly with adjectives that take their object to the left, see (17a), less so with adjectives that take their object to the right (17b):

- (17) a. Han var henne inte kär.
 he was her not dear
 b. ??Han blev henne inte kvitt.
 he got her not rid-of

In (17b) but not in (17a), the NP argument has shifted over the adjective, with an almost ungrammatical result. This is similar to Holmberg's generalization, which prevents ordinary Object Shift to shift over the verb (Holmberg 1999).

Examples like (18) should also be noticed:

- (18) Han var sina motståndare mycket överlägsen.
 he was his.REFL opponents very superior

(18) illustrates a case with an adverbial modifier of the adjective, which presumably is adjoined to A, not interfering with the NP-A word order. An analogous word order is found in verbal projections, where the indirect object, first merged in Spec-VP, may precede a VP adverbial:

- (19) Han älskade sin hustru passionerat i hela sitt liv.
 he loved his.REFL wife passionately in whole his.REF life

6. The Head Parameter

According to my analysis, Object Shift is a case of phrasal movement, whereas the word order variation noticed with NP-arguments to adjectives is a case of head movement. From this perspective it is of interest to take a look at an OV-language like German, where there is no variation in the placement of the adjective: it must always follow its arguments, as shown in (20):

- (20) a. Er war sein Bruder überlegen. *Er war überlegen sein Bruder.
 he was his.REFL brother superior
 b. Er war mit seinen Auto zufrieden.
 he was with his.REFL car satisfied

Whether or not the basic head final order of German is a result of the root being merged to the right of its specifier and complement, or if the structure, in accordance with Kayne (1994), is VO underlyingly, with obligatory movement of the argument(s) to the left of the root, no head movement seems to take place. Notice also that the argument(s) must precede the negation, which presumably is structurally higher than little *v*/little *a*, see (21):

- (21) a. Er war sein Bruder nicht überlegen.
 he was his.REFL brother not superior
 b. Er war mit seinen Auto nicht zufrieden.
 he was with his.REFL car not satisfied

7. Other cases of optional head movement across an argument

Optional head movement across an argument is a rare phenomenon in Swedish, found only with some transitive adjectives, see above, in noun phrases when the noun is a close kinship term and the complement a Possessor, as in (22) and in cases with past participles taking NP arguments, see (23).⁶

- (22) a. Jag mötte min far på gatan. Poss + N
 I met my father in street.the
 b. Jag mötte far min på gatan. N + Poss
 I met father my in street.the
- (23) a. Det blev fem studenter skadade vid olyckan. NP + Ptc
 it was five students hurt in accident.the

⁶ Cases with alternatively preposition or postposition, as in (i), seem to have different readings, although different speakers have different intuitions. Marit Julien (p.c.) suggests that (ia) indicates a full circle, whereas (ib) doesn't have this implication, while Benjamin Lyngfelt (p.c.) more or less gets the opposite reading.

- (i) a. Han reste runt jorden.
 he went around earth.the
 b. Han reste jorden runt.
 he went earth.the around

The meaning difference indicates phrasal movement, not head movement.

- b. Det blev skadat fem studenter vid olyckan. Ptc + NP
 it was hurt five students in accident.the

Like the pre-adjectival construction with transitive adjectives, the constructions in (22) and (23) are accounted for if the head (kinship noun or participle) may appear either in a head below the NP, or in a head c-commanding the NP, i.e. the same structural variation that we have used in (8) to account for transitive adjectives. As in the case with transitive adjectives, there is no semantic and/or pragmatic difference between the two orders in (22) and (23).

8. Summary and conclusion

In this paper I have argued that the pre- and postadjectival options of NP arguments to adjectives in Swedish are due to head movement: when the adjective follows the argument, it is pronounced in A, and when it precedes the argument, it is pronounced in little a. Optional head movement is a rare and not fully understood phenomenon, but space prohibits a deeper discussion.

References

- Chomsky, N. 1995, *The Minimalist Program*. Cambridge, MA, The MIT Press.
- Chomsky, N. 2007, Approaching UG from Below. In: U. Sauerland & H.-M. Gärtner (eds), *Interfaces + Recursion = Language? Chomsky's Minimalism and the View from Syntax-Semantics*. Berlin, New York, Mouton de Gruyter. P. 1–29.
- Hale, K. and S. J. Keyser 1993, On argument structure and the lexical expression of syntactic relations. In: K. Hale & S.J. Keyser (eds), *The View from Building 20*. Cambridge, MA, The MIT Press. P. 53–109.
- Holmberg, A. 1999, Remarks on Holmberg's generalization. In: *Studia Linguistica* 53. P. 1–39.
- Kayne, R. 1994, *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, MA, London, England, The MIT Press.
- Kratzer, A. 1996, Severing the external argument from its verb. In: J. Ropyck & L. Zaring (eds), *Phrase Structure and the Lexicon*, Dordrecht, Springer. P. 109–137.
- Maling, J. 1983, Transitive adjectives: a case of categorial reanalysis. In: F. Heny and B. Richard (eds), *Linguistic categories: auxiliaries and related puzzles*. Vol 1. Dordrecht, D. Reidl. P. 253–289.

- Platzack, C. 1982a, Transitive Adjectives in Old and Modern Swedish. In: A. Almqvist (ed.), *Papers from the fifth international Conference of Historical Linguistics*. Galway, Ireland. P. 273–282.
- Platzack, C. 1982b, Transitive Adjectives in Swedish. A Phenomeon with Implications for the Theory of Abstract Case. In: *The Linguistic Review* 2. P. 39–56.
- Platzack, C. 2011a, Towards a Minimal Argument Structure, available at <http://ling.auf.net/lingbuzz/001409>.
- Platzack, C. 2011b, *Den fantastiska grammatiken. En minimalistisk beskrivning av svenskan*. Stockholm, Norstedts.
- Platzack, C. 2013, Head Movement as a Phonological Operation. In Ramchand, G. C. 2008, *Verb Meaning and the Lexicon. A First-Phase Syntax*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Teleman, U., S. Hellberg & E. Andersson 1999, *Svenska Akademiens grammatik*. I–IV. Stockholm, Norstedts Ordbok.
- Vincent, N. & K. Börjars 2010, Complements of Adjectives: A Diachronic Approach. In: M. Butt & T. Holloway (eds), *Proceedings of the LFG 2010 Conference*. Manchester, CSLI Publications. P. 458–478.

Gojla med popperna på

Bo Ralph

Idrottsvärlden är en pålitlig leverantör av fackuttryck. Varje idrottsgren utvecklar sina egna termer. Det är alldeles tydligt att det också ständigt pågår förändringar på området. Det är inte bara så att nya idrottsgrenar introduceras, varigenom ny terminologi uppstår – uttryck som är förknippade med gamla inarbetade idrottsliga aktiviteter ömsar också språkligt skinn efterhand. Man kan hämta exempel från många håll, men inom fotbollen är det uppenbarligen på det viset.

Så talas det numera om fotbollsspelare som är effektiva »i boxen». Med det menas antingen att vederbörande rensar bra i det egna försvarsområdet eller att det är en spelare som gör nytta framför motståndarnas mål. Med *boxen* avses det som tidigare kallats *straffområde* (och fortfarande heter så i officiella sammanhang). Termen *box* har säkerligen påverkats av ishockeyn, där man länge talat om exempelvis »box-play» när man försvarar sig med en man utvisad (så att fyra utspelare finns kvar på plan och möter motståndarna, gärna med en gruppering i form av en kvadrat; se t.ex. Tingbjörn 2003:269f.).

En del av den nya terminologin inom en idrottsgren kan således bero på inflytande från en annan. Fotboll och ishockey är två folkkära grenar. Fotbollen är gammal i landet och väletablerad, medan hockeyn har kommit senare, länge varit i en expansiv fas och uppfattas som intensiv och dynamisk. Det är under sådana omständigheter inte underligt om fotbollsspråket påverkats av hockeyn.

Annan ny terminologi uppkommer genom att spelet utvecklas, ny taktik tillämpas, och ordningar som ingen hade kommit på tidigare behöver sin benämning. Numera är *target-player* väl etablerat, men det var när man började sätta i system att snabbt spela upp på en duktig bollhållare högt i banan som detta uttryck fick riktigt fotfäste på idrottssidorna. (Det hade naturligtvis sin hemortsrätt i engelskan, varifrån det övertogs.) Andra taktiska dispositioner har resulterat i uttryck som *libero*, *press med understöd*, *mittfältsdiamant* osv. – eller helt enkel sifferkombinationer: 4–4–2, 5–4–1, 4–1–4–1 (efter hur man disponerar sina utspelare). På den tiden

när laguppställningen alltid var 2–3–5 kallade man den aldrig så. Allt har haft sin tid. Ändå kan det fortfarande ibland talas om »gammaldags högerinnerposition».

Allteftersom tiden går kan det vara svårt att urskilja den ursprungliga grunden för benämningen. Verb som *centra* och *passa*, liksom de motsvarande substantiven *centring* och *passning*, är båda inspirerade av engelskan. I engelskan är för verbet *centre* betydelsen 'to pass (a ball) to the centre of a field' (LDOCE s.v. *centre* 4) fortfarande den naturliga. För min svenska generation hade sv. *centra* redan förlorat denna specifika betydelse och var synonymt med *passa* 'spela (bollen) till en medspelare' i största allmänhet. Men *passa* har således ursprungligen en vidare, mindre specialiserad, betydelse än *centra*.

Det ligger i terminologins natur att den är reglerad. Grundtanken med terminologi är att den skall vara entydig och skapa precision och stadga på ett fackområde. När det är särskilt viktigt, samlas och definieras termer i särskilda termordlistor eller ordböcker, elektroniska termbanker och vad det kan vara. Men vid sidan av det officiella spåret brukar också en mera vildvuxen flora av beteckningar leva ett frodigt liv. Man kan betrakta dessa uppsättningar som ett slags folklig termbank, och den är det svårare att hålla kontrollen över, även om regelböcker och andra dokument noggrant utreder begreppen.

I inofficiella sammanhang är det också fritt fram för parallella uttryck och synonymer, vanligen till följd av att olika grupper skapar sin egen uppsättning. Det inofficiella språkbruket på det här området har också ändrats med tiden, och enskilda uttryck blir därmed tidsbundna. Härvidlag växlar säkert tendenserna för olika idrottsgrenar, både i fråga om termrikedom totalt, termtäthet i enskilda texter, termernas språkliga uppbyggnad (t.ex. grad av inlån) och mycket annat.

Så får målramens vertikala delar vanligen heta *stolpar*, medan den horisontella sammanbindande delen kallas *ribba* (*Sportlexikon* s.v. *fotboll*, s. 152). I mitt eget genuina språkbruk (som av allt att döma är både åldersbundet och lokalt begränsat) är det *stånga* respektive *ribba* (båda bestämd form singularis, dvs. standardspråkligt *stången* respektive *ribban*) som gäller. (Nu kallas ribban ofta överläggare.) Särskilt dramatiskt blir spelet när bollen går »i stånga» eller »i ribba», vare sig det är »stånga-in» eller »stånga-ut». Men sådana uttryck stod aldrig i någon officiell beskrivning över fotbollsspelet. Det var hemmagjord terminologi.

Vid mitten av 1980-talet inledde Lars-Gunnar Andersson och jag tidvis ganska intensiva men inte alldeles systematiska undersökningar av det nedärvda språket i Västsverige, i synnerhet i trakten av Göteborg. Incitamentet var de radioprogram och senare även tidningsartiklar om västsven-

ska språkförhållanden som vi regelbundet ställde samman under några års tid. En del av denna verksamhet kom också att resultera i två böcker (Andersson och Ralph 1986 och 1987).

Principiellt valde vi våra ämnen själva, men med tiden blev responsen från allmänheten sådan att vi hade fullt upp med att besvara inkomna frågor. Dessa försökte vi hjälpligt föra ihop till någorlunda sammanhållna ämnen. Ofta återkommande var frågor som hade med fotboll att göra. Det är väl möjligt att vårt eget intresse för språk och fotboll bidrog till detta. Två ord som vi aldrig fann någon riktigt bra förklaring till var *popper* 'fotbollskängor' och *gojla* 'dribbla' eller 'leka med bollen'.

På med skorna

Den språkliga kreativiteten blir uppenbarligen inspirerad när det gäller vissa företeelser. För en fotbollsspelare tycks relationen till själva spel(sätt)et vara särskilt kärleksfull. Detta ligger i sakens natur. Spelet är ju kärnan i hela verksamheten, allt annat är instrumentellt. Men det hindrar inte att en del av utrustningen också är central. Riktiga fotbollsskor hade länge en speciell nimbus när den allmänna ekonomiska standarden var betydligt lägre och de flesta som ägnade sig åt fotboll hade starkt begränsade möjligheter att tillåta sig extravaganser. Att få snöra på sig ett par riktiga fotbollskängor var ett stort ögonblick, även om de bara var lånade.

De första fotbollsskorna var verkligen kängor, i stadigt skinn, med rejäl tåhätt och påskruvade dobbar. De kallades nog också helt enkelt *kängor* (eller *fotbollskängor*) av många. En annan gammal välkänd beteckning är *popper*. Den kom upp i diskussionen gång efter annan när Lars-Gunnar och jag var som mest sysselsatta med de här frågorna, men vi lyckades aldrig hitta någon acceptabel lösning. Under senare efterforskningar har emellertid nya möjligheter öppnat sig.

I sin *Dialectvs vestrogothica* (1772) nämner Sven Hof substantivet *pôppe*, som kan översättas med 'bröst', 'spene'. Detta ord skall väl (trots skillnaden i vokalkvalitet) sammanhållas med *pappe* 'bröstvårta', 'spene', 'moderbröst' hos Rietz (1867), som uppges vara känt från Östergötland, Närke, Västmanland, Dalarna (med varianten *papp* i Östergötland), samt *pôppe* i Västergötland, Bohuslän och Värmland, i Västergötland även *pópp*. Hur tecknet *ó* hos Rietz skall utläsas uppges inte i klartext, men mycket tyder på att det är just det ljud mellan *å* och *ö* som traditionellt (t.ex. hos Hof) återges med *ó*, och som i viss mån sätter sin prägel på västsvenska dialekter.

Om denna sammanställning är giltig faller *pôppe/pappe* in i ett mönster med mera vidsträckt utbredning: da. *papa*, no. *pappe*, eng. *pap*, medel-

eng. *pappe* (SAOB s.v. *pappe*). Denna ordgrupp brukar i sin tur associeras med det numera allmänt kända *patt* eller *patte* med samma betydelse och liknande ordbildningsteknik. Att betydelsen pendlar mellan 'bröst' och 'bröstvårta' är inte förvånande utan följer välkända semantiska tendenser (synekdoke eller »pars pro toto», en form av metonymi).

Avsikten här är inte att spåra dessa ordfamiljer vidare utan att ge en förklaring till beteckningen *popper* för 'fotbollsskor'. Om den kan sammanställas på ett trovärdigt sätt med det västsvenska dialektordet *pôpper* får problemet sägas vara löst, rent språkligt.

Dagens skor har ibland fler dobbar än tidigare, och de är mindre symmetriskt utplacerade, medan de äldre hade dobbarna i strikta rader, oftast två-tre par framtill och ett-två par under klacken. I det avseendet liknade sulan förr mera undersidan på ett husdjur av honkön, men likheten anas ännu, även om dobbarna blivit mer utspridda under moderna fotbollssulor. Antalet spenar hos husdjuren kan variera. Tikar har ca tio, suggor kan ha upp till det dubbla.

Det är inte särskilt svårt att föreställa sig unga pojkar associera dobb-raderna till spenar på dubbla led. Vid något tillfälle kan ögonblickets ingivelse i ett omklädningsrum ha givit upphov till en skämtsam beteckning på (dobbarna under) fotbollsskorna, som senare etablerats (lexikaliserats) till den grad att det ursprungliga upphovet fallit helt i glömska. Detta är ett vanligt sätt för språket att förnyas. *Popper* är således från början en metaforisk användning (för dobbarna efter spenarna) och samtidigt en metonymisk (för skorna efter dobbarna).

Den springande punkten är egentligen varför *popper* blev en så vanlig beteckning i Göteborg med omgivning, så att det blev den naturliga vardagliga beteckningen för några generationer unga göteborgare. Då skall man komma ihåg att den var långtifrån allena rådande. På Hisingssidan om Älven var *gäller* vanligare, och samma beteckning är känd från andra delar av staden. Men den verkar vara något yngre än *popper*, som många betygat fanns redan under 1900-talets början. Detta hörde till det vi fick fram i första omgången av våra undersökningar (Andersson och Ralph 1986:8–10ff.).

I Majorna, Masthugget och västerut, på Gårda och i Redbergslid var det *popper* som gällde. Detsamma var fallet i exempelvis Sävedalen (ännu Bebben Johansson hade popper), likaså i Jonsered, där en pålitlig fotbollskultur grundlades tidigt bland fabriksarbetarna. Kanske är det just kring dessa i vissa fall inflytelserika fotbollsspelare som ett spridningscentrum kan tänkas. När Torbjörn Nilsson på 1970-talet sökte sig från Jonsered in till centrum för att spela med de göteborgska storklubbar, hade han redan föregåtts av andra. Dit hörde Reino Börjesson, som spelade i det legendariska svenska

VM-laget 1958, och tidigare hade Gunnar Zacharoff och Erik Börjesson varit landslagsspelare från Jonsered på 1920–30-talet respektive 1910-talet.

Det finns inga säkra uppgifter om vad dessa kallade sina fotbollsskor, men det är inte osannolikt att åtminstone Reino Börjesson använde *popper*. Han har rätt ålder för det. Språket i Jonsered har för övrigt en hel del egenheter som vittnar om det nära grannskapet till Västergötlands centralare bygder. Dessutom uppger *Norsk ordbok* (band VIII, 2009 s.v. *puppe*) att *poppe* och *påppe* förekommer dialektalt som motsvarighet till det nynorska skriftspråkets *puppe* 'patte', 'bryst'. Härav kan vi sluta att det finns ett väl sammanhängande västsvenskt–norskt område där vi har ett väldokumenterat dialektord med en innebörd som bildar en stabil utgångspunkt för en övergång (grundad på fysisk likhet) till betydelsen 'fotbollskängor'.¹

Dribbla vidare

De geografiska skillnaderna inom staden är ett intressant fenomen i sig. De samverkar på ett komplicerat sätt med olika åldersgruppers preferenser. Men det är svårt att få fram riktigt säkra uppgifter genom att bara fråga folk. Som informant hämmas man av minnesbrister. Så blev Lars-Gunnar vid ett tillfälle påmind av en gammal bekant om att han (L.-G.) hade använt ordet *gojla* för 'leka med bollen', som han visserligen fortfarande mindes väl men inte kom ihåg som en del av sitt eget aktiva ordförråd. Själv tror jag mig faktiskt minnas när jag först hörde *gojla*, och det tog sig garanterat aldrig in i min egen vokabulär.

Verbet *gojla* var ett av de ord som irriterade Lars-Gunnar och mig på 1980-talet, för att det var så gäckande. Hjälpsamma radiolyssnare och tidningsläsare lämnade olika tips, men dessa ledde aldrig ända fram. Några skriftliga belägg från äldre tider fann vi inte. Efter att upprepade gånger under flera års tid ha ansträngt oss att finna en väg till ordets härledning vågar vi påstå att det knappast finns något västsvenskt dialektord som på något övertygande vis kan sättas i samband med *gojla*, såsom fallet ändå tycks vara med *popper*. Det verkar inte heller finnas några tillämpliga äldre svenska ord som skulle ha kunnat leva kvar som ett ålderdomligt drag i Göteborg. Återstår att gå utanför landets gränser. Då behöver man faktiskt inte gå så långt. I danskan hittar man *gøgle*. Det uttalas [gøʎlə], med en dragning åt [gøʎlə]. Med den systematiska överensstämmelsen mellan danska infinitiver på

¹ Det är alltid svårt att i efterhand rekonstruera hur man fick en idé, men om jag minns rätt framstod likheten mellan undersidan på de gamla fotbollskängorna och den på en tik som uppenbar i samband med ett samtal jag någon gång på 1990-talet hade med välinformerade västgötar, som hade anledning att referera till tikens "pöpper".

-e och svenska på -a medtagen i beräkningen har vi här en direkt motsvarighet till *gojla*. Det danska verbet är besläktat med svenskans *gyckla*. Det svenska verbet (*gyckla*) är emellertid ingen särskilt slående beteckning på vad man företar sig när man gojlar. Vad detta består i tycks man kunna ha olika mening om, men 'dribbla' är en betydelse (dvs. att man tar sig förbi motståndarlagets spelare genom att spela bollen växelvis mellan båda fötterna, lura motståndarna med olika finter och oväntade riktningssändringar, medan man behåller kontrollen över bollen).

Men många uppgiftslämnare anser också att det även täcker 'passa', 'spela bollen till en medspelare' såväl som 'trixa', dvs. 'jonglera (ensam) med bollen'. Det är nu lätt att se en möjlig utveckling. Ett uttryck som är autentiskt är *gojla hit bollen*. Det kan från början ha implicerat att den som får uppmaningen förväntas ta sig förbi en motståndare tillräckligt för att spela bollen vidare till den medspelare som står för den angivna uppmaningen. Därefter är fältet fritt för en ren betydelse 'passa', dock knappast med en rak passning utan med bibetydelsen att man samtidigt gör lite konst med bollen. När man dribblar kan det å andra sidan ofta uppfattas som om man skojar med sin motståndare. Därifrån kan också en utvecklingslinje till 'trixa', 'jonglera med bollen' tänkas.

Återgår vi nu till danskans *gøgle* betyder det ursprungligen 'bedriva gyckelspel'. En *gøgler* är en gycklare. Ordet går tillbaka på lågty. *gokeln, gökeln, göckeln, gückeln* (jfr ty. *gaukeln*), och eventuellt har latinets *joculari* 'skämta' spelat in. En gycklare är under alla omständigheter en narr, en underhållare, en »person som utför 'konster' o. d. för att roa en publik», för att citera SAOB (s.v. *gycklare*). På danska kan ordet *gøgler* också ge associationer till en komiker som använder kraftigt tilltagna medel för att underhålla (ODS s.v. *gøgle, gøgler* och SAOB s.v. *gyckla, gycklare*).

Da. *gøgle* ligger med andra ord för nära det moderna svenska (göteborgska) ordet *gojla* för att det skall kunna vara en tillfällighet. Att *gojla* innebär i fotbollssammanhang alltså att man leker med bollen, spelar artistiskt, utför konst för att roa sig själv och alla andra (utom motståndarna). Detta låter sig också väl förenas med den senare betydelseutvecklingen av ordet *gøgle* i danskan. Där har ordet förskjutits från att prototypiskt avse den verksamhet som medeltidens gycklare bedrev till olika överförda användningar. Man kan *gøgle rundt i byen* (ung. 'dra på stan', 'driva runt i stan'), *gøgle sig frem i køen* 'trixa sig fram i kön' osv., och när fåglar flyger vingligt beskrivs det bildligt med samma verb.

Den svaga punkten i detta resonemang är att man i danskan inte finner någon särskild relation mellan verbet *gøgle* och fotboll. Man får således söka efter en förmedlande faktor. Hur den tagit sig ut kan man bara spekulera om. Det naturliga vore om en dansk spelare eller tränare i en svensk

klubb hade använt uttrycket, så att detta övertagits av de svenska spelarna för att uttrycka 'spela med fitness'. (Eller ännu troligare: en dansk tränare som inte vill veta av någon enmansuppvisning utan uppmanar sina spelare att uppträda som ett lag — »Nu ska' I ikke gøgle!»). Men det kan givetvis också ha varit ett svenskt lag på träningsläger i Danmark som uppfattat det danska verbet som ett lustigt ord och kommit att använda det om ett likartat beteende på fotbollsplanen som det verbet egentligen ursprungligen avsett (på danska). Det är ju så språk kan fungera.

För att slutgiltigt kunna fastställa hur *gojla* uppkommit krävs att man har tur med en serie tillfälligheter, såsom att någon som var med när ordet introducerades kan identifieras. I brist på bevis kan det bli ett indicie-mål genom att man finner ett göteborgslag som haft dansk tränare eller en stjärna från Danmark under den aktuella tiden.²

Upphovet kan samtidigt vara en ren slump. Någon dansk spelare som blivit intervjuad i etermedierna kan ha sagt något förfluet om att det är »sjovt at gøgle lidt» eller något liknande. Då behöver ordet inte ha varit en etablerad beteckning i Danmark för ett visst slags fotbollsspel. Men en sådan förklaring förutsätter nästan att ordet *gojla* inte har varit gångbart i västra Sverige innan televisionen fick en sådan genomslagskraft som den fick från och med 1960-talet. Spridning via radion verkar långsökt och osannolikt. Man måste också hitta någon dansk fotbollsspelare som hade tillräcklig stjärnstatus (i Sverige) före 1970-talet, för då användes ordet redan.³

I brist på uppenbara kandidater av det slag som skisserats är det kanske troligast ändå att *gojla* uppkommit i något kamratgångs gruppspråk, t.ex. efter det att de deltagit i något fotbollsutbyte med Danmark och haft tillfälle att skämta med danska uttryck som de fäst sig vid. Om det varit ett etablerat pojklag⁴ som inledningsvis odlat uttrycket, kan några så småningom ha blivit normbildande fixstjärnor i mera inflytelserika sammanhang och därigenom fört det vidare. En utveckling av det slaget skulle kunna stämma väl med vad man i övrigt vet om språkliga novationers spridning.

² Man kan lägga märke till att när denna bok överlämnas har exempelvis IFK Göteborg, Lars-Gunnar Anderssons favoritklubb, för tillfället två danskar bland sina mest tongivande spelare.

³ En tidigare motsvarighet till Kim Vilfort eller bröderna Laudrup skulle rent principieilt kunna vara en sådan nydanare även på det språkliga planet.

⁴ Svenska flicklag åkte inte på fotbollsträning utomlands före 1980-talet, av den enkla anledningen att det knappast fanns några.

Reflexion

Etymologi är en produkt av 1800-talets språkhistoriska intresse. I sin vetenskapliga form förutsätter etymologisk beskrivning de språkvetenskapliga genombrott som ägde rum under detta århundrade och som betonade den relativa regelbundenhet som kännetecknar språkförändringars förlopp. Den stod framför allt i rekonstruktionens tjänst när äldre språkstadier skulle återskapas med hjälp av komparativa metoder. Senare togs den i bruk av dialektologer (som ville etablera samband mellan belagda dialektord och äldre språkstadier, framför allt respektive fornspråk, från vilka dialekterna förutsattes ha utvecklats) och namnforskare (som ville finna namnens ursprungliga form för att kunna förklara deras uppbyggnad) m.fl.

Etymologiska utredningar förknippar man följaktligen på ett naturligt sätt med stora tidsdjup. Ordens vandringar kan ofta följas över vidsträckta områden. De etymologiska uppgifterna i ordböcker som SAOB är typiska härvidlag. I ett mer nutida perspektiv blir skillnaden inte så stor mellan utforskningen av ordens historiska »ursprung» och bildnings sätt å ena sidan och synkronisk ordbildningslära å den andra. Den distinktionen blir då mer principiell än praktiskt upprätthållen. Synkroni brukar vi nu för tiden annars inte associera med etymologi i egentlig mening (även om etymologi i den klassiska grammatiken även omfattade vad vi kallar morfologi).

Etymologi kan lätt bli den kammarlärdes eldorado — man slår huvudsakligen i böcker för att finna stöd för sin tes (härledning av ortnamn är ett undantag). När man söker ursprunget till ord som hör hemma i det talade vardagsspråket ställs andra krav. Naturligtvis gäller även då den etymologiska forskningens grundprinciper — några rena gissningar kan inte godtas. Men exempelvis begreppet »belägg» blir något annat. Skriftlig dokumentation kan det inte alltid bli fråga om. Man får vanligen lita till informanter, men deras besked om muntliga förhållanden måste alltid kontrolleras och behandlas med viss skepsis, innan vittnesmålens trovärdighet är alldeles säkerställd. Minnet är ofta mer begränsat än fantasin, även hos informanter.

Under senare årtionden har ett förnyat internationellt intresse för etymologi kunnat märkas. Det har resulterat i ett antal framställningar av handboks karaktär (t.ex. Malkiel 1993, Liberman 2005, Durkin 2009). Dessa skiljer sig i flera avseenden från äldre föregångare, framför allt genom den ökade graden av teoretisk medvetenhet (trots att även tidigare handböcker såsom Ross 1958 kunde vara nog så avancerade). Att det hänt en hel del under det senaste århundradet i fråga om etymologernas egna uppfattningar om verksamheten kan också lätt utläsas ur artiklarna över etymologi i de stora uppslagsböckerna, i synnerhet *Nordisk familjebok* från början av seklet, *Svensk uppslagsbok* från dess mitt och *Nationalencyklopedin* från dess slut.

När utredningar av ovanstående typ vanligen saknas i den etymologiska litteraturen har det delvis att göra med den äldre dialektologins svala intresse för stadsspråk och över huvud taget senare tiders språk. Uteslutandet av städernas språk från det dialektologiska studiet har i sin tur samma orsaker som den tidigare etymologins koncentration på äldre språkskeden: man strävade (av olika skäl) i första hand efter att kartlägga de äldsta be- lagda skedena för att med den komparativa metodens hjälp sedan kunna rekonstruera ännu äldre stadier. Då kunde språkvanorna i de relativt unga städerna knappast bidra. Men naturligtvis är etymologiska resonemang tillämpliga även på ord som skapats i ganska sen tid.

Ord som *popper* och *gojla* har tillkommit rätt nyligen (båda under senaste århundradet; det senare är bara hälften så gammalt som det förra). Ändå visar det sig vara svårt att i detalj och med säkerhet fastställa deras ursprung. Detta ger anledning till eftertanke då det gäller etymologier som sträcker sig många århundraden – eller ibland årtusenden – tillbaka i tiden och som gäller ord med en skiftesrik och ofta snårig historia. Många av dessa etymologier har till råga på allt upprättats när språkvetenskapen ännu inte var särskilt välutvecklad. När den etymologiska forskningen nu har fått något av ett uppsving och i stor utsträckning tar gamla sanningar under omprövning är det i högsta grad befogat (jfr Watkins 1990).

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar och Bo Ralph. 1986. *Sicket mål*. Göteborg.
 Andersson, Lars-Gunnar och Bo Ralph. 1987. *Mål på hemmaplan*. Göteborg.
 Durkin, Philip. 2009. *The Oxford Guide to Etymology*. Oxford: Oxford University Press.
 Hof, Sven. 1772. *Dialectvs vestrogothica, ...*. Stockholmiae: Typis & Impensis Joh. Arv. Carlbohm.
 Liberman, Anatolij. 2005. *Word origins and how we know them*. Oxford: Oxford University Press.
 LDOCE = *Longman Dictionary of Contemporary English*. 1978. Harlow and London: Longman Group Limited.
 Malkiel, Yakov. 1993. *Etymology*. Cambridge: Cambridge University Press.
Norsk ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Band VIII. 2009. Oslo: Det Norske Samlaget.
 ODS = *Ordbog over det danske sprog*. Syvende bind. 1925. København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
 Rietz, Johan Ernst. 1867. *Svenskt dialekt-lexikon*. Malmö: B. A. Cronholm etc.

- Ross, A[lan] C.S. 1958. *Etymology with special reference to English*. (The Language Library, ed. by Eric Partridge and Simeon Potter.) London: Deutsch.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*. Tionde bandet. 1929. Lund: A.-B. Ph. Lindstedts univ.-bokhandel i distribution.
- Sportlexikon* = *Nordisk familjeboks sportlexikon. Uppslagsverk för sport, gymnastik och friluftsliv*. Tredje bandet. 1940. Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktiebolag.
- Tingbjörn, Gunnar. 2003. *Engelskt lån i svenskt idrottspråk*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 30.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Watkins, Calvert. 1990. Etymologies, equations, and comparanda: Types and values, and criteria for judgment. I: Philip Baldi (ed.), *Linguistic Change and Reconstruction Methodology* (Trends in Linguistics. Studies and Monographs 45), 289–304.

”Där fick du nåt gott att suga på!” Verbala vidrigheter som stildrag

Lena Rogström

Inledning

Bäckström var liten, fet och primitiv men vid behov kunde han vara både listig och långsint.

Av landets sjuttontusen poliser var han också den som hade det största yrkesanpassade ordförrådet med hundratals fula namn på alla som han ogillade: invandrare, homosexuella, kriminella och vanliga Svensson oavsett kön. (Persson 2007:217)

Citatet är hämtat från Leif GW Perssons roman *Faller fritt som i en dröm* (2007) som tillsammans med *Mellan sommarens längtan och vinterns köld* (2002) och *En annan tid ett annat liv* (2003) utgör Perssons trilogi om Palmemordet. Evert Bäckström är en av huvudpersonerna i romansviten och han beskrivs till stor del genom sitt språk. Bäckström är en genuint otrevlig person som är illa omtyckt av alla sina kolleger men desto mer uppskattad av sin läsekrets. Såväl recensenter som läsare fascineras av hans mustiga och personliga uttryckssätt. Gunnar Bolin uppehåller sig vid Bäckströms språk i en recension i *Kulturnytt* (*Leif GW Perssons är den värste polisen av alla i hela Sveriges rike*) och det finns flera diskussionslistor om Bäckström på internet där man bl.a. kan få förteckningar över typiska Bäckströmska uttryck, t.ex. på sidan *Kommentarer och tankar av kommissarie Bäckström*.

Som läsare irriteras man över Bäckströms lättja och utstuderade sätt att undvika sina arbetsuppgifter samt hans uppenbara förakt för alla sina kolleger. Samtidigt kan man inte låta bli att häpna över hans fräckhet och otrevliga – men ibland fyndiga – formuleringar. Varför?

Bäckström är en litterär gestalt. Just för att han inte finns på riktigt behöver man heller inte ta ansvar för sin relation med honom. Som läsare kan man tillåta sig att ha ett mer avslappnat förhållande till den fiktive Bäckström jämfört med en verklig person av kött och blod. Han existerar bara i det litterära sammanhanget och vi väljer själva när vi vill träffa honom.

Han är på låtsas, och därmed blir vår relation till honom på låtsas. Fiktionen blir en ursäkt för våra känslor, positiva såväl som negativa.

Cassirer (1970) uttrycker detta genom att ställa sakprosa och skönlitteratur i relation till språkets refererande funktion. Cassirer menar att man för sakprosans del refererar till en existerande verklighet utanför texten, men att skönlitteratur i princip hänvisar till en egen fiktiv värld som liknar verkligheten men som skapas av författaren (1970:68f.). Romanfigurer påminner därför om riktiga människor i vissa avseenden, men det står författaren fritt att lyfta fram vissa drag och undertrycka andra (1970:69).

Leif GW Persson har valt att beskriva Bäckström genom hans språk, och i stilistiska termer skulle man kunna säga att den bäckströmska vokabulären utgör de *stilelement* som tillsammans kännetecknar ett av de *stildrag* som bär upp de undersökta romanerna (se Cassirer 2003:39f.). Givet att Persson arbetat medvetet med stilelementen, dvs. Bäckströms yrkesanpassade ordförråd, kan man anta att ordförrådet till stor del påminner om liknande konstruktioner i verkligt språk, annars skulle vi som läsare inte känna igen oss. Det är samtidigt troligt att Persson skruvat Bäckströms ordförråd en del för att ställa det i relief till naturligt språk, annars skulle inte den stilistiska effekten märkas. Vad är det i Bäckströms språk som åstadkommer den stilistiska effekten? Syftet med denna undersökning är att försöka ta reda på just det.

”Bäckströmska”

Först några ord om själva bäckströmskan. Yttrandet *Där fick du nåt gott att suga på*, är kännetecknande för Bäckström. I den undersökta romantrilogin förekommer bl.a. *Där fick du lite gott att suga på, ditt magra elände; Där fick du nåt gott att suga på, din ätstörda lilla sugga; Där fick du lite gott att suga på, din fjolliga lilla pärmbarare; Där fick du något att suga på, din lilla paragrafryttare* samt *Sug på den du, din lille pulpetfink*.

Uttrycken visar på flera typiska drag i bäckströmskan, t.ex. attributet *lilla/lille*. Detta ord förekommer i många av Bäckströms förklenande fraser för människor i hans omgivning, liksom pronomenet *den där* (*den där latoxen vid tekniska roteln, den där svartingen*). Fraserna ovan visar också att Bäckström inte är förtjust i magra människor genom att han använder *mager* och *ätstörd* som skällsord. Andra högfrekventa ord i Bäckströms standardvokabulär är *fanskap*, *blatte* och *sugga*.

Desse mer stereotypa använda ord och uttryck är karaktäristiska för bäckströmskan och bildar en fast grund i hans vokabulär genom att de överanvänds något. *Lilla/lille* och *den där* är högfrekventa ord men Bäck-

ström använder dem extra utstuderat för att förminska och objektifiera andra människor. Motsatsen – lågfrekventa ord i allmänspråket – används också av Bäckström, men även dessa överanvänds i förhållande till vad man väntar sig i naturligt språk. Orden blir bäckströmska just av den anledningen. Några sådana ord är olika uttryck för homosexuella män där *skinkprins*, *korvryttare* och *ändtarmsartist* garanterat inte förekommer i någon högre frekvens i allmänspråket.

Att Persson låter Bäckström formulera sig drastiskt men ganska stereotyp förstärker känslan av att Bäckström är en litterär gestalt. En verklig människa hade troligen använt sig av en större variation i sina invektiv än vad Bäckström gör. Trots författarens påstående om att Bäckström har hundratals fula namn på sådana han ogillar (se citatet ovan) utgörs de ändå av en ganska stereotyp grunduppsättning.

Genom att karaktärisera Bäckström med hjälp av hans språk använder Leif GW Persson ett välkänt stilgrepp inom litteraturen. Vi känner igen det från såväl ingenjör Planertz knastertorra byråkratsvenska i Birger Sjöbergs *Kvartetten som sprängdes* (1924), till Kapten Haddocks karaktäristiska svordomar i Tintin-albumen av Hergé. (Se t.ex. *Haddocks kraftuttryck* på internet.) Fenomenet i sig är således väl använt i skönlitterära genrer. Vad som särpräglar bäckströmskan är att upphovsmannen Bäckström vanligen *tänker* sina vidriga uttryck. Härigenom kan han uttrycka sig otrevligare än vad han hade kunnat om fraserna yttrats högt. Samtidigt är det bara vi som läsare som vet vad som försiggår i Bäckströms inre, vilket skapar en känsla av samhörighet.

Man kan således konstatera att en stor del av Bäckströms personlighet skildras via hans språk, och att en mycket stor del av detta språk utgörs av fult språk. Hur skiljer sig då detta litterära fula språk från naturligt fult språk?

Fult språk och tabun

En av de mest omfattande undersökningarna av fult språk i Sverige är Lars-Gunnar Anderssons bok med samma namn från 1985. Andersson menar att fult språk kan ses i olika dimensioner såsom estetiskt, moraliskt, hygieniskt, rätt – fel, ädelt – simpelt, högt – lågt och bra – dåligt (1985:15). I romantrilogin utnyttjar Leif GW Persson först och främst dimensionerna moraliskt och högt – lågt genom att språkbruket i sig är lågt, och att Bäckström därmed framstår som omoralisk. En ohederlig, föraktfull och lögnaktig person, eftersom han ofta säger en sak medan han tänker en annan. Ett exempel är när han glatt låter sig bjudas på mutlunch och samtidigt tänker *Fisk – Har vi hamnat bland bögar eller?* vilket illustrerar både hans språk, dubbelmoral och fördomsfulla inställning till homosexuella (Persson 2007:314).

Vad som uppfattas som fult och förbjudet i språket hör samman med våra tabuföreställningar, och vad som är tabun i olika språk är främst kulturellt betingat (Andersson 1985:23). I den västerländska kulturen är några viktiga tabun främst förknippade med sex och religion. De är inga juridiska förbud, såvida man inte går så långt i sina tabubelagda förolämpningar att någon kan anklaga en för ärekränkning (Falk 2011:14f). Tabun ändras samtidigt över tid beroende på hur samhälle och värderingar utvecklas. Fult språk blir alltså fult för att det refererar till det förbjudna och farliga i den kulturella gemenskapen.

I min undersökning definieras invektiv funktionellt utifrån avsikten att förolämpa eller kränka någon. Invektiv riktas därför direkt till någon (*din idiot, hora, bög* etc.) och de förmedlar en negativ egenskap, som, liksom svordomarna, är kulturbunden (se Svahn 1999:10). Genom att invektiven är avsedda att kränka någon kan de ta sig lite olika uttryck beroende på kränkarens tabuföreställningar. Vad som kännetecknar Bäckströms invektiv borde därmed till viss del bero på hans föreställningsvärld om kulturella tabun.

Med *svordomar* menar jag främst ord som är avsedda att vara kraftuttryck vars främsta funktion är att förstärka ett budskap, som i *Fan, vad dum du är*. I materialet förekommer dock endast en svordom av detta slag, varför jag uteslutande undersöker invektiv.

Margareta Svahn har behandlat svordomar och skällsord ur ett historiskt perspektiv och kopplat orden till olika tabuområden (Svahn 1999). Svahn vill genom sin undersökning ta reda på vilka områden genom tiderna som varit mest tabubelagda, och genom kvantitativa undersökningar av arkivmaterial och medeltidslagar identifieras de tabun som varit mest frekventa. Svahn har ett genusteoretiskt perspektiv på sin undersökning och hon visar att invektiven kopplas till delvis olika tabuområden för olika kön, men att de vanligaste tabuområdena å andra sidan är likadana över tid. De absolut största tabuområdena kopplas till sexualitet. För kvinnor är de vanligaste invektiven, oavsett epok, kopplade till sexuell tillgänglighet, och för män är invektiven, oavsett epok, kopplade till omanlighet (Svahn 1999:76, 94). Andra tabuföreställningar är att kvinnor är okontrollerade och liderliga, och män fjäskiga och odugliga. Eftersom Svahns undersökning utgår från autentiskt språkbruk används den som en utgångspunkt för min egen undersökning, varvid jämförelsen mellan autentiskt och litterärt språk underlättas.

Undersökningen

Materialet till undersökningen har excerperats ur Perssons romantrilogi. Jag har noterat de ord och uttryck som tänks eller yttras av Bäckström och som enkelt kan klassificeras som invektiv. Totalt uppgår materialet till 380 exempel. Olika berättarperspektiv gör det svårt att dra gränsen mellan vad som ska betraktas som ett invektiv och inte, så en riktlinje har varit att invektivet ska ingå i en direkt anföring, antingen uttalad eller tänkt. Möjliga invektiv som återges med svävande anföring, ibland kallad erlebte Rede (se Cassirer 2003:160), har jag inte tagit med.

Endast en svordom är av rent exklamativ art: *fy fan, vilka grisar* (yttrat om studenters kök i ett studentboende). Övriga svärord utgör delar i fraser eller sammansättningar som kan kategoriseras som invektiv (*den jävla psykopaten, lappjäveln, en elak fan*).

I likhet med Svahn har jag låtit invektivet i sig avgöra vilket tabuområde som berörs (1999:56f.). Ett ord som *bög* har därmed kategoriserats som tillhörande tabuområdet 'sexuell läggning'. För sammansatta ord har jag låtit efterledet bestämma tillhörigheten i enlighet med hur sammansättningar brukar analyseras (se Malmgren 1994:32f.). Ett sammansättning som *attackflata* har därmed förts till tabuområdet 'sexuell läggning'. Jag har avstått från att tilldela sammansättningarna dubbla tabuområden, även om detta hade varit möjligt. Genom att tillämpa samma princip för tabuindelning som Svahn underlättas jämförelsen med hennes resultat. Av samma anledning har jag också noterat könet på referenterna för att kunna se de olika tabuområdenas kopplingar till genus.

Resultat

Man kan dela in invektiven i åtminstone tolv olika tabuområden. Listade efter storleksordning är den största kategorin 'sexuell läggning' (105 belägg). Därefter följer i fallande ordning: 'allmänt nedvärderande invektiv' (59), 'etnicitet' (52), 'djurliknelser' (39), 'missbruk' (26), 'yrke' (24), 'genus' (24), 'mental hälsa' (14), 'politisk hemvist' (13), 'sexuell tillgänglighet' (11), 'kroppsdelar' (9) och 'religiös tillhörighet' (4).

Kategorin 'allmänt nedvärderande invektiv' innehåller uttryck av typen *fanskapet, din jävel*. I kategorin ryms också en del blandade invektiv rörande egenskaper (*rövslickare, elak fan*), utseende (*anorektiker, ditt magra lilla elände, dvärg, kålrot*) – kort sagt alla möjliga som Bäckström retar upp sig på i sin omgivning.

Intressant att notera är att den största kategorin i min undersökning

(sexuell läggning) överensstämmer med resultaten i Svahns undersökning av autentiskt språkbruk. Även Andersson (1985:79) anger denna kategori som den vanligaste i sin uppställning över tabuområden. Den allra största delen anspelar på referenter med homosexuell läggning och merparten av dessa invektiv utgörs av orden *bög*, *fjolla* och *fikus*, antingen som simplex eller i olika sammansättningar (*bögmord*, *bögregister*, *bögspana*, *juristbög*, *halvfikus*, *råfikus*, *fikustyper*). Några färgstarka och innovativa Bäckströmska ord är: *skinkprins*, *korvryttare*, *upprumpningsobjekt*, *lädernisse*, *analakrobat* och *ändtarmsartist*.

Kvinnlig sexualitet utmärks av bäckströmska sammansättningar med ordet *flata*: *attackflata*, *receptionsflata*, *flatsmälla*, *flatkonstapel*.

Bäckström använder ofta yrkestillhörighet som grund för sina invektiv och orden kopplas till olika yrkesgrupper som *paragrafryttare*, *kontorsfåne*, *vitvarunasare*, *pottkusk*, *åsiktspack* [journalister]. Flera av invektiven är lite småroliga, t.ex. *pärmbärare* och *bonnsheriff*.

En speciell kategori som också har ett tydligt litterärt drag är de namn i form av ordvitsar som Bäckström benämner några av sina kolleger med. Namnen återfinns främst i kategorin 'missbruk'. En av Bäckströms kolleger, Fylking, har en del alkoholproblem och får givetvis heta *Fyllskalle*, i analogi med polisens normala ord för alkoholister. Just namnvitsandet är lite typiskt för böckerna, och för Bäckström. Kollegan Alm får heta *Träskalle* och rättsläkaren kallas *Liknöjd*.

En tabukategori har jag benämnt 'genus'. Typiskt för denna kategori är att det nästan uteslutande är kvinnor som omtalas på ett kränkande sätt på grundval av sin könstillhörighet. Av de 24 exemplen betecknar 22 st. kvinnor, huvudsakligen i form av ordet *kärring*. De två exempel på *kärring* som har icke-kvinnliga referenter är i det ena fallet *kärringar oavsett om de bär byxor* och *en kärring som Palme*, dvs. manliga referenter. Att benämna män som *kärringar* anses av många vara mer kränkande än att benämna kvinnor på samma sätt och det är ingen tillfällighet att just Palme är en av referenterna här.

Invektiven i 'djurliknelser' baseras på liknelser med ugglan, apan och suggan. Ord som *lappuggla* och *rugguggla* används för kvinnor med blåttor och allmänt slitet utseende, kollegan Jarnebring benämns ofta *halvapa* och kvinnor i allmänhet *suggor*. Det kvinnliga könsorganet är *råttan* och inte *mus*, som man kanske hade väntat sig. Bäckströms långsamma kolleger på tekniska roteln får heta *tekniksniglar* och *latoxar*. Denna tabukategori är vanlig också i Svahns medeltida material, och verkar vara en gammal tabuföreställning grundat i ett förbjudet gränsöverskridande mellan djur och människa.

Ett stort tabuområde som inte återfinns hos Svahn är 'etnicitet'. Det van-

ligaste ordet är *blatte* men man får också en stor provkarta på enstaka mer eller mindre fantasifulla ord: *dadeltrampare*, *kameldrivare*, *kroknäsa*, *kvacksalvare i lila turban* [läkare], *pappa Taikon*, *snillen från Karelen*, *folkdansare*, *saffransapa*, *sothöna*, *stamhövding*, *självordsbombare* och *zigenare*. Bäckström hatar sin norrländske chef Johansson som då benämns *lappjäveln*, *surströmmingsätaren* och *snillet från Lappmarkerna*.

I likhet med Svahns material kommer de största tabuområdena ur föreställningar om sexuell läggning. Annars verkar Bäckströms föreställningsvärld främst röra sig kring hans yrkesliv, genom att många invektiv kopplas till kollegernas identitet och förehavanden. Kvinnor finns i Bäckströms fiktiva värld främst genom sitt kön och sin sexuella tillgänglighet, vilket dock överensstämmer med tabuområden i allmänhet.

Fördelning av kategorierna på kön

Den tydligaste könsskillnaden föreligger mellan följande kategorier:

	<i>Män</i>	<i>Kvinnor</i>
Allmänt nedsättande	49	7
Sexuell läggning	81	13
Etnicitet	37	2
Missbruk	21	3
Yrke	20	1
Mental hälsa	14	1
Genus	3	21
Sexuell tillgänglighet	0	11

Eftersom böckerna innehåller fler manliga personer än kvinnliga är det inte förvånande att det finns en klar övervikt i kategorierna för manliga referenter. Övervikten för män i kategorin 'sexuell läggning' kan förklaras av antalet manliga figurer i boken. Både män och kvinnor refereras till med invektiv som anspelar på homosexualitet (typfallet *bög/flata*). Manlig homosexualitet kopplas därutöver till förstärkande ord som anspelar på omanlighet (*fjollig*, *vek*, *liten*) vilket också stämmer med Svahns iakttagelser. Kvinnlig homosexualitet kopplas däremot till aggressivitet och manlighet (*attackflata*, *flatsmälla*), vilket ytterligare förstärker tabut.

En enda kategori utmärks av att den saknar invektiv för män, nämligen 'sexuell tillgänglighet'. Där förekommer bara invektiv för kvinnor och här uttrycks både sexuell tillgänglighet: *luder*, *hora*, *kåtlår* men också otillgänglighet: *snipfitta*. Alla invektiven skildrar referenten som ett objekt för manlig förlustelse, eller förvägrad förlustelse.

På motsatt sätt är det nästan uteslutande män som kränks via sina yrken. Den enda kvinnliga yrkesutövaren är en *pottkusk* (vårdbitråde).

Missbrukskategorin består också till övervägande delen av invektiv kopplade till manliga referenter med det vanligaste ordet *fyllskalle*. De kvinnliga referenterna är bara tre och alla är *fyllkärringar*.

Kategorin som jag benämmt 'mental hälsa', inbegriper en del ganska vanliga ord som *idiot*, *tokig jävel* och *dåre*. Detta är vanliga beteckningar för Bäckströms kolleger, som därmed får en klar övervikt för manliga referenter.

Påfallande är att det etniska tabut nästan uteslutande berör män och då mest med uttrycket *blatte* och *lappjävel*. De två kvinnliga referenterna är en *fet finska* och en svensk kvinna som beger sig hem till sin "eländiga tatartermos i södra förörterna".

Av de kategorier där man kan se en tydlig fördelning mellan könen utgörs de kvinnliga tabuområdena företrädesvis av sexuell tillgänglighet och genus. Vad som är tydligt är att kvinnor likställs med sitt kön, medan män, däremot, får lite mer omväxlande identiteter. Dessa är i och för sig alla kränkande på sitt sätt, men visar genom sin större variation också på männens större spelrum i romanerna. I naturligt språk hade man väntat sig en jämnare fördelning i kvantitet mellan könen.

Sammanfattning

Hur uppstår då en stilistisk effekt utifrån Bäckströms invektiv? En viktig aspekt är att Bäckström både använder invektiv som delvis kopplas till tabuområden som är allmänt vedertagna i vår kultur, men också att han bildar egna, mer personliga tabuområden grundade i hans fiktiga värld. Han överanvänder därtill en samling vanliga, stereotypa uttryck, som bildar en naturlig fond för de mer personliga invektiven, som då framstår som typiskt bäckströmska i klar relief. Hans verbala vidrigheter blir en tydlig del av hans personlighet och ett stildrag som vi som läsare måste förhålla oss till på ett eller annat sätt. Eller som Bäckström skulle sagt: Där fick du nåt gott att suga på!

Litteratur

Andersson, Lars-Gunnar 1985. *Fult språk*. Carlssons bokförlag: Stockholm.
 Bohlin, Gunnar. Leif GW Perssons är den värste polisen av alla i hela Sveriges rike. I Kulturnytt 2008-05-27 <www.sverigesradio.se> (Hämtad 2013-05-30)

- Cassirer, Peter 1970. *Deskriptiv stilistik. En begrepps- och metoddiskussion.* (Nordistica Gothoburgensia 4.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Cassirer, Peter 2003. *Stil, stilistik och stilanalys.* Natur och Kultur: Stockholm.
- Falk, Erik 2011. *Verbala förolämpningar i 1630-talets Uppsala: En historisk talaktsanalys.* (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 85.) Uppsala.
- Haddocks kraftuttryck. <<http://home.swipnet.se/brell/haddock.html>>. (Hämtad 2013-05-30)
- Kommentarer och tankar av kommissarie Evert Bäckström. <<http://kommisariebackstrom.wordpress.com>> (Hämtad 2013-05-30)
- Malmgren, Sven-Göran 1994. *Svensk lexikologi.* Studentlitteratur: Lund.
- Persson, Leif GW 2002. *Mellan sommarens längtan och vinterns köld.* Piratförlaget: Stockholm.
- Persson, Leif GW 2003. *En annan tid, ett annat liv.* Piratförlaget: Stockholm.
- Persson, Leif GW 2007. *Faller fritt som i en dröm.* Albert Bonniers förlag: Stockholm.
- Sjöberg, Birger 1924. *Kvartetten som sprängdes.* Albert Bonniers förlag: Stockholm.
- Svahn, Margareta 1999. *Den liderliga kvinnan och den omanlige mannen. Skällsord, stereotyper och könskonstruktioner.* Carlssons bokförlag: Stockholm.

Diskursmarkörer över tid. Individuell variation och förändring

Eva Sundgren

I min avhandling (Sundgren 2002)¹ ger jag en bild av hur den språkliga variationen och förändringen såg ut i Eskilstuna under 1900-talets sista decennier. Bengt Nordberg gjorde 1967 en inspelningsserie med 83 Eskilstunabor, och jag gjorde inspelningarna för återbesöket 1996. Huvudsyftet var att undersöka morfologiska förändringar i verklig tid. Återbesöket kombinerade panel- och trendundersökningens fördelar och kunde därmed ge besked om både individuell och generationell förändring. Det nya samplet för trendundersökningen omfattade 72 talare. Panelstudien omfattade 13 av de talare som Nordberg spelade in 1967.

Nu har jag återvänt till Eskilstunainspelningarna för att undersöka användningen av diskursmarkörer över tid. Under de senaste decennierna har det funnits ett starkt intresse för ord och fraser med diskursiv användning. Sådana ord har definierats och kategoriserats på olika sätt. Lars-Gunnar observerade redan tidigt "talaktsadverbial" i talspråk som "förmedlar förklaringar, skäl, reservationer, attityder och känslor mellan talare och lyssnare" (Andersson 1976:45). Jan Einarsson beskrev i sin avhandling (1976) skillnader mellan talspråk och skriftspråk och behandlade bland annat "övriga adverb" som *väl*, *ju* och *bara*. Mats Eriksson (1988) beskrev tidigt talaktsadverbial i stockholmskt talspråk. Susanna Karlsson (2006) analyserar "positioneringsfraser". Flera avhandlingar har haft fokus på ungdomars språk, t.ex. Jenny Nilssons "Adverb i interaktion" (2005) och Gudrun Svenssons "Diskurspartiklar i mångspråkiga miljöer i Malmö" (2009). Deborah Schiffrins tidiga bok (1987) heter just *Discourse markers*. Cajsa Ottensjö (2006) använder också termen "diskursmarkör".

I enlighet med Jan Lindström (2008:78) använder jag *diskursmarkör* som "en samlande beteckning för ord och uttryck som fungerar som samtalsreglerande signaler eller som modifierande bestämningar till yttranden", och jag utgår också från hans distinktion mellan diskurspartiklar

¹ Med typ värsta bästa opponenter alltså.

(primära diskursmarkörer) och sekundära diskursmarkörer.

Till en början undersökte jag de 13 paneltalarnas användning av diskursmarkörer vid de två inspelningstillfällena, och i denna artikel presenteras resultat från analysen av både inter- och intraindividuell variation och förändring. Jag gjorde en inventering av de diskursmarkörer som användes och kunde se vilka diskursmarkörer som användes mest, både av de enskilda individerna och i genomsnitt, och om de olika individerna ändrade sitt sätt att använda diskursmarkörer mellan de två inspelningarna.

Diskursmarkörer hör framför allt till det talade språket och förr betraktades sådana ord som tomma utfyllnadsord, onödiga småord utan någon betydelse eller funktion alls. I dag förstår vi att diskursmarkörer är viktiga i samtal. Samma diskursmarkör kan ha olika funktioner, ibland flera i samma yttrande. Det är bara i kontexten och interaktionen som vi kan förstå betydelsen av en diskursmarkör.

Metod och material

Eskilstunainspelningarna är mer informella jämfört med hur den sociolingvistiska intervjun brukar beskrivas. Stilen är informellt, vardagligt talspråk och vi har kallat dem ”samtalsliknande intervjuer”, men de flesta inspelningarna har mer prägel av samtal än intervju. Samma typ av ämnen återkommer i flertalet intervjuer: skolgång, arbete, bostad, familj, intressen och staden Eskilstuna. Det är allmänna ämnen med klar personlig anknytning.

För att kunna se hur många ord informanten producerade och kunna räkna ut andelen diskursmarkörer transkriberades tio minuter från varje inspelning. I tabell 1 presenteras de 13 informanterna, från de yngsta (födda 1950) till den äldsta (född 1913) och hur många ord de sade på tio minuter vid de två inspelningstillfällena 1967 och 1996.

Jag hade inte bestämt i förväg vilka diskursmarkörer jag skulle excerpera, utan jag ville göra en inventering av vilka ord och uttryck de använde som diskursmarkörer, och därmed måste jag se på kontexten och interaktionen för att kunna bedöma huruvida de användes diskursivt.

Diskurspartiklar har som primära eller enda funktion att reglera samtalet. *Sekundära diskursmarkörer* är ord och uttryck från andra ordklasser, som adverb, konjunktioner och pronomen, som förutom sin primära funktion också kan användas för att reglera samtalet. Lindström (2008:115–118) beskriver också *utvidgade diskursmarkörer* som inte bara har formen av ett ord eller en lexikaliserad ordförbindelse utan är mer utbyggda. I det följande ger jag några exempel på de olika typerna av diskursmarkörer från inspelningarna 1967 och 1996 med de 13 paneltalarna (/ = paus).

TABELL 1. Informanter: ålder och antal ord på tio minuter.

informant	född	1967		1996	
		ålder	ord	ålder	ord
E1 (M)	1950	17	1155	46	1601
E102 (M)	1950	17	1258	46	1252
E52 (M)	1944	23	1335	52	1290
E58 (K)	1941	26	1100	55	1364
E116 (K)	1932	35	1098	64	1733
E118 (K)	1931	36	1330	65	1839
E61 (M)	1929	38	1621	67	1661
E117 (K)	1928	39	1450	68	1393
E67 (K)	1928	39	904	68	1433
E62 (M)	1927	40	2046	69	1938
E27 (K)	1919	48	1723	77	1700
E73 (M)	1919	48	1658	77	1502
E72 (M)	1913	54	1673	83	1091
genomsnitt män (7)		34	1535	63	1476
genomsnitt kvinnor (6)		37	1268	66	1577
genomsnitt alla (13)		35	1412	64	1523

Diskurspartiklar

- ja vart *ju* sjuk
- å då va *väl* där ja va mest aktiv
- *ja* de tycker ja *nog*
- de ligger *eh* bakom *eh* Rekarne
- ja tror att *liksom* andningen också har mä då å göra att man *liksom* hämtar sej emellan
- i å för sej så ä man *då* i / branschen papper va

Sekundära diskursmarkörer

- man rår sej själv *alltså*
- men sen har ju skolan kommi / i vägen också lite grann / *eller* i vägen ä väl synn å säja
- ja vet inte riktigt säkert *faktist*
- du vet förr i tidn hade dom *så här* femti liters mjölkflasker
- men *i alla fall* / vi tog mod till oss
- dom kommer *natuvis* (=naturligtvis) kanske inte bara å säjer att nu får du försvinna

Utvidgade diskursmarkörer

- *ja vet inte* då va väl en annorlunda grej
- vi hade väl / strider *om ja så säger*
- han har ju byggt villa *å de ena mä då andra*
- men ja flyttade därifrån *vänta nu här* sextisju var då här ja måste ha flytta därifrån

För vissa ord, som *då*, lever de diskursiva och adverbiala användningarna sida vid sida, och det kan vara svårt att avgöra om ett sådant ord fungerar som diskursmarkör eller ej, även om man har kontexten. I min inventering av diskursmarkörer tog jag inte med *och*, *men* och *så* när de användes som diskursmarkörer.

Några kvantitativa och kvalitativa resultat och jämförelser

Inventeringen innebär alltså att jag excerperade alla diskursmarkörer som användes, vilket förstås resulterade i en mängd olika ord och uttryck (se några exempel ovan). I tabell 2 presenteras några av de vanligaste diskursmarkörerna med uträkningar av hur många som producerades under tio minuter och hur många procent det antalet utgör av det totala antalet ord. I tabellen är en del av de resultat som jag tar upp i texten markerade.

Den vanligaste diskursmarkören är *ju*, som 1967 i genomsnitt används 1.85 % och 1996 1.43 %. En förenklad förklaring av vad *ju* betyder är 'som både du och jag vet', men *ju* kan ha många funktioner. Lindström (2008:96) definierar på följande sätt:

Generellt anger den att kunskapen om ett visst sakförhållande är tillgängligt antingen genom talarens egen eller deltagarnas gemensamma tidigare erfarenhet. På så sätt antyder *ju* att mottagaren har goda orsaker att omfatta det som talaren säger.

I exempel 1 svarar informanten lite ursäktande när jag frågar vad hon gick i för skolor "ja ja gick ju bara folkskolan", men betonar sedan att hon trots det blev produktionschef. När hon var ung fortsatte många inte efter folkskolan: "så de va ju bara sjuan då", något som både hon och jag vet.

TABELL 2. De vanligaste diskursmarkörerna: antal/procent.

	ju		väl		eh	
	1967	1996	1967	1996	1967	1996
E1 M	14/1.21	12/0.75	18/1.56	8/0.50	1/0.09	27/1.69
E102M	7/0.56	7/0.56	3/0.24	1/0.08	4/0.32	15/1.20
E52 M	14/1.50	26/2.02	20/1.50	17/1.32	16/1.20	22/1.71
E 58 K	21/1.91	18/1.32	23/2.09	4/0.29	2/0.18	9/0.66
E116 K	10/0.91	23/1.33	7/0.64	7/0.40	9/0.82	7/0.40
E118 K	32/2.41	55/2.99	1/0.08	14/0.76	20/1.50	10/0.54
E 61 M	30/1.85	24/1.44	15/0.93	14/0.84	38/2.34	6/0.36
E117 K	31/2.14	18/1.29	1/0.07	5/0.36	7/0.48	1/0.07
E67 K	12/1.33	16/1.12	2/0.22	3/0.21	2/0.22	18/1.26
E62 M	61/2.98	32/1.65	16/0.78	2/0.10	17/0.83	36/1.86
E 27 K	46/2.67	15/0.88	8/0.46	–	25/1.45	13/0.76
E73 M	35/2.11	25/1.66	5/0.30	4/0.27	25/1.51	23/1.53
E72 M	26/1.55	13/1.19	6/0.36	6/0.55	12/0.72	7/0.64
Män	187/1.74	139/1.34	83/0.77	52/0.50	113/1.05	136/1.32
Kvinnor	152/2.00	145/1.53	42/0.55	33/0.35	65/0.85	58/0.61
Alla	339/1.85	284/1.43	125/0.68	85/0.43	178/0.97	194/0.98

	va		då		alltså	
	1967	1996	1967	1996	1967	1996
E1 M	■	17/1.06	7/0.61	6/0.37	6/0.52	■
E102 M	■	5/0.40	■	31/2.48	11/0.87	■
E52 M	11/0.82	7/0.54	2/0.15	4/0.31	8/0.60	■
E 58 K	2/0.18	–	1/0.09	2/0.15	–	3/0.22
E116 K	–	2/0.12	12/1.09	19/1.10	–	–
E118 K	1/0.08	3/0.16	2/0.15	7/0.38	3/0.23	1/0.05
E 61 M	–	–	1/0.06	1/0.06	10/0.62	6/0.36
E117 K	7/0.48	–	6/0.41	13/0.93	5/0.34	2/0.14
E67 K	1/0.11	–	5/0.55	9/0.63	–	–
E62 M	–	–	–	–	7/0.34	–
E 27 K	7/0.41	1/0.06	–	–	6/0.35	1/0.06
E73 M	–	–	–	–	4/0.24	–
E72 M	1/0.06	1/0.09	3/0.18	2/0.18	1/0.06	–
Män	12/0.11	30/0.29	13/0.12	44/0.43	47/0.44	6/0.06
Kvinnor	18/0.24	6/0.06	26/0.24	50/0.53	14/0.18	7/0.07
Alla	30/0.16	36/0.18	39/0.21	94/0.47	61/0.33	13/0.07

Transkriptionen är gjord med delvis talspråksanpassad ortografi. Transkriptionsnyckeln finns som bilaga.

EXEMPEL 1 (E67 1996)

- E: va gick du i för skolor först då när du va
 I: ja ja gick ju bara folkskolan
 (0.4)
 E: ja
 (0.4)
 I: så de va ju bara sjuan då å sen fortsatt
 ningen efter de (0.8) så ja har ingen ut
 bildning bakom mej (0.6) men ja sluta som
 produktionschef på jobbet i alla fall

Alla informanter använder *ju*, men det är stor skillnad i frekvens; andelen *ju* för E102 är vid båda tillfällena bara 0.56 %, medan andelen för den som använder *ju* mest 1967 (E62) är 2.98 % och 1996 (E118) 2.99 %.

Mitt material visar att *ju* tenderar att komma tillsammans. I exempel 2 producerar informanten 76 ord, varav 7 *ju*, vilket motsvarar 9.21 %. Under de tio minuterna är andelen *ju* 1.32 % (18 *ju* av 1364 ord).

EXEMPEL 2 (E58 1996)

- I: .ja (1.4) jo de ä ingjutet vet du så att de
 va=
 E: [jah-]
 I: =tvunget å slås dän å så va man tvungen å
 byta rör å grejer (1.0) å va ju likadant i
 köket (1.4) va ju gammal (0.5) inredning
 (0.8) ja sen trettisju då
 (0.6)
 E: de va säkert väldigt modernt då
 I: .hh ja (0.3) dom flesta (1.0) hade ju inte
 badrum (.) att ha badrum va ju (0.3) de
 finaste (.) eller va ju väldigt modernt då (.)
 å toalett inne (0.8) de kom ju då
 E: [ja de] va de
 I: ja de va de (.) de va ju före kriget

Ju används i genomsnitt något mer av kvinnor än män, medan män använder *eh* i högre utsträckning än kvinnor. Ansatsljudet *eh* kan visa tveksamhet, att man letar efter ord, men det kan också vara en strategi för att

visa att man vill behålla ordet. I Einarssons material (1978:161) finns flest tvekljud hos akademiker, framför allt hos de manliga, medan kvinnliga industriarbetare använder få tvekljud. Mellan 1967 och 1996 har de två yngsta männen ökat sin andel *eh* avsevärt, E1 från 0.09 till 1.69 % och E102 från 0.32 till 1.20 %. Einarsson (1978:105) fann i sitt intervjumaterial en övervikt för *alltså* bland männen och för *väl* bland kvinnorna, något som stämde med Einarssons förväntningar. Han beskriver *väl* som ”vagt, vekt och vädjande” (s. 104). 1967 använde männen i Eskilstunainspelningarna fler *alltså* än kvinnorna, men 1996 användes få *alltså* överhuvudtaget. Vad gäller *väl* är det både 1967 och 1996 männen som använder högre andel än kvinnorna.

Dialogpartiklar är en kategori av diskurspartiklar som ”kan bilda ett eget yttrande i ett dialogiskt utbyte” (Lindström 2008:80). De används inte bara som svarsord utan också till exempel för att ge stöd, visa tvekan, bekräfta något eller visa att du inte har något mer att säga om något. I tabell 3 redovisas antal och andel dialogpartiklar vid de två inspelningstillfällena. Det finns olika varianter av *ja*, t.ex. *ja*, *jaa*, *ja:*, *mm* och *jo*, och mer utbyggda varianter som *jaddå*, *oh ja*, *ja just*, *ja visst*. Olika varianter av *nej*, är t.ex. *nej*, *nä*, *nä:*, *nää*, *näddå*, och *oh nej*.

TABELL 3. *Dialogpartiklar (alla varianter av ja och nej inkluderade).*

	ja		nej		nja	
	1967	1996	1967	1996	1967	1996
E1 M	39/3.38	79 ¹ /4.93	6/0.52	24/1.50	13/1.13	1/0.06
E102 M	35/2.78	36/2.88	9/0.72	6/0.48	1/0.08	–
E52 M	17/1.27	48/3.72	9/0.67	12/0.93	–	–
E 58 K	43/3.91	59/4.33	11/1.00	5/0.37	–	2/0.15
E116 K	60/5.46	49/2.83	19/1.73	6/0.35	–	1/0.06
E118 K	57/4.29	58/3.15	8/0.60	9/0.49	–	–
E 61 M	5/0.31	51/3.07	2/0.12	6/0.36	–	–
E117 K	72/4.97	73/5.24	10/0.69	11/0.79	–	–
E67 K	34/3.76	44/3.07	3/0.33	15/1.05	–	–
E62 M	21/1.03	26/1.39	1/0.05	4/0.21	–	–
E 27 K	64 ² /3.71	83 ³ /4.88	3/0.17	5/0.29	–	–
E73 M	44/2.65	106/7.06	8/0.48	8/0.53	–	–
E72 M	29/1.73	47/4.31	5/0.30	8/0.73	–	–
Män	190/1.77	393/3.80	40/0.30	68/0.66		
Kvinnor	330/4.34	366/3.87	54/0.57	51/0.54		
Alla	520/2.83	759/3.83	94/0.47	119/0.60		

1) 1 *japp*, 1 *yes*; 2) 24 *ja*; 3) 24 *ja*.

E1 har höjt sin andel *ja* mellan 1967 och 1996, men han har framför allt höjt andelen *nej*. 1967 använde han i stället det lite tveksammare *nja* vid ett flertal tillfällen. E61 har höjt sin andel *ja* avsevärt mellan 1967 och 1996; 1967 sade han i stället fraser som *dä ä rä* och *dä stämmer precis dä*. E27 använder vid båda tillfällena ett *ja* på inandning för att visa att hon inte har något mer att tillägga. Se exempel 3–5.

EXEMPEL 3 (E27 1967)

I: ja ja förstår de jaa (0.5) *.ja*

EXEMPEL 4 (E27 1967)

I: jaa just (0.6) ja ja fakt- ja e född allt
så i Nyfors så att

B: [ja]

I: *.ja*

EXEMPEL 5 (E27 1996)

I: så ja ser ja har verklien b- blivit belönad
me utsikt (0.4) *.ja*

Det finns andra strategier för att visa att man inte har något mer att säga om saken. Så till exempel lägger E1 1996 efter flera turer till *så ä de*, *så va de*, och E102 använder flera så kallade spegelkonstruerande pivåkonstruktioner (se t.ex. Bockgård & Norén 2011):

dä va under tiden ja jobba på CE Johansson / va dä
jo dä gick bra / gjorde dä
jaa / dä gjorde ja ja ja läste / ekonomi å juridik / på kvällstid då / gjorde
ja

I materialet finns flera exempel på att det prefererade är att svara ja och att man därför börjar med ett *ja* innan ett *nej* produceras (jfr Pomerantz 1984:72). Se exempel 6 och 7. Också Wirdenäs (2002:87–88) beskriver att en medhållande responsartikel kan föregå en invändning. Det finns också exempel på hur en informant håller med om något och uppgraderar bekräftelsen, vilket är vanligt när man bekräftar något (jfr Pomerantz 1984:65). Se exempel 8.

EXEMPEL 6 (E27 1996)

- I: ja (.) nu tillhör ja ju Kloster
0.4)
E: ja (.) är de här Kloster
I: ja nej de här ä Fors

EXEMPEL 7 (E102 1967)

- B: va: (0.4) tänker du dej (0.5) efter de härå
tänker du fortsätta
(0.3)
I: ja: (.) nä int- inte i skolan inte

EXEMPEL 8 (E58 1996)

- E: ja men de ä ju inge problem u
I: nej (.) oh nej (.) inte alls (0.6) nej ja
tyckte om den ...

Tabell 2 visar ju bara sex olika diskursmarkörer, och tabell 3 bara *ja*, *nej* och *nja*. I tabell 4 visas alla diskursmarkörer som jag fann i min inventering: gruppgenomsnitt av antal och andel diskursmarkörer 1967 och 1996. I genomsnitt används färre diskursmarkörer 1996 än 1967, men de tre yngsta informanterna använder fler diskursmarkörer 1996 än 1967. Se tabell 5.

TABELL 4. *Alla diskursmarkörer 1967 och 1996.*

	1967			1996		
	män	kvinnor	alla	män	kvinnor	alla
antal	651	510	1161	572	431	1003
%	6.06	6.71	6.33	5.53	4.56	5.07
+ dialogpartiklar ¹	249	454	703	471	425	896
sammanlagt antal	900	964	1864	1043	856	1899
%	8.38	12.68	10.16	10.09	9.05	9.59

1) *jaha* och *jaså* inkluderade.

TABELL 5. De tre yngsta informanternas andel diskursmarkörer.

	E1		E102		E52	
	67	96	67	96	67	96
antal	58	103	49	80	104	108
%	5.02	6.43	3.90	6.39	7.79	8.37
+ dialogpartiklar	59	107	47	42	26	62
sammanlagt antal	117	210	96	122	130	170
%	10.13	13.12	7.63	9.74	9.74	13.18

Som tabell 2 visade har användningen av *då* ökat mellan 1967 och 1996, medan användningen av *alltså* har minskat. De tre yngsta informanterna använde alla *alltså* 1967, men ingen av dem producerade ett enda *alltså* 1996. E102 använde inget *då* 1967, men så många som 31 (2.48 %) 1996. 1967 använde han däremot *å sånt där* vid ett flertal tillfällen under de tio minuter jag excerperat, ett uttryck som han inte använde någon gång 1996. De tre yngsta informanterna, som alla är män, har ökat sin andel *eh*; som redan nämnts använder de två allra yngsta *eh* mycket mer frekvent när de är medelålders än när de var 17. De två yngsta använde inga *va* 1967, men 1996 hade E117 belägg och E102 fem.

Det finns inte många belägg på *liksom*, bara två 1967 och sju 1996; E1 producerar tre av de sju 1996. Bara ett enda belägg på *typ* finns, och det är E52 som säger det 1996. Det finns inget belägg på *ba* i hela materialet. De yngsta informanterna är 46 år 1996; för att se diskursmarkörer som används av unga personer 1996 måste man lyssna på informanter från trendundersökningen.

Det är de två yngsta informanterna som ändrade sin användning av diskursmarkörer mest under de 29 år som gick mellan inspelningarna. I det följande sammanfattar jag några av skillnaderna, varav flera redan har nämnts. Varken E1 eller E102 använder *alltså* 1996. E1 har 13 belägg på *nja* 1967, men bara ett 1996; i stället har han fler belägg på *ja* och *nej* 1996. 1996 har E1 många *eh* och *va*, tre *liksom*, sex *precis*, två *okej*, ett *allright*, ett *japp* och ett *yes*. E102 har flera belägg på *å sånt där* 1967, men inget 1996. 1996 använder han många *eh* och *då* samt fem *va* och två *ja precis*.

Avslutning

Nu vet jag vilka diskursmarkörer de olika individerna använder och hur vanligt förekommande de olika diskursmarkörerna är, men i denna artikel

finns bara plats för några nedslag bland alla resultat. En mängd ord och uttryck kan användas som diskursmarkörer, och särskilt vad gäller utvidgade diskursmarkörer är variationen stor.

Det finns gemensamma mönster för hur man använder diskursmarkörer, men det finns också både intra- och interindividuell variation och förändring. Man har sitt individuella sätt att prata. De individer som ändrar sitt sätt att prata mest är de yngsta informanterna som var 17 år vid den första inspelningen och 46 vid den andra.

Med inventeringen och resultaten från panelundersökningen som grund har jag nu valt representanter för olika åldersgrupper från 1967 och 1996 i trendundersökningen. Jag kommer att fokusera på ett antal diskursmarkörer för att bland annat med hjälp av samtalsanalys undersöka hur de olika diskursmarkörerna fungerar och hur användningen av dem varierar och förändras.

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar, 1976: Talaktsadverbial. I: *Nysvenska studier* 55–56. S. 25–46.
- Bockgård, Gustav & Norén, Niklas, 2011: Pivåkonstruktioner i svenska dialektintervjuer. I: Bockgård, G. & Nilsson, J. (red.), *Interaktionell dialektologi*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. S. 75–130.
- Einarrson, Jan, 1978: *Talad och skriven svenska. Sociolingvistiska studier*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap, SERIE C NR 9.) Lund: Walter Ekstrand Bokförlag.
- Eriksson, Mats, 1988: *Ju, väl, då, va, alltså*. En undersökning av talaktsadverbial i stockholmskt talspråk. MINS 26. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet.) Stockholm.
- Karlsson, Susanna, 2006: *Positioneringsfraser i interaktion. Syntax, prosodi och funktion*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 5.) Göteborg.
- Lindström, Jan, 2008: *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Nilsson, Jenny, 2005: *Adverb i interaktion*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 4.) Göteborg.
- Ottesjö, Cajsa, 2006: *Att fortsätta och att återgå. Studier i koherensskapande praktiker i vardagliga flerpersontal*. (Gothenburg Monographs in Linguistics 29.) Göteborg: Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.

- Pomerantz, Anita, 1984: Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes. I: Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John (red.), *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge University Press. S. 57–101.
- Schiffrin, Deborah, 1987: *Discourse markers*. (Studies in Interactional Sociolinguistics 5.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Sundgren, Eva, 2002: *Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 56.) Uppsala.
- Svensson, Gudrun, 2009: *Diskurspartiklar hos ungdomar i mångspråkiga miljöer i Malmö*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 67.) Lund.
- Wirdeñäs, Karolina, 2002: *Ungdomars argumentation. Om argumentationstekniker i gruppssamtal*. (Nordistica Gothoburgensia 26.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Bilaga: Transkriptionsnyckel

B	Bengt (intervjuare)
E	Eva (intervjuare)
I	Informant
(0.8)	pauslängd i sekunder
(.)	”mikropaus”, dvs. en mycket kort paus, ca en tiondels sekund
[]	överlappande tal
-	avbrott
–	understrykning (av vokalen i stavelsen): satsbetoning
:	förlängt ljud
vv	dubbel vokal: tvåstavigt uttal
.ord	punkt före ord: tal under inandning
(())	kommentar eller tolkning av ljud

Räkna med danska

Ulf Teleman

Skillnaderna mellan svenska och danska räkneord är väl kända. En påfallande olikhet är att danska räkneord för tiotalen från 50 till 90 historiskt bygger på 20-talsräkning, så att beteckningarna för 60 och 80 blir:

3 x 20, dvs. tre sinds tyve > tres '60'
4 x 20, dvs. fire sinds tyve > firs '80'

Övriga tiotalsbeteckningar mellan 50 och 90 bildas efter ett mönster som är känt från sv. *halvannan*:

½ 3:e x 20, dvs. halv tredje sinds tyve > halvtreds '50'
½ 4:e x 20, dvs. halv fjerde sinds tyve > halvfyfjers '70'
½ 5:e x 20, dvs. halv femte sinds tyve > halvfems '90'

Motsvarande svenska tiotalord bildas som bekant med entalsord + suffixet *-ti(o)*: *femtio*, *sextio*, *sjuttio*, *åttio*, *nittio*.

En annan skillnad mellan svenska och danska är att entalen mellan tiotalen fr.o.m. 20 bildas olika. Danskan följer ordningen i t.ex. tyska och holländska, t.ex. *fem og tredve* '35', medan svenskan har samma ordning som i engelska, franska etc. och som vid skrivning med (romerska och) arabiska siffror, t.ex. *tretti(o)fem* '35'.

Jag fick en gång frågan om hur försvenskningen av de gamla danska landskapen hanterade den här skillnaden mellan den gamla och den nya centralmaktens språk. Låt oss undersöka skillnaderna lite närmare och spekulera över hur och varför det blev som det blev i Danmark och Sverige.

1. Den danska tjugotalräkningen 50–90

De germanska språken hade tidigt en tiotalräkning som slog igenom också språkligt. Kanske gällde detta ursprungligen för större delen av hela den indoeuropeiska språkgruppen.

Karker (1959) har undersökt medeltidens danska räkneordsformer i bevarade texter. Han antar att danskan hade ett system som motsvarade t.ex. svenskan, engelskan och tyskan vid medeltidens början. Beläggen är inte så många som man kunde önska eftersom större tal nästan alltid skrevs med siffror, romerska eller undantagsvis under medeltiden, arabiska. De utskrivna räkneorden i forndanska texter tyder enligt Karker på att tjugotalmodellen uppstått i väster och därifrån spritt sig österut i Danmark: de äldsta fallen finns i Flensburgs stadsrätt från c. 1300 medan den ungefär samtida själländska kyrkolagen följde tiotalmodellen.

Tjugotalmodellen förefaller ha slagit igenom så gott som helt i Danmark vid medeltidens slut, även om det tog några sekler till innan de kortformer vi känner från dagens danska blev accepterade normalformer. Man kan anta att de etymologiskt genomskinliga långa tjugotalbildningarna så småningom lexikaliserades. För gemene man hade då anknytningen till 20 försvunnit och beteckningarna (*halv fem(te) sinds tyve, tre sinds tyve* etc.) var namn på tiotal likaväl som de morfologiskt mera genomskinliga motsvarande tiotalsbeteckningarna i de andra germanska språken. Enstaka personer har visserligen medvetet använt tiotalmodellen i Danmark under nyare tid, men den har aldrig slagit igenom i det egentliga Danmark. Den dominerade däremot i folkmålen i den norska rikshalvan av Danmark liksom i Sverige.

Att tjugotalräkning funnits på olika håll i Norden och ute i världen är helt klart (Menninger 1958:60ff.). Också i svenskt medeltidslatin är *quatuorviginti* '80' belagt (Westerbergh & Odelman). (Se också Olsson 1997: 117ff. och Hurford 1975 om räkning med 20-bas i andra språk.)

20-talsmodellen användes i Norden gärna för lite högre tal än 100. Det finns belägg för att man angav tal över 100 på detta sätt i Danmark och i enstaka fall i Sverige, t.ex. 140 anges som 7×20 . (Se t.ex. Brøndum-Nielsen § 547, Karker 1959:18f.)

Intressant nog har svenskan liksom danskan substantiv för tjugotal (*tjog, snes* m.fl.) men inte ett liknande kompakt uttryck för tiotal. Det substantiv **tigher* (mask. u-stam) som ligger bakom det senare grammatikaliserade *-tio* i tiotalorden har alltså försvunnit som självständigt ord.

Tiotalräkningen var kanske den ursprungliga bland germanerna och i andra indoeuropiska språk. Troligen passade den bra för mer storskaliga behov, t.ex. i den mellanfolkliga ekonomin under antiken och medeltiden. Onekligen anslöt sig tiotalssystemet bättre till det arabiska siffersystemet än till det romerska. Det var följdsamt i förhållande till räkning med skrivna siffror på papper eller med räknemynt på abakus. Till Norden bör den nya mer avancerade aritmetiken ha kommit med kyrkan och de nordtyska köpmännen.

Det är svårt att säga när och varför 20-talsmodellen uppstod i västra Danmark och därifrån spriddes österut. Tjugotalräkningen bör ha uppstått i en icke-urban huvudräknings- och talspråkmiljö där man trots allt behövde kunna ange högre antal än 20. För att beteckna högre tal behövde man standardiserade knippen, kanske motsvarande summan av fingrar och tår eller helt enkelt det högsta antal som i den enklare ekonomin hade fått sitt eget namn.

Man kan undra om jyllänningarna hade särskilda skäl att välja tjugotalmodellen. Från det medellågtyska talspråket har en sådan modell inte kunnat få något stöd: medellågtyskan hade samma mönster för tiotalorden som dagens moderna tyska (Lasch 1914). Inte heller i latinet är talet 20 bas för betecknandet av högre tiotal. Möjligen kunde tjugotalmodellen ha kommit över havet från keltiska språk. Menningar har noterat att dagens iriska och skotska har systematisk tjugotalräkning från 30 till 180. Å andra sidan hade dessa språks föregångare forniriskan faktiskt tiotalräkning (Menninger 1958:75, 107).

Om vi nu inte kan lita på keltisk påverkan eller på tillfälligheternas spel, finns det annars någon omständighet som kunde förklara tjugotalmodellens styrka i det tidigmedeltida Jylland? Var exempelvis medeltidens västdanska ekonomi baserad på varor som räknades i tjug i högre grad än i resten av Norden? Vi vet från senare tid (*Nordisk kultur* 30:180, 238f.) att flera varuslag under medeltiden har sålts och transporterats i tjug (1 skipkund = 20 lispund, 1 stig linkärvar/stockfiskar = 20 stycken och att systemet av mängdmått i flera fall byggt på tjugotal: 1 ol sill = 20 kast, 1 trave korn = 20 kärvar, 1 ris papper = 20 böcker, 1 sten hampa = 20 skålpund etc.), men det förefaller inte som om dessa räknesätt skulle ha varit mer grundläggande i väst än i öst.

Varför jyllänningarna började nyttja tjugotalmodellen förblir alltså höljt i dunkel. Påverkan västerifrån eller sydvästifrån i Danmark förvånar kanske i förstone en modern betraktare men är inte så osannolik om man betänker att Köpenhamn och Själland ännu inte hade erövrat sin dominerande position på de danska öarna. Och vi vet att också andra språkhistoriska processer (som t.ex. ändelseförsvagningen och därmed sammanhängande fonetiska förändringar) utgick från väster.

Det är troligt att Skåne före övergången till Sverige hade samma räkneord i officiella sammanhang som i Köpenhamn. Det verkar dock inte som om tjugotalmodellen nått landsbygdens dialekter (som ju talades av 90 % av befolkningen) på andra sidan Öresund. Ingenstans i folkspråket – inte ens i sydvästra Skåne – har jag funnit något spår av *halvtreds, tres, halvfjerd, firs, halvfems* i dialektarkivens samlingar. I det gemensamma skriftspråket och kanske också i de talade stadsspråken har väl det dan-

ska systemet använts också i de nuvarande sydsvenska landskapen under den danska tiden, precis som i Köpenhamn, fram till nationsskiftet under 1600-talets sista decennier. Men när sedan administrationen och skatteväsendet försvenskades var räkneorden en sådan grupp av ord med nationellt signalvärde som var lätta att identifiera och bytas ut av de skåningar som ville eller måste fungera inom den nya nationalstatens ram.

I Sverige verkar inte tjugotalmodellen ha spelat någon större roll ens under medeltiden. Enstaka belägg har påträffats i *Svenskt diplomatarium* i brev från 1400-talet som t.ex. *firum sinnum tiwghu march* (1407, Söderwall 2:335). Men under 1500-talet möter till slut nästan bara tiotalsmönstret.

De svenska tiotalsbeteckningarna uttalas ännu i dag med *-ti* som vi med Hellquist kan anta är en direkt utveckling av fornsvenskans *-tighi*, pluralis av ett numera obsolet substantiv för tiotal. Stavningen och uttalet med *-o* är en senare standardisering som mycket väl kan ha inspirerats av talåtergivningerna med siffror. Man har uppenbarligen resonerat så här:

500 (= 5 x 100)	–	femhundra
50 (= 5 x 10)	–	?
? = femtio		

Etymologin för *tjugo* (*tjugu*, *tjuge*, *tjugi*) är omstridd.

2. Sammansatta räkneord: ordningen mellan tiotal och ental

I fråga om räkneordsförbindelser som *fem og tredve* '35' är danskan inte så ensam. Detta var en vanlig ordning också i fornsvenskan. Men uttrycken var inte lexikaliskt standardiserade utan antagligen syntaktiskt bildade, både i Danmark och Sverige. De belagda ordningarna var för fornsvenskans del följande:

Ental – Tiotal (E – T)

- (1) Ental + Subst + ok + Tiotal: fem ar ok thrätio, v mark ok xxx
- (2) Ental + ok + Tiotal + Subst: fäm ok thrätio ar, v oc xxx mark

Tiotal – Ental (T – E)

- (3) Tiotal + Subst + ok + Ental: thrätio ar ok fäm, xxx mark ok v
- (4) Tiotal + ok + Ental + Subst: thrätio ok fäm ar, xxx ok v mark
- (5) Tiotal + Ental: thrätiofäm ar, xxxv mark

Särskilt ordföljderna (1) och (3) tyder på att det angivna talet anges som resultatet av en additionsprocess. E och T behandlas som samordnade adjektiv och placeras genom omfattning runt substantivet (Wessén 1956:106). Det sammansatta räkneordet är alltså ännu inte färdigpackat och standardiserat. I de viktiga bibelarbetena 1526 och 1541 finns olika modeller som de följande:

NT 1526
sex och fyretiyo
sextiyo sex

GVB 1541
sex och otta tiyo
sextiyo och sex

I Sverige förefaller modell (5) redan vid 1500-talets slut ha varit den dominerande. Bruket av *och* kan dock ha vacklat. Agrelius sätter i sin räknelära in *och* mellan sammansatta tals två sista adderade led enligt mönstret *fyr-tiofemtusen sexhundra sjuttio och åtta, sjutusen åttahundra och nittio*. Det är svårt att ange exakt tid för modell (5):s slutgiltiga seger. (Grammatikaliseringen av räkneord med morfem för '1' avspeglar sig också i det valda numerus i substantivet och genus i morfemet för '1', men den saken har jag här inte haft möjlighet att undersöka: *trezzien krona/kronor; trezziet/trezzien kilo*. En annan fråga som här också har lämnats åt sidan är bildandet av de sammansatta räkneordens ordningstal.)

En rimlig förmodan är att de svenska taluttryckens ordning T – E hänger ihop med en skriftburen aritmetik som betjänar sig av de arabiska siffrorna. Dessa hade använts sparsamt under medeltiden men blir de normala under 1500-talet och framåt. Menningar hävdar att de arabiska siffrorna erövrar Norden under 1500-talet (Menninger 1958:92). När man började räkna med siffror på papper var det viktigt att positionerna, t.ex. vid addition och subtraktion, hamnade under varandra precis som nu och som vi lärde oss i skolan (se t.ex. Agrelius 1655: 5 och 17), och då var det praktiskt att det utlästa talets element hade samma ordning som de skrivna siffrorna.

Detta gäller i första hand när man räknade på papper med siffror och inte med räknepennningar på abakus. Vid abakusräkning användes inga siffror bara markeringar på abakusens linjer. Först vid angivande av resultatet behövdes siffror eller bokstäver. (Och då kunde faktiskt romerska siffror och E – T i talet fungera också.) Om räkning med abakus se Menninger 1958:102ff. och särskilt 161ff. eller t.ex. den svenska räkneboken av Agrelius. Under 1500-talet blev de tryckta böckerna allt vanligare och standardiseringen av det ordinära skriftspråket gick framåt. I denna process har latinet, som

annars var en viktig inspirationskälla, knappast spelat någon roll för fixeringen av T – E. Här fanns såväl modellen *duo et viginti* som *viginti et duos* och *quadraginta duo* (Thesaurus Linguæ Latinæ, *duo* sp. 2247). I sifferskriften hade dock latinet addition från vänster till höger: tusental – hundratal – tiotal – ental.

Danskan kom att stanna för modellen *E og T*. Från början var uttrycket nog inte mera standardiserat än i svenskan vid samma tid, se Brøndum-Nielsen (1950–57) § 550.

Varför gick tyskan och danskan inte samma väg som svenskan? Varför bibehölls E – T där men inte i Sverige, England etc.? Också den romerska sifferskriften hade ju som vi såg ordningen tiotal – ental, även om de enskilda entalen markerades på ett principiellt annat sätt än med de arabiska siffrorna (där varje ental från 0 till 9 hade sin egen siffra). Vi kan därför knappast förklara övergången till T – E med övergången från romersk till arabisk sifferskrift. Det skulle vara intressant att veta hur danska räkneläror undervisade i tals uppställning när utläsningen var E – T trots att sifferskriften med nödvändighet hade ordningen T – E. (Jag har dock inte hittat någon dansk räknelärobok som har sett detta som ett problem.)

Menningar har betonat skillnaden mellan å ena sidan ental, som behövs i den primitivaste ekonomi och kan användas spontant på lättidentifierade aggregat, och å andra sidan högre tal som förutsätter systematisk räkning. Han skiljer därför mellan ental och ”Bündel” som gör det möjligt att tanke-mässigt skapa och hantera uttryck för stora tal. Agrelius kallar i sin tidiga lärobok nollan för blott en siffra medan 1–9 är ”numeri significantia”, på svenska ”betydelige taal”. Menningar menar nu att den tyska ordningen ”E und T” ska förklaras historiskt-psykologiskt: entalen är små och uppfattas av ”den tidiga människan” som meningsfulla, sådana man tänker på först. Den psykologiska poängen går förlorad först i stora tal som 4385, menar Menningar, men sådana tal räknade ju inte den ”tidiga människan” med.

Den talspråkliga ordningen E – T i de gamla mer eller mindre lokala handelsekonomierna i södra Östersjön – kanske redan på Hedebyns tid – stod emot trycket från medelhavsaritmetikens T – E. Man var där så van att räkna upp till hundra på det gamla viset att det inte var något problem för dansken att säga *fem-og-tredve* i stället för *tredve-fem* parallellt med det romerska XXXV eller det arabiska 35.

E – T är belagt i flera sentida skånska dialekter utan att de intelligande dialekterna i Småland har några spår av denna äldre ordning, som kan ha varit standard i de sydsvenska talspråken liksom på andra sidan Öresund ända till nationsskiftet under 1600-talet. Den byttes därefter ut mot T – E särskilt i stadsspråken. I folkmålen skedde nog bytet först senare i samband med att de skånska dialekterna nivellerades mot rikssvenskan så

sent som under 1800-talet, t.ex. i samband med den allmänna folkskolans räkneundervisning.

I Sverige hade handelsekonomin varit mindre utvecklad än i Danmark vid tiden för T – E-systemets lansering under medeltiden. Svenskarna hade alltså inte samma vana vid att räkna antal större än tjugo. Till skillnad från i danskan fanns *fem ok thrätio* så att säga inte i talarens lexikon (som *tretiofem* gör nuförtiden), utan uttrycket måste konstrueras av talaren som en addition av entalet 5 och tiotalet 30 vilka kunde hämtas var för sig direkt ur talarens lexikon. Det skrivkunniga skiktet i Sverige hade som jag ser det inte hunnit etablera något eget morfologiskt system för antal större än 20 utan tog emot det nya räknesättet utan krumbukter. De gick alltså i princip ifrån en syntaktisk konstruktion ("E och T" eller "T och E") till en morfologisk bildning ("T-E"). Att det gamla systemet angav högre tal än 20 med syntaxen och inte med ordbildningen, framgår av att substantivet kunde stå antingen efter T eller efter E, dvs. (stavat på modernt vis) *fem år och femtio*, *fem och femtio år*.

Den skriftburna aritmetiken med arabiska siffror kunde därför i Sverige lätt påverka talet och ge dominans åt den ordning vi känner i dag – och som danskar har haft så svårt att ta över.

P.S. Det är vanligt att svenskarna klagat över de danska räkneorden och lika vanligt att välvilliga nordister försöker hjälpa dem att övervinna svårigheterna genom att berätta om de etymologiska fakta som jag har funderat över i denna uppsats. Det är förstås inte fel att känna till de danska ordens etymologi. Man ska bara inte tro att denna kunskap har någon praktisk nytta. Här hjälper bara rutinkunskap genom övning: svensken måste lära sig att det heter *halvfjerds* på danska likaväl som det heter *soixante-dix* på franska – utan att tänka på varför. Etymologi är som vanligt mest till för att det är så roligt eller möjligen för att kunna skryta med.

Litteratur

- Agrelius, Nicolaus Petri 1655. *Institutiones arithmeticae: eller een kort vnderwijsningh om the skönhögstnödigste regler* [...]. Stockholm: Keyser.
- Brøndum-Nielsen, Johs. 1950–1957. *Gammeldansk grammatik*. København: Schultz.
- DAL = Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Samlingar.
- Hurford, James R. 1975. *The linguistic theory of numerals*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Karker, Allan 1959. *Nordiske talord i dansk. Historie og vejledning*. København: Gyldendal.
- Lasch, Agathe 1914. *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Halle: Niemeyer.
- Lech, Gillis 1925. *Skånemåleens böjningslära*. Lund.
- Menninger, Karl 1958. *Zahlwort und Ziffer. Eine Kulturgeschichte der Zahl. 2*, Neubearb. u. erweiterte Auflage. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Nordisk kultur* 30, 1936. Mått och vikt. Stockholm: Bonniers.
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog*; grundlagt af Verner Dahlerup udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1918–1956.
- Olsson, Magnus 1997. *Swedish numerals in an international perspective*. Lund: Lund University Press.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket* utg. av Svenska Akademien, 1893–. Lund.
- Söderwall, K. F. 1884–1924. *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket*. Lund. Supplement 1953–1973.
- Thesaurus Linguae Latinae* 5:1, 1909–1934. Leipzig.
- Wessén, Elias 1956. *Svensk språkhistoria. Grundlinjer till en historisk syntax*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Westerbergh, Ulla, & Odelman, Eva 1968–. *Glossarium till medeltidslatinet i Sverige*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Som det heter på nysvenska ...

Mats Thelander & Björn Melander

I både press och sociala medier har vi under de senaste decennierna kun-
nat stöta på orden *nysvensk* och *nysvenska* i meningar som:

De företag vilka startas i syfte att ge arbete åt dessa, som på nysvenska
kallas betingat arbetsföra, går regelbundet med förlust.

(SvD 24.8.1976)

Vi får inte glömma att dessa nysvenska barn också de kommer att smida
Sveriges framtid, så som det har gjorts i alla tider.

(GP 29.1.1993)

Våra vanligaste ordböcker redovisar inte de här användningarna av *nysvensk(a)*. I flera moderna lexikon (bl.a. nätordboken *Lexin*) saknas uppslagsordet helt. I senaste upplagan av *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL 2006) förklaras *nysvenska* bara med ”svenska språket efter 1526”, och i den större *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009) finner vi samma definition av *nysvenska* men under uppslagsordet *nysvensk* både betydelsen ”1. som avser nysvenska” och ”2. som avser eller utgör en högerextremistisk rörelse med fascistiska drag: Nysvenska rörelsen”. Ingenting annat. Naturligtvis skulle detta kunna ursäktas med att folk i allmänhet ändå begriper innebörden i de först citerade meningarna, eftersom detta bruk är så vanligt idag – medan å andra sidan *nysvensk(a)* i den språkvetenskapliga eller politiska användningen behöver förklaras därför att dessa betydelser är mer eller mindre okända utanför kretsen av facklärd eller särskilt intresserade. Icke desto mindre har de nämnda ordböckerna samtidigt ambitionen att spegla det levande språkbruket.

I lite äldre ordböcker saknas antingen *nysvenska* helt (som i Dalins ordbok från 1850–53) eller så illustreras ordet i sin språkvetenskapliga betydelse (t.ex. i Östergrens *Nusvensk ordbok* där bandet i fråga är tryckt 1939).

I den här artikeln vill vi försöka reda ut dels vilka olika betydelser som finns eller har funnits hos adjektivet *nysvensk* och substantivet *nysvenska*,

dels beskriva hur dessa betydelser kan ha uppstått och utvecklats. Vi menar att berättelsen om ordet *nysvensk(a)* på ett tankeväckande sätt belyser hur svensk ordbildningshistoria samspelar med samhällsutvecklingen. Huruvida det som har skett kan betraktas som betydelseutveckling i snävare bemärkelse är en fråga som vi får anledning att återkomma till.

Låt oss gå systematiskt fram och diskutera *nysvenskan:s* olika betydelser i kronologisk ordning. Det innebär att vi till en början kan ta hjälp av ordböcker och annan språkvetenskaplig litteratur men att vi blir tvungna att klara oss själva ju mer vi närmar oss det moderna bruket. Dessbättre har vi här kunnat dra nytta av Språkbankens korpuser och deras sökverktyg Korp.

1. Den språkvetenskapliga betydelsen hos *nysvenska*

Det råder ingen tvekan om att den äldsta betydelsen hos *nysvenska* är den språkvetenskapliga, beteckningen för den tidsepok i svenska språkets historia som någon gång kring reformationstiden avlöste den yngre fornsvenskan. I en lång sammansättningsramsa under adjektivet *ny* förklarar *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB N 836f.; bandet tryckt 1947) *nysvenska* med "benämning på svenska språket under nyare tiden (räknat från omkr. 1526)".¹ Det första belägget på ordet i den här användningen har aktningvärd ålder (1793) och går tillbaka på ordbokens egna förarbeten. Med ett språkprov från Grimberg uppger SAOB att *nysvenska* också (fast mindre brukligt) har förekommit i inskränkta användning om den yngre nysvenskan: "Dalins Argus (*inleder*) en ny tid för svenska språket, vilken man kallar för nysvenskan" (1908).

Att det inte var självklart att räkna den nysvenska perioden från just 1526 förstår man av att andra språk i SAOB:s ramsa med *ny*-sammansättningar tilldelas andra ingångsår, t.ex. *nyhögtyska*, *nylågtyiska* 1500, *nyisländska* 1530, *nydanska*, *nyengelska* 1550 och *nygrekiska* 1600. Men gränsen 1526 för Sveriges vidkommande är dock "icke fullt så godtycklig, som det i förstone kunde förefalla", hävdar Adolf Noreen i *Vårt språk* från 1903:

Ty icke blott i rent typografiskt afseende betecknar detta år en vändpunkt i den svenska skriftens historia, i det att boktryckaren Richolff i Stockholm då inför tre nya bokstafstyper: å, æ, ø, i stället för de i äldre svenskt tryck (från och med omkr. 1490) använda aa, á, o, hvadan ett dylikt tryck redan för en helt flyktig blick äger sitt äldsta möjliga datum gifvet; utan äfven inom själva det talade språket börjar då en revolution, bl. a. riktad mot språkets under unionstiden alltmer kring sig gripande

¹ För egen del *inleder* dock SAOB sin omsorgsfulla excerpering av nysvenska källor med Gustav Vasas registratur från 1521.

fördanskning, i och med uppräddandet av Olavus Petri såsom författare. Detta år begynner nämligen denne utgifvandet af sina talrika reformationsskrifter [...] (Noreen 1903:132)

Bland egenheter i uttal och böjning som enligt Noreen (s. 133) karakteriserar reformationstiden i motsats till den närmast föregående yngre fornsvenskan (eller "medelsvenskan") kan som exempel nämnas: att *h* inte längre uttalas i förbindelserna *hj* och (senare) *hv*; att det blir vanligt att genitivens slutar på *-s* i alla genus, numerus och deklinationer; att verben i 1 pers. plur. övertar 3 personens form (således *fara, foro* i stället för *farom, forom*); och att verbalsubstantiv på *-ande* och *-ende* (från början germanismer) uppstår i svenskan, t.ex. *lidande, uppseende*. Dessa senare förändringar ger Noreen oss på köpet trots att de rimligtvis är omöjliga att datera till något bestämt årtal.

Ett av språkproven på *nysvenska* i Östergrens *Nusvensk ordbok* (ovan) är "Nysvenska studier, tidskrift för svensk stil- och språkforskning". Att anföra detta exempel torde ha fallit sig ganska naturligt för ordboksredaktören Olof Östergren eftersom han på samma gång var en av tidskriftens redaktörer. Det kan inte uteslutas att *Nysvenska studier* har spelat en roll för att hålla liv i nysvenskans språkvetenskapliga innebörd.

Nysvenska studier hade uppstått som en avläggare till *Språk och stil*, startad 1901 av Östergren tillsammans med Ruben G:son Berg och Bengt Hesselman. Det framgår av en historik som Olle Josephson författat (Josephson 1989) att *Språk och stil* sjösattes som motvikt till den mer filologiskt och mot äldre språkskeden orienterade *Arkiv för nordisk filologi*, grundad 1882 i Lund. Med *Språk och stil* önskade de unga redaktörerna (alla tre Uppsala-nordister i tjugofemårsåldern) slå ett slag för forskning om yngre svenska ur ett stilistiskt perspektiv. Åtminstone tycks detta ha varit Ruben G:son Bergs föresats. Det förstår man om inte annat av den efterskrift han publicerar i tidskriftens årgång 20, 1920 (s. 226f.), det sista numret av *Språk och stil*.

Nysvenska studier blev tämligen långlivad men överlevde inte nästa sekelskifte. Efter 70 årgångar bytte den 1991 åter namn – tillbaka till *Språk och stil*. Åtgärden beslutades på ett årsmöte i Adolf Noreen-sällskapet (formell utgivare av tidskriften sedan 1985) och motiveras i ett redaktionsmeddelande i *Språk och stil* nr 1 i ny följd, 1991 (s. 5f.).

Som främsta skäl till namnbytet anförs att

fler och fler inte längre uppfattar *nysvenska* som en lyckad avgränsare av det ämnesfält som tidskriften borde täcka. I takt med att man inom svensk språkvetenskap börjat använda beteckningar som *nusvenska*, *nutidssvenska* och *modern svenska* förknippas *nysvenska* inte längre så osökt med också vår egen tids språk. [...] Även om forskningen om svenskt språk under den period man kunde betrakta som klassiskt ny-

svensk – sådär 1525–1850 – förtjänar stöd och uppmärksamhet, utgör den i längden ett alltför exklusivt underlag både för en tidskrifts försörjning med goda manuskript och för dess möjlighet att locka läsare i tillräckligt antal. (S. 5f., originalets kursiv)

Den bedömning som gjordes var med andra ord att inte ens de språkvetare som tidskriften primärt riktade sig till uppfattade *nysvenska* som ”svenska språket efter 1526 [intill vår egen tid]”. Det underförstådda ’intill vår egen tid’ hade på något vis gått förlorat (se också diskussionen om termen *nusvenska* i Thelander 1987). Även om stödet väger lätt tyder idag svenska *Wiktionary*s nätdordbok på att redaktionen hade fog för sitt resonemang. Där förklaras *nysvenska* med ”det svenska språket såsom det såg ut mellan 1520-talet till omkring 1850”.

Fast det inte utsägs tydligt i den redaktionella notisen får vi som var inblandade i namnbytet så här i efterhand medge att vi inte var opåverkade av de politiska konnotationer som det tidigare namnledet *nysvenska* hade väckt. Om det nämligen var någon betydelse hos ordet som lekmän utanför den trängre lingvistikretsen vid den här tiden kände till, så var det tveklöst den politiska (se avsnitt 3 nedan).

2. *Nysvensk* i betydelsen ’modern svensk’

En mindre iögonenfallande betydelse hos adjektivet *nysvensk* nämns lite en passant i ett par ordböcker. Att den är så osynlig beror antagligen på att det är den enda av ordets betydelser som är riktigt genomskinlig, regelbundet konstruerad som en semantisk förening av de ingående leden. I SAOB (a.st.) får den beskrivningen ”som tillhör eller har avseende på den nyare eller senare tiden i Sverige” (med 1844 som första belägg). En liknande innebörd finns i *Illustrerad svensk ordbok* från 1958, där ”modern svensk” ges som förklaring till *nysvensk*.

Användningen är ovanlig men ett kort språkprov från SAOB visar vad det är frågan om:

Den nysvenska lyriken (SÖDERHJELM. *Tavaststj.* 321, 1900)

Att detta mer omarkerade bruk av *nysvenska(a)* fortfarande kan vara produktivt, ger enstaka exempel i Korp belägg för:

Till exempel den moderna nysvenska klassikern pepparkakor med ädelost.
(GP 2011)

”Vi tröttnade på den amerikanska drömmen och bestämde oss för att skapa en nysvensk motsvarighet”, säger Jeanette Skoglund delägare i afswedala. (Bloggmix 2010)

3. Den politiska betydelsen hos *nysvenska*

I flera ordböcker anges som framgått att *nysvensk* kan syfta på den av Per Engdahl ledda högerextremistiska Nysvenska rörelsen, och insinuationer och oönskad korrespondens med anledning av denna koppling påskyndade onekligen beslutet att låta *Nysvenska studier* återta sitt tidigare namn. I Engdahls memoarer *Fribytare i folkhemmet* (1979) anger han sig själv som upphovsman till beteckningen och uppger att den tillkom 1930:

Vad skulle vi kalla oss för? Vi hade vägrat att kränga av oss en italiensk svartskjorta för att ta på oss en tysk brun. Vi hade sagt nej till nationalsocialismen. Varför då behålla ordet fascism? Vi var trots allt inte anhängare av diktatur. Vi hade börjat formas i en stad där det var högt i tak och där debattklimatet var gynnsamt för alla, som hade en egen övertygelse. Vi var svenska nationalister. Men lika lite som vi var nationalsocialister, lika lite var vi nationalkonservativa. Korporatismen [sic!] betydde för oss en radikal förnyelse av hela samhället. Svensk tradition, javisst. Men en tradition, stadd i ständig förnyelse. Då kom ordet. Nysvensk. Vi skulle ha en svensk beteckning på vår åskådning. Och den benämningen blev nysvenskhet. (Engdahl 1979:84)

Även om Nysvenska rörelsen har varit en marginell företeelse i det svenska politiska landskapet så träffar man inte sällan på hänvisningar till den också i nutida källor. I det tidningsmaterial som ingår i Språkbankens Korp-resurs förekommer *nysvensk* med denna innebörd faktiskt oftare än i den språkhistoriska betydelsen (29 mot 14 belägg enligt vår genomgång). I de material i Korp som utgörs av olika slag av nättexter råder liknande förhållanden. I korpusen SweWaC (Swedish Web as Corpus) är den politiska betydelsen nästan fem gånger så vanlig som den språkhistoriska. Troligtvis säger detta mindre om Nysvenska rörelsens betydenhet än om vilken typ av frågor som gärna ventileras i dagspress och olika nätfora. Uppenbart är i alla fall att också denna innebörd försvarar en plats i de ordböcker som vill spegla samtida svenska.

4. Nysvenska om ny svenska

Utöver den etablerade språkhistoriska innebörden har *nysvenska* på senare år även kommit att användas i andra betydelser med språklig hänsyftning. Vi tycker oss kunna urskilja tre skilda typer, och vi går nedan igenom dessa i tur och ordning.

Modeord och jargong. En första sådan innebörd skulle kunna ges etiketten modeord eller jargong. Det gäller alltså olika former av språkliga nyheter, inneord etc. Ett lite äldre exempel kan hämtas från DN 1965: "Han tände på stubben, som det heter på nysvenska, och bad att få låna bilen". Enligt beläggen i Korp är detta en innebörd som blivit allt vanligare främst från mitten av 1990-talet. Två exempel från Korps tidningskorpus är:

Eller för att ta till ett ord ur nysvenskan: detta var verkligen ett multi-medieskådespel. (GP 1994)

Kort sagt, man gillar att skrämma folk eller, som det heter på nysvenska, man vill ha "respekt". (GP 2001)

Även i Korps nätmaterial används *nysvensk* frekvent på detta vis, och i såväl SweWaC som Bloggmix är det här den näst vanligaste innebörden.

Föga förvånande är hållningen till det nya inte sällan avvisande, och lika lite överraskande är att det i stor utsträckning är anglicismer som man uppmärksammar:

[...] på det som på nysvenska kallas whiteboard stod det fotbollsteori i den högre skolan. (GP 2006)

Synonymen på nysvenska i dessa sammanhang är pep-talk. (GP 2005)

Det finns dock även annat som får etiketten:

Och då behövs inga nysvenska ord som "hen". (Bloggmix 2012)

Orwellskt nyspråk. Framför allt i Korps nätmaterial förekommer ofta en användning av *nysvensk* i samband med kritik mot makt- och byråkrat-språk, inte sällan med drag av Orwellskt "Newspeak", där "nysvenskan" utmålas som något som på olika vis döljer eller förvränger verkligheten. Några exempel:

Kraftfulla satsningar, åtgärder, riktade åtgärder och så vidare är begrepp som används men egentligen bara är nysvenska för: Vi har ingen aning om hur vi ska ratta skutan så vi hittar på lite saker som kan lugna opinionen. (SweWaC)

Det är dags att vi börjar återerövra ordens värde i Sverige och låter de postmoderna hokus-pokus-människorna och deras nysvenska stå i hörnet och skämmas. (Bloggmix 2009)

I ett fall hänvisas direkt till Orwell:

Men i linje med påbudna omskrivningar (enligt Orwells 1984 nysvenska) blir det väl "trygghetsomsorgen" istället, och vi blir "trygghetsbrukare" istället för "avlyssnade" [...] (SweWaC)

Invandrarsvenska. En tredje innebörd illustreras av ett exempel ur DN 22.9.1990. På tal om stavfel på reklamskyltar o.d. sägs: "Rörde det sig om nysvenska vore det en annan sak, svenska språket är inte lätt att komma till rätta med i början". Här är alltså betydelsen ungefär "inlärarvenska". Olika varianter på detta tema – svenska med brytning, multietniskt ungdomsspråk etc. – återkommer ofta i Korps olika material, särskilt i dem som är hämtade från nätet:

Douglas Foley skriver Habibs dagbok full av nysvenska och slanguttryck. (SweWaC)

Kevins amerikanska accent charmar och intresserar, medan Mohammeds nysvenska dialekt är vad som hindrar honom från en fast anställning. (SweWaC)

5. Nysvensk om nya svenskar

Substantivet *nysvensk* kan användas i ungefär samma betydelse som *invandrare*. I inledningen till artikeln ger vi ett prov. Två ytterligare exempel, bland många i Korp, kan vara:

Såvitt jag förstår har vi en omfattande arbetslöshet bland svenskar och nysvenskar i nuläget. (Bloggmix 2005)

På väg hem gjorde jag high-five med ett gäng nysvenskar. (Bloggmix 2007)

Det finns uppgifter om att man i tv-programmet Hylands hörna någon gång vid 1960-talets mitt skulle ha lanserat *nysvensk* som alternativ till *invandrare*. Om detta stämmer förefaller initiativet inte ha rönt någon omedelbar framgång. Ingen av de ordböcker vi konsulterat anger denna betydelse. Det äldsta belägg vi kunnat finna är från 1983 där Studieförbundet vuxenskolan erbjuder studiecirkel i ”Avancerad svenska för ’nysvenskar’”. Ordet är alltså försett med reserverande anföringstecken, vilket väl måste tolkas som att man inte uppfattade det som etablerat.

I Korp-materialen från 1990-talet dyker *nysvenska* (utan anföringstecken) upp i denna innebörd med några få belägg, exempelvis:

Här finner nysvenskarna den hetsiga, snabba marknadsatmosfär de lämnat bakom sig. (GP 1994)

Också i delmaterialen Press 96 och Press 98 finns enstaka belägg:

Ludmila Nysvenskan, Ludmila OS-mästarinnan och senast i lördags Ludmila Miljonärskan. (Press 96)

Ursvenskar och nysvenskar trängdes med turister från hela världen när kungen skulle firas. (Press 98)

Från millennieskiftet och framåt ser man gott om exempel. I samtliga GP-material från denna tid (2001–2012) finns belägg och inom alla dessa är dessutom ’invandrare’ den vanligaste innebörden hos ordet. Belägg finns också från flera andra genrer i Korp. I nättexterna har ordet talrika förekomster, och här är betydelsen ’invandrare’ den klart vanligaste. Av SweWaC:s samtliga belägg har 123 av 175 syftning på invandrare, för Twittermix är motsvarande siffror 93 av 120 och för Bloggmix 142 av 234.

Av allt att döma råder det vissa semantiska restriktioner på bruket av *nysvensk*; mera sällan refererar ordet till exempelvis norrmän eller danskar bosatta i Sverige (något som gissningsvis också gäller beteckningen *invandrare*). Ju mer integrerad en person har blivit i det svenska samhället, desto mindre adekvat torde det kännas att kalla vederbörande för *nysvensk*. Ordet kan förstås användas med olika värderingar. Ibland tycks det vara en någorlunda neutral beteckning (som i exemplen ovan), och det händer också att vissa belägg har snarast positiv innebörd. Men inte så sällan anar man xenofoba hållningar bakom användningen (och det är väl främst i de sammanhangen som de nämnda semantiska restriktionerna aktualiseras).

Sammanfattningsvis förefaller det alltså som om innebörden ’invandrare’ hos ordet *nysvensk* dyker upp i tidningstext under andra hälften av

1990-talet och att den sedan etablerar sig i allt fler kanaler. På internet är detta uppenbarligen det dominerande bruket och ganska ofta används ordet med främlingsfientliga förtecken.

6. Avslutande diskussion

Det är tydligt att adjektivet *nysvensk* och substantiven *nysvenska/nysvensk* har börjat uppträda i nya betydelser mot slutet av 1900-talet. Lite märkligt är det därför att dessa användningar inte har bokförts som nyord i vare sig Svenska språknämndens nyordsböcker från 1986 och 2000 eller i de listor med nyord som Språkrådet årligen har publicerat (2000–2012) på sin hemsida. Som registrerade nyord finner man däremot *Rinkebysvenska* (från 1987) och *miljonsvenska* (från 2006), mer eller mindre synonyma uttryck för *nysvenska* 'invandrarpråk', och från 2003 även det nedsättande *blat-tesvenska*, som för övrigt var föremål för en animerad debatt på Dagens Nyheters kultursidor under våren 2006. I söktjänsten "Nye ord i dansk på nettet fra 1955 til i dag" är danskans motsvarighet till *nysvensk* 'modeord och jargong' vederbörligen redovisad: "konferencer i udlandet og 'incentive tours', som belønningsrejserne hedder på nydansk [...]".-

Åtskilligt har skrivits om betydelseförändringar (se t.ex. Bloomfields klassiska typologi i kategorier som Narrowing, Widening, Metaphor, Hyperbole, Degeneration etc.; Bloomfield 1933:426f.). Inte mycket tyder dock på att de olika betydelserna av *nysvensk(a)* skulle ha växt fram på det sättet. Ingenting talar för att Per Engdahl anknöt till den språkvetenskapliga innebörden av *nysvenska* när han 1930 lanserade sin Nysvenska rörelse. Och de som på senare tid tagit *nysvenska* i bruk med innebörderna 'modeord', 'Orwellskt nyspråk' och 'invandrarvenska' har troligtvis inte känt till vare sig den språkvetenskapliga eller den politiska betydelsen hos ordet. Att man i det högerextremistiska nätuppslagsverket *Metapedia* inte varit förtrogen med den språkvetenskapliga epokbeteckningen framgår klart under sökordet *nysvensk*: "Nysvensk är i en tidig och ursprunglig betydelse en etnisk svensk i Nysvenska rörelsen". Vad vi kunnat bevittna har således knappast varit prov på betydelseglidning och betydelseöverföring av gängse snitt utan spontant bruk av ett antal parallella bildningar i avsaknad av närmare semantiska relationer. Dessa förefaller också länge ha levt sida vid sida utan större problem, helt enkelt för att de tillhört så vitt skilda användningsområden.

Med *nysvensk* i betydelsen 'invandrare' (och i viss mån *nysvenska* i betydelsen 'invandrarvenska') är förhållandet annorlunda. Här råder kamp om hur orden ska förstås och vilka som har rätten till det. Om bruket av

nysvensk i betydelsen 'invandrare' slår Nysvenska rörelsens organ *Non-konform* (nr 11 2001; här läst i nätupplagan) fast: "Även om det ibland kan uppkomma formuleringar åt det komiska hållet, vill vi ändå bestämt säga ifrån att vi ogillar det nya språkbruket. Det vittnar om okunnighet om och i vissa fall nonchalans mot en meningsriktning." Nynazistiska *Metapedia* spär på (under uppslagsordet *nysvensk*):

Under 1990-talet återlanserades begreppet dock av media i ett försök att framställa invandrare som svenskar och som därmed blev berövade sin verkliga identitet i och med utfärdad uppehållstillstånd. Idag används begreppet mer i en politiskt inkorrekt kontext, där *nysvensk* syftar till att, med ironisk underton, beskriva en icke-svensk, ungefär på samma sätt som *Mauds nybyggare*.

I främlingsfientliga kretsar har man alltså uppfattat ett neutralt beskrivande *nysvensk* som ett massmedialt orkestrerat försök att i politiskt korrekt anda dölja invandrarers "verkliga identitet". Genom att ordet i sådana kretsar kom att användas ironiskt kunde det sedan laddas med rasistiska konnotationer. Inom detta polysema kluster glider ordet således hit och dit.

Även om Språkrådet inte har fört upp *nysvensk(a)* i sina nyordslistor har man ändå diskuterat *nysvenska* i betydelsen 'invandrar-svenska' och *nysvensk* i betydelsen 'invandrare'. Från den förra användningen avråds ganska bestämt av Språkrådets föregångare Svenska språknämnden (Månadens ord oktober 2004) och i stället förordas *shobresvenska* som ett bra alternativ: "Det kan man höra i Stockholm i dag bland ungdomar, både med enspråkigt svensk och mångspråkig bakgrund. Förledet syftar på hälsningsordet *Sho bre!* som betyder Hej." Idag (2013) låter förslaget inte särskilt realistiskt. I Frågelådan på Språkrådets hemsida besvaras på följande sätt frågan "Kan man använda ordet *nysvensk*? Kan det inte leda tanken fel?":

Det kan naturligtvis var[fa] störande med associationer till *Nysvenska rörelsen*, men det är ju synd om en sådan ljusskygg rörelse skulle lägga beslag på ett ord som kan vara praktiskt som beteckning för eller med syftning på personer som relativt nyligen blivit svenska medborgare. Visst kan man kalla dem *nya svenskar*, men man behöver också ett adjektiv och då måste det bli *nysvensk*. Sedan ligger det nära till hands att kalla personerna för *nysvenskar*. [...] Så vi anser att man kan använda *nysvensk* både som adjektiv och substantiv med syftning på personer som relativt nyligen blivit svenska medborgare. (Originalets kursiv)

Såväl kravet på medborgarskap som den närmare innebörden hos "nyligen"

tål att problematiseras. Annars är det lätt att här instämma i Språkrådets rekommendation; *nysvensk* kunde tveklöst vara en praktisk beteckning. Men självfallet måste de som är närmast berörda ("nysvenskarna" alltså) få sista ordet i den frågan.

Litteratur

- Berg, Ruben G:son 1920. Efterskrift. I: *Språk och stil* 20. S. 226–227.
- Bloomfield, Leonard 1933. *Language*. New York: Holt.
- Dalin, A. F. 1850–53. *Ordbok öfver svenska språket*. Vol. 1–2. Stockholm: Svenska Bokförlaget/Norstedts.
- Engdahl, Per 1979. *Fribytare i folkhemmet*. Lund: Cavefors.
- Illustrerad svensk ordbok*. Red. av Bertil Molde. Stockholm: Natur & Kultur 1958.
- Josephson, Olle 1989. Från Ruben G:son Berg till Svenskans beskrivning. Språk och stil och Nysvenska studier 1901–1975. I: *Nysvenska studier* 69. S. 91–116.
- Korp, <<http://spraakbanken.gu.se/korp/>>. Hämtad 2013-06-17.
- Lexin, <<http://lexin2.nada.kth.se/lexin/>>. Hämtad 2013-06-17.
- Metapedia, <<http://sv.metapedia.org/wiki/>>. Hämtad 2013-06-17.
- Nonkonform* nr 11, 2001: Tre gånger nysvensk – en gång för mycket, <<http://www.nonkonform.se/2011/07/tre-ganger-nysvensk-en-gang-for-mycket/>>. Hämtad 2013-06-17.
- Noreen, Adolf 1903. *Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning*. Vol 1. Lund: Gleerups.
- Nye ord i dansk på nettet fra 1955 til i dag, <<http://www.nyeordidansk.dk/noid/noid.htm>>. Hämtad 2013-06-17.
- Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal*. Svenska språknämnden. Stockholm: Esselte studium 1986.
- Nyordsboken. Med 2000 nya ord in i 2000-talet*. Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Ordbok 2000.
- Nysvenska studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning*. 1–70. 1921–1990.
- SAOB = *Ordbok öfver svenska språket* utg. af Svenska Akademien. Lund 1893–.
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista*. 13 uppl. Stockholm: Norstedts 2006.
- Språk och stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning*. 1–20. 1901–1920.
- Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning*. NF 1–. 1991–.

- Språkrådet. Frågelådan, <<http://www.sprakradet.se/1950>>. Hämtad 2013-06-17.
- Språkrådet. Äldre nyordslistor (2000–2012), <<http://www.sprakradet.se/2460>>. Hämtad 2014-02-11.
- Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. Vol. 1–2. Stockholm: Norstedts 2009.
- Svenska språknämnden. Månadens ord 2004, <http://www.spraknamnden.se/fragor/arkiv_ord_04.htm#shobresvenska>. Hämtad 2013-06-17.
- Thelander, Mats 1987. Nu eller alltid? Perspektiv på 110 års nusvenska. I: *Nysvenska studier* 67. S. 5–14.
- Wiktionary, <<https://sv.wiktionary.org/wiki/Wiktionary>>. Hämtad 2013-06-17.
- Östergren, Olof 1915–72. *Nusvensk ordbok*. Vol. 1–10. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

On the Scandinavian Input to the Norfolk Dialect

Peter Trudgill

Only about 50 miles/80 kms from Gothenburg, birthplace of Lars Gunnar Andersson, there is a runestone in Vist, Västergötland, which reads (Jansson, 1966: 9):¹

Gæiri satti stæin þenna æftir Guða, broður sinn.
Er a Ænglandi
aldri tynði

‘Geiri placed this stone in memory of Guði, his brother.
He in England lost his life.’

We do not know where in England the unfortunate Guði died, but it is not entirely impossible that it was not too very far from my own birthplace in a suburb of Norwich, in the East Anglian county of Norfolk.

When I was at school, we were taught that the evil Vikings who raided our shores and stole our land came from Denmark. It was not pointed out to us, firstly, that actually the Vikings were us – most of us almost certainly had Viking as well as Anglo-Saxon blood in our veins. And, secondly, we were not told either that some of the Vikings were actually Swedes. Jansson, in his paper *Swedish Vikings in England: the evidence of the rune stones*, catalogues the plentiful runic evidence for Swedish participation in Viking raids on, and settlement in, England. And he notes that Thorkill the Tall, from Skåne/Scania, became Earl of East Anglia in 1017. When, then, we consider the particular linguistic influence of Old Scandinavian on the English of Norfolk, as I am going to do here, we should consider that some of that influence might have come from Sweden as well as from Denmark.

The West Germanic Anglian Old English of Norfolk had developed for about four hundred years before the North Germanic Vikings arrived. The ones who first arrived in East Anglia were indeed originally mostly

¹ Very many thanks for help with this paper to Magdalena Charzyńska-Wójcik, Jean Hannah, and Laura Wright.

Danes – the majority of the Swedes arrived about a century later. The Great Viking Army of 865 invaded much of East Anglia, with the area which included Norfolk officially becoming part of the Danelaw, the part of England which was signed over to the Danes by treaty by King Alfred, from about 890 onwards.

Place-names

Since the Angles had already occupied many of the most productive areas, the Vikings in Norfolk often settled in areas which were less desirable in some way. Flegg, on the east coast, was a small island surrounded by marshes. Today part of the mainland, it was densely settled by Scandinavians, as is shown by the presence of place-names ending in *-by*: Ashby, Billockby, Clippesby, Filby, Hemsby, Herringsby, Mautby, Oby, Ormesby, Rollesby, Scratby, Stokesby, and Thrigby.

But Thetford in Norfolk also became a mainly Viking town; and there were plenty of Scandinavians in Norwich too. In Norwich there are still many streets ending in *-gate*: Bishopgate, Colegate, Cowgate, Finkelgate (which may be from the Nordic name Finkell), Fishergate, Pottergate, Mountergate, and Westlegate; and there were formerly others, as recorded by the two Swedish scholars Karl Inge Sandred and Bengt Lindström (1989), such as Hundegate, Neugate, and Saddlegate. Tombland, an open space by Norwich Cathedral, which was the site of the Anglo-Danish market until the Norman invaders moved it, is so-called from Scandinavian *tom*, with the being unetymological. And in Thetford there are streets called Eastgate, Minstergate, Nunsgate, and Redgate.

Other Scandinavian place-names in Norfolk include a number ending in *-thorpe*, indicating outlying smaller villages dependent on a *by*, such as Ashwellthorpe, Besthorpe, Burnham Thorpe, Thorpe Abbots, Thorpe Market, and Thorpe St Andrew (my birthplace).

Lexis

When it comes to lexis, very many General English words are of course of Scandinavian origin, as is very well known. But in those parts of Britain where Scandinavian influence was especially strong, an even larger number of words from Old Norse survive to this day in local speech. This is particularly true of Scotland, the Lake District, and Yorkshire. But the Norfolk dialect, too, has a number of words of Scandinavian origin which,

while they may not be totally confined to Norfolk, are not part of the general vocabulary of English.

One example is *beck* 'stream' (cf. Swedish *bäck*). The word *staithe*, meaning 'landing stage', is Scandinavian. And so are *carr* (Old Norse *kjarr*) 'bog overgrown with brushwood', and *marram* 'sea grass', modern Danish *marehalm*. The word *bairn* 'child' was still in use in Norfolk in the 1930s. *Dag* 'dew' is Scandinavian cf. Swedish *dagg*; and so is *dow* 'dove' (cf. Danish *due*). *Grup* 'small trench' would seem to be the same word as Norwegian *grop* 'pothole'. And while in Norfolk we do not have the Scandinavian-origin north-country word *lig* 'to lie', we do have *ligger*, which is a plank laid across a dyke used as a bridge. The word *pudd* 'toad' is related to Swedish *padda*, Norwegian *padde*. And *stroop* 'throat' is the same as modern Swedish/Norwegian *strupe*.

Norfolk *that* and the Scandinavian substrate hypothesis

However, a rather more ambitious claim has also been made about Scandinavian influence on Norfolk English. It has been proposed that the presence of Old Danish and, I have suggested, Old Swedish in East Anglia had an impact on the local dialect of arguably greater significance. The suggestion is that there was important Old Scandinavian grammatical influence on the Norfolk dialect of a type which did not occur elsewhere in Britain – something of increased interest today in view of Edmonds & Faarlund's (forthcoming) highly controversial claim that the grammatical influence of Old Norse on Old English was so extreme that English is actually a North Germanic rather than a West Germanic language.

The particular Norfolk claim has to do with a case of very interesting and unusual allomorphy in the pronominal system of the local variety of English. The subject pronoun *it* of Standard English does not normally occur, and corresponds instead to *that* in the Norfolk dialect (Trudgill, 2004):

That's rainin.
That's cold today.
That was me what done it.
Where's the cat? - That's over there.
Hello, that's only me!

The weather-related expletives show clearly that *that* is definitely not a demonstrative in these usages. And this is not just a Traditional Dialect feature – I have it quite naturally in my own speech.

The objective form, however, appears to be not *that* but *it*:

That's no good - I don't like it

More likely, however, this is not truly the objective form. The correct analysis is that *it* is in fact the weak form of the pronoun, corresponding to the strong form *that* – *it* typically also occurs as the subjective form in tag questions:

That's no good, is it?

It is important to note here that the Norfolk dialect has the Weak Vowel Merger (Wells, 1982), meaning that the KIT vowel typically does not appear in unstressed syllables. Normally only schwa is found: *roses* and *Rosa's* are homophonous, and so are *Lenin* and *Lennon*. Unstressed *it* is therefore pronounced /ət/. It could therefore be argued that the /ët/ in *That's no good, is it?* is not *it* at all but simply a phonologically reduced form of *that*, paralleling the weak forms of the other personal pronouns in the Norfolk dialect:

I'm no good, am I?	/æm ə/
You're no good, are you?	/a: jə/
He's no good, is he?	/iz i:/
They're no good, are they?	/a: ði:/

The specific suggestion about the importance of Old Norse in producing this development comes from Poussa (1997, 2001), who has argued that this use in Norfolk of *that* rather than *it* is due to the Viking occupation of the area and the several centuries of Norse-English contact that followed in the county. She supposes that Norfolk *that* is the result of Scandinavian linguistic influence, pointing to the obvious similarity between Norfolk *that* and Old Norse *þat*, modern Scandinavian *det* 'it' (neut.).

On the face of it, this seems perfectly possible. After all, as Poussa says, if *they*, *them*, *their* could be transferred from Old Norse into the English personal pronominal system, why not *that* as well?

Chronology

There are problems with this suggestion, however. One is that the geography and chronology appear to be somewhat anomalous. If Norfolk *that* is to be

explained as being the result of a Scandinavian substratum, this development would have had to have taken place two or three centuries earlier than the transition to *they*, *them*, *their*. The Scandinavian third-person plural pronouns first emerged in the English of the North of England in the 12th century, and only gradually made their way south over a period of four centuries, not totally replacing the original English forms in the south of England until the 15th century (Lass, 2006). Wright (2001) shows that the original Old English objective *hem* ‘them’ and possessive *here* ‘their’ had still not been replaced by the Scandinavian forms *them* and *their* in English documents written in Norfolk as late as the winter of 1388-9. And indeed, non-Scandinavian *hem*-type forms can still be found in the Paston letters, written in vernacular Norfolk English, in the 15th-century:

On Friday night last past come Alexander Wharton, John Hose and John Fille, with ij. good carts well mannyd and horsyd with hem.
(Paston letters 866, c. 1482)

Since *that* did not replace *it* anywhere outside East Anglia, it could not have spread to Norfolk from outside – it was a purely internal development. Poussa’s claim necessarily has to be therefore that the modern Norfolk *that*-system dates back way earlier than the introduction of *they*: since *that* did not diffuse into Norfolk from elsewhere, it must have been borrowed into English from North Germanic while Scandinavian was still being spoken in Norfolk i.e. before Old Norse died out in the county.

We do not really know when this language shift from Norse to English was completed in England. And in any case the death of Old Norse is not by definition something that can be determined exactly because of the great similarity of the two languages, and the possibility this opens up for the two languages having merged with one another gradually just as the populations did. But Townend (2002) argues for the language death of Old Norse as having taken place in northern England during the transition period between Old English and Middle English – so by about 1200. In Norfolk it could well have been earlier, because of the lower density of the Scandinavian-origin population. In any case, the spread of *they*, *them*, *their* into Norfolk, and the development of *that* in Norfolk were clearly two totally independent events, separated by three hundred years or so.

Sadly, moreover, there is no evidence at all for Poussa’s thesis concerning the (pre-)13th-century development of *that* in Norfolk. Indeed, there is no evidence of it at all until very much later indeed. Crucially, the vernacular Norfolk English of the 15th- and 16th-century Paston letters contains no examples that I have been able to find. It is, on the other hand,

very easy indeed to find examples of subject *it* in the letters, including in weather expressions as in the “it reyned” example, below. It took me about ten minutes to find the following examples from letters written by female members of the Paston family in Norfolk in the 1400s:

<i>Qhan ze kom hom, as itt longeth to zw to don</i>	56	1448
<i>It reyned so sore</i>	160	1451
<i>It fortunyd so that he came to me</i>	361	1460
<i>It is right grete almes to help her</i>	707	1472
<i>If it happen yow to be seek</i>	763	1475
<i>It shall never neede to prykk nor threte a free horse</i>	802	1477

The first actual reference I am aware of to Norfolk *that* occurs in the description of the late 18th century dialect made by the Rev. Robert Forby (1830). Poussa claims that Forby does not mention it, and finds this “odd”, suggesting that “we cannot draw any firm conclusions from Forby’s silence” (2001: 245). However, although it is true that Forby does not comment on it as such, he does actually give a few examples which contain non-demonstrative *that* (on the form *ta* see below):

Ta freeze? Yes, and that hail² too.

Do it freeze? No that don’t freeze now, but ta wull at night.

(Forby, 1830: 339)

And it was clearly well established in the area by the end of the 19th century, witness the entry for *that* in the English Dialect Dictionary (1898–1905), where the following Norfolk and Suffolk examples are given:

How that du snow!

That don’t fare no better to-daa.

That on’t hurt that, that that on’t

That looked out o’ the corners o’ that’s eyes

That wagged that’s tail

From local dialect literature, it can also be seen that *thaself* was formerly found as the reflexive (Trudgill, 2003):

The dog hurt thaself

² The Norfolk dialect does not have third-person singular *-s*.

There is one other fact that Poussa also points to. This has to do with the form *ta*, cited above. There are a number of descriptions of the older Norfolk dialect which show the use of /t̥/, spelt *ta*, or *t* before vowels, as a pronominal form: *Ta fruz* ‘it froze’. This has now disappeared from the modern dialect, except in the still common concessive expression *t’is true* ‘it’s true’. Poussa sees *ta* as possibly being a variant of *that*. And, as we have seen, it is a form which Forby mentions as being extant in the late 18th century. He too interprets *ta* as a form of *that*.

The evidence for this is slight, however. A phonological change from a voiced interdental fricative to a voiceless alveolar plosive, in one lexical item only, seems somewhat improbable. My own guess is that *ta* is a back-formation from *it* involving the change: /ɛt > t > t̥/, as perhaps in *it was* > *t’was* > *ta was*, given that *’tis* and *’twas* are normally considered to derive originally from *it is*, *it was*.

Norfolk *that*, then, has been in existence at least since 1750 or so. But there is no evidence of it being used before that; and there is actually some evidence of it not being used in the 1400s. An explanation that depends on Norfolk *that* being a feature of great antiquity, dating back at least to the 1200s, does not therefore seem to be particularly promising.

Grammaticalisation

A much more likely explanation for how Norfolk *that* arose comes from an understanding of a well-known grammaticalisation process. *That* in Norfolk was originally simply a demonstrative, but has now become a part of the personal pronoun system. This diachronic transformation of a demonstrative into a third-person pronoun is a very common phenomenon. In some languages, indeed, third person pronouns and demonstratives are not distinct – this is the case for example in Southern Paiute, a Uto-Aztecan Nomic language (Schachter, 1985). Ishiyama (2008) agrees that demonstratives are a cross-linguistically common source of third person pronouns – because of the functional similarity between them, he says – and they are often morphologically related to each other or even indistinguishable.

Diessel (1999: 119) also says that demonstratives have very frequently become third-person pronouns in the languages of the world, and indeed they provide a major historical source for such pronouns: “In many languages, third person pronouns are historically derived from pronominal demonstratives”. Also:

There is one class of function words that provides an especially frequent source for the development of grammatical markers: demonstratives such as English *this* and *that*.... [One] grammatical marker that is commonly based on a demonstrative is the third person pronoun (cf. Lehmann 1982; Givón 1984; Heine and Kuteva 2002). The development originates from an anaphoric demonstrative pronoun functioning as an argument of a verb or adposition. For instance, the French third person pronouns *il* and *elle* developed from the anaphoric use of the Latin demonstrative pronoun *ille* (Diessel, 2011: 2)

This latter point is confirmed by Alkire & Rosen, who write that the Latin demonstrative pronoun *ILLE ILLA ILLUD* ‘that’ was “the source of nearly all third person pronouns in Romance” (2010: 199), for example French *il* ‘he, it’ and Spanish *el*.

Diessel also adds that Givón (1984) has shown that there is a diachronic cline of grammaticalisation which goes: demonstrative > third-person pronoun > clitic pronoun > verb agreement. Here of course we are concerned with only the first stage. At the beginning of the cline, Diessel (1999: 120) says “we find anaphoric pronominal demonstratives tracking emphatic, contrastive and unexpected discourse topics. Anaphoric demonstratives that develop into third person pronouns become de-stressed and their use is gradually extended to all persisting topics.” This is precisely, I suggest, what occurred in the case of Norfolk English *that* taking over the role of *it*. What happened in the Norfolk dialect was simply an instance of a well-known form of grammaticalisation.

Conclusion

I have not, then, been able to persuade myself to hold any of Lars Gunnar’s ancestors responsible for the third-person singular neuter pronoun system present in my native dialect. But it remains true that every time I walk from my home into the old centre of the city of Norwich along the street which is called Pottergate, I can still think of our historical connection.

References

- Alkire, Ti, & Carol Rosen. 2010. *Romance languages: a historical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diessel, Holger. 1999. *Demonstratives: form, function and grammaticalisation*. Amsterdam: Benjamin.

- Diessel, Holger. 2011. Where do grammatical morphemes come from? On the development of grammatical markers from lexical expressions, demonstratives, and question words. www.personal.uni-jena.de/~x4dihol/Grammaticalization%20NRG4.pdf.
- Emonds, Joseph, & Jan Terje Faarlund (forthcoming). English as North Germanic: Modern English is Modern Norse.
- Forby, Robert. 1830 [1970]. *The vocabulary of East Anglia*. New York: Augustus Kelley.
- Givón, T. 1984. *Syntax: a functional-typological introduction*, Vol. I. Amsterdam: Benjamins.
- Heine, B. and Kuteva, T. 2002. *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ishiyama, Osamu. 2008. *The diachronic relationship between demonstratives and first/second person pronouns*. Ann Arbor: UMI.
- Jansson, Sven. 1966. *Swedish Vikings in England: the evidence of the rune stones*. London: University College.
- Lass, Roger. 2006. Phonology and morphology. In R. Hogg and D. Denison (eds.), *A history of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehmann, C. 1985. *Thoughts on grammaticalisation*. Munich: Lincom Europa.
- Poussa, Patricia. 1997. Derivation of *it* from *that* in eastern dialects of British English. In R. Hickey & S. Puppel (eds.), *Language history and linguistic modelling*. Berlin: Mouton de Gruyter, 691–9.
- Poussa, Patricia. 2001. Syntactic changes in north-west Norfolk. In J. Fisiak & P. Trudgill (eds.), *East Anglian English*. Cambridge: Brewer.
- Sandred, Karl Inge, & Bengt Lindström. 1989. *The place-names of Norfolk I: the place-names of the City of Norwich*. Nottingham: English Place-Name Society.
- Schachter, Paul. 1985. Parts of speech systems. In T. Shopen (ed.), *Language typology and syntactic description I: clause structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–61.
- Townend, Matthew. 2005. *Language and history in Viking Age England: linguistic relations between speakers of Old Norse and Old English*. Turnhout: Brepols.
- Trudgill, Peter. 2003. *The Norfolk dialect*. Cromer: Poppyland.
- Trudgill, Peter. 2004. The dialect of East Anglia: morphology and syntax. In B. Kortmann & E. Schneider (eds.), *Handbook of Varieties of English*, vol. II. Berlin: Mouton de Gruyter, 142–153.
- Wells, J. C. 1982. *Accents of English*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wright, Laura. 2001. Some morphological features of the Norfolk guild certificates of 1388/9. In R. Hickey & S. Puppel (eds.), *Language history and linguistic modelling*. Berlin: Mouton de Gruyter, 79–162.

Språksociologi och konstruktionsdiskurs

Jan-Ola Östman

1. Bakgrund och frågeställning

Under åren 2006–2011 pågick ett EU-finansierat projekt under akronymen DYLAN¹. Projektets huvudmål var att undersöka under vilka förutsättningar den europeiska språkliga mångfalden kan ses som en tillgång för kunskapsutveckling och för den allmänna ekonomiska utvecklingen. I projektet deltog forskare från tjugo länder; en grupp hade sitt huvudsäte vid Helsingfors universitet och fokuserade den språkliga mångfalden inom den högre utbildningen i Norden och Baltikum. Vårt huvudsyfte var att utreda och analysera språkpolitik och språkpraktiker i flerspråkiga högskolemiljöer där universitetens språkstrategier omfattar både språk i minoritetsställning och nationella huvudspråk, samtidigt som universiteten har en klar ambition att värna om sin internationella kompetensutveckling. Dessutom såg vi i Helsingforsgruppen det som en ofrånkomlig utmaning att närma oss policyanalys både med språkvetenskapliga och med samhällsvetenskapliga metoder.

I den här studien vill jag visa hur konstruktionsgrammatiska, dvs. språkvetenskapliga, verktyg systematiskt kan användas för att ge en djupare insikt i och förståelse av språkpolitisk diskurs – och i förlängningen av all diskurs.

¹ DYLAN står för 'Dynamique des langues et gestion de la diversité'; information om projektet finns på <http://www.dylan-project.org>. Projektet har finansierats med medel från EU, FP6, Priority 7-Citizens and governance in a knowledge based society. Jag vill speciellt tacka dels mina kolleger inom projektet som samlat in material vid Helsingfors universitet, Tom Moring, Mirja Saari, Sebastian Godenhjelm, Jenny Sylvén, Jan Lindström och Sofie Henricson, dels Benjamin Lyngfelt och en anonym läsare för värdefulla kommentarer på en tidigare version.

2. Data

Inom ramen för Helsingforsprojektet intervjuades bl.a. administratörer på olika nivåer vid det tvåspråkiga Helsingfors universitet. En av frågorna behandlade EU:s roll i universitetets språkpolicy. I utdragen nedan ser vi hur representanter för centraladministrationen (1), för kampusadministrationen (2) och för administrationen på en institution (3) besvarade den här frågan.

Här diskuterar jag inte hur representativa dessa uttalanden är för universitetet i sin helhet. Jag koncentrerar mig på att visa vilka verktyg vi behöver för att ge en systematisk analys och för att på det sättet få en djupare förståelse av aktörernas implicita, underliggande attityder till hur språkpolitik fungerar vid ett tvåspråkigt universitet.²

(1) Centraladministrationen

I: jo nå sen har vi här en sån här fråga som att vad har EU betydtt för universitetets språkpolitik

Centr: .hh
vi det där
dehär eh dokumenten rörande language policy som som EU hade så hade gjort så
de studerades ju nog när vi gjorde dehär språkprinciperna o o men men de e klart att EU i sig har gjort det mera opportunt och och att att tala om behovet av mångspråkighet o behovet av bredare språkkunskaper i i olika EU språk så har säkert haft en en på det sättet en positiv inverkan

(2) Kampusadministrationen

I: ja, om vi går vidare då så va har EU betydtt för svenska kampusgruppen

Kamp: ingenting ((skrattar)) måst jag nog säga
hördu att ingenting

I: jaa, nå hu e de då men denhär ökade andelen utbytesstudierande o utländsk personal så ha de påverka kampusgruppen o

Kamp: nå de kan ju int rimligtvis ha påverka igen, eftersom perspektive e så kort men ja tror nu int heller att...
svårt att se hur de sku påverka i framtiden

² Transkriptionen är en normalisering och återger främst innehållet av det som sägs; den har i sig inga samtalsanalytiska pretentioner även om den använder en rad notationer som samtalsanalysen gjort känd. I=intervjuaren; Centr=representanten för centraladministrationen; Kamp=representanten för kampusadministrationen; Inst=representanten för administrationen vid en institution.

(3) Institutionsadministrationen

- I: hu e de då me EU,
 va ha EU betytt i hela den här språkpolitiken för institutionen
- Inst: int egentligen i praktiken nånting
 låt mig nu fundera
 vi ha ju
 de kör ju en hel del projekt också på vår institution som e o ha varit
 finansierade av EU,
 så naturligtvis dendär rapporteringen o allt såhant så e ju nu
 då på engelska
 men att jämfört me tidigare då akademins Finlands akademi va
 huvusakliga
 offentliga finansiären o dit rapportera man ju då på finska
 naturligtvis
 tidigare åtminstone
 men nu kan de hända att de e på engelska dit också
 men att dedär nä int egentligen
 de enda ja kan tänka mig att rekryteringen e ju enklare nu i o me
 att EU kom
 så de e lättare att rekrytera utlänningar de e såklart att vetskapen
 om andra
 universitet så ökar ju i Europa o de på grund av de här me
 arbetstillstånd allt
 såhant så att dedär...
 men int ha EU påverka vår språkstrategi nej

Intervjusituationerna är långt ifrån spontana samtal. Utdragen innehåller informationsökande frågor som föregås av försekvenser och sekventialiteten i utdragen karakteriseras av både responsivitet (en fråga kräver ett svar och följer en annan fråga i en lista) och projektivitet (både nästa fråga och nästa svar anteciperas) och deltagarna i intervjun har en relativt klar rollfördelning.

Innehållsligt är de tre intervjuade överens om att EU:s påverkan på universitetets språkstrategi har varit minimal, men de använder olika språkliga strategier för att svara på intervjuarens fråga. Centr är mycket mån om att hitta något positivt med EU; Kamp säger rent ut att det inte finns någon effekt av EU; och Inst säger i princip det samma som Kamp, men fortsätter med att gå igenom en rad möjliga aspekter som EU kanske indirekt har påverkat men i slutändan anser Inst att ingen påverkan från EU kan ses.

Figur 1 ger en informell, schematisk, diskursstrukturell översikt av hur de tre intervjuade svarar på frågan om EU:s roll.

<i>Centraladministratörn</i>	<i>Kampusadministratörn</i>	<i>Institutionsprefekten</i>
Supertema	Direkt NP-svar	Direkt svar
Tema	Modifiering	Självvald explikation
Topik	Repetition	
Svar	[Intervjuarens prompt]	
	Explication	

FIGUR 1. Schematisk översikt av hur diskursen strukturellt utvecklas i (1–3).

Centr inleder med ett slags supertema som realiseras i ett universitetsgeneriskt *vi*. Därefter tematiseras *dokumenten* genom en dislokering, varefter Centr tar sats på nytt, topikaliserar *de* (dvs. dokumenten) med en morfologisk passiv och en rad pragmatiska partiklar (*ju, nog, de här*). Efter detta följer ett svar som levereras med ett formellt språk (jfr *opportunt*) och med en komplex satsstruktur. Kamp börjar med att ge ett nomen som direkt svar (*ingenting*); nomenet får en fortsättning så att *det a posteriori*, textlingvistiskt kan tolkas som en diskurstopik (jfr Enkvists (1989) "crucial information first"-princip). Därefter upprepas det direkta svaret efter en vokativ markör riktad direkt till intervjuaren (*hördu*); det lilla ordet *att* kan här ses som en pragmatisk partikel. Först efter intervjuarens prompt följer en explikation. Inst ger också ett direkt svar i form av en nominalfras (*inte nånting*), men modifierar det med flertydiga, satsadverbiella pragmatiska partiklar (*egentligen, i praktiken*). Men Inst väljer att självant fortsätta med en explikation efter ett inledande uttrycket för mental process (*låt mig nu fundera*).

Redan denna genomgång av strukturen på de svar de tre aktörerna ger, visar att deras förhållningssätt är olika. Eftersom de representerar universitetets administration på olika nivåer, ligger det nära till hands att uppställa som hypotes att deras institutionella positioner påverkar deras sätt att uttrycka sig – även om bl.a. Andersson (2008) övertygande visar att en korrelation i sig inte är en förklaring. Men den institutionella nivån är klart en potentiell faktor som påverkar uttrycks sättet.

Ur ett DYLAN-perspektiv är den centrala frågan hur språkpolicyer förhandlas fram, hur de argumenteras för och emot och hur de rättfärdigas av aktörer som har en central roll när det gäller att bestämma om och implementera policyer. Men för att vi systematiskt ska kunna analysera diskurser språkligt, måste vi ha tillgång till ett precist verktyg.

3. Konstruktionsgrammatik som verktyg

Det "precisa verktyg" jag vill föra fram är de möjligheter konstruktionsgrammatiken erbjuder. Konstruktionsgrammatiken (jfr Fillmore 1989, Fried & Östman 2004, Hoffmann & Trousdale 2013) är speciellt intresserad av sambandet mellan vad som sägs, hur detta sägs och varför det sägs. Jag vill här fokusera konstruktionsgrammatikens "varför", dvs. förhållandet mellan ideologin bakom det som sägs och sättet på vilket det sägs.

En konstruktion är en abstrakt konstellation av form, betydelse och funktion som vi kommer åt och kan uppställa genom att induktivt och systematiskt iaktta språkbruk och göra generaliseringar om språkbruket. De generaliserade konstellationerna (hur en utsaga ser ut, vad den betyder och hur den fungerar och varför) är de resurser vi som talare har tillgång till. Och dessa resurser ska beskrivas med den betydelse och funktion och i den prototypiska form de förekommer. Ett konstruktionellt sätt att närma sig språket vill dessutom vara socialt, interaktionellt, kognitivt och kulturellt informerat och relatera empiriska data till dessa faktorer.

För att ge en mer uttömmande bild av hur konstruktionsgrammatiskt tänkande kan användas för att ge en allmän bild av språk, kommunikation och social interaktion, vill jag lyfta fram tre aspekter på (konstruktions)grammatik som är speciellt centrala för den efterföljande diskussionen om språksociologi och språkpolicy.

För det första ska begreppet "grammatik" förstås som 'grammatik för språk(et)' – inte som grammatik på satsnivå. Grammatik kan ses som en abstraktion av vilket betydelse- och funktionsorganiserande som helst och ett visst språks grammatik är en systematisk generalisering av hur språkliga element betydelsemässigt organiseras. I klartext betyder detta att skrivna texter, dialoger på teckenspråk, diskurser generellt, skyltar i våra lingvistiska landskap etc. bör kunna relateras språkligt till en "grammatik" som uppkommit ur det konkreta språkbruket men som ständigt omförhandlas och utvidgas av språkbrukarna. Att beskriva språks grammatik betyder då att beskriva den pool av resurser språkbrukare har till förfogande och som de kan omvandla och förvandla i samspråk med andra.

För det andra innebär ett konstruktionellt förhållningssätt att man tar ett maximalistiskt (snarare än minimalistiskt) perspektiv på språket: allt som påverkar det språkliga uttrycket ska finnas med i en språkvetenskaplig beskrivning av detta uttryck. Distinktionen mellan externa och interna drag är viktig, om än relationell och rekursiv: ett särdrag är inte per definition externt eller internt, utan t.ex. externa särdrag som anger vilka restriktioner som gäller för topikalisering inom en sats kan fungera som interna särdrag för kombinationer av satser, vilka i sin tur kan fungera som interna särdrag

för narrativa förgrund–bakgrund-sekvenser. Typiska interna särdrag i en sats är sådana vi vant oss vid från traditionell grammatik, dvs. ”attribut” som ordklass, satsled, semantisk roll etc. och deras ”värden” såsom exempelvis substantiv, subjekt respektive instrument.

De externa särdragen specificerar när, var, hur och varför något kan sägas eller kommuniceras, dvs. hur det språkliga uttrycket är i samverkan med sin kontext, både den ”interna” kotexten (t.ex. hur och om ett adverb kan samförekomma med en viss verbfras) och den situationella kontexten – så att t.ex. valet mellan *F'låt, Ojdå, Åhå, Såri, Neej* kräver hänvisning till faktorer (dvs. attribut) som har att göra med hövlighet, kulturell koherens, engagemang och genre. Kontexten specificeras på detta sätt generellt i termer av externa särdrag. Grammatik, dvs. språk, består då av resurser som kan beskrivas i termer av interna och externa särdrag. (Om kontext i konstruktionsgrammatik, se Östman 2005b.)

Den tredje viktiga aspekten jag vill lyfta fram är distinktionen mellan det explicita och det implicita i språk och språkbeskrivning (jfr Östman 2005c, Mattfolk 2011). Det explicita är det vi traditionellt inom semantiken kallar betydelse, det som (till stor del) kodifierats: den lexikala, propositionella, sattssemantiska och diskurssemantiska betydelsen. Det mesta av det som vi traditionellt kallar pragmatik behandlar det implicita i språket, den språkliga funktionen, det som sker mellan raderna av det som sägs, det som implicit (dvs. undermedvetet snarare än omedvetet; jfr bl.a. Kristiansen 2009) finns med i en utsaga, i en text, i en tur, även sådant som språkanvändaren inte kan sägas vara ansvarig för. Det implicita realiseras överallt i det språkliga uttrycket, men syns kanske tydligast i prosodin, i användningen av pragmatiska partiklar, i ordningsföljden bland språkliga enheter och i ordvalet. De (sats)interna särdragen i konstruktionsgrammatiken beskriver främst det explicita i språket, medan vi kommer det implicita i språket närmare in på livet genom att så precist som möjligt specificera kontextuella särdrag.

Om vi med dessa verktyg försöker se konstruktionsgrammatiken som en grammatik för språkligt beteende, som något mycket mer än en grammatik för morfosyntax, blir nästa fråga hur vi konkret kan närma oss ”kontext” som en generalisering av en betydelse- och funktionsorganisering som täcker mänsklig kommunikation. Hur kan vi göra kontexten systematiskt relevant: vilka andra enheter, attribut och värden måste vi då ta i beaktande utöver den arsenal vi vant oss vid från traditionell grammatik?

4. Konstruktionsdiskursens verktygslåda

Grunderna för konstruktionell diskursanalys lades i Östman (2005a). I figur 2 ges de externa (diskurs)attribut (med sina huvudvärden rekursivt till höger) som presenteras i Östman & Trousdale (2013:487).

Implicit förankring	Koherens Interaktion Engagemang	
Diskursmönster	Diskursram Texttyp Aktivitetstyp	Genre
Sociolingvistiska variabler	Ålder Genus Stil	Utbildning Livsstil Roll
Språkgemenskap	Plats/Utrymme Storlek Modernitet	
Icke-verbala (Bak/för)Grundande		

FIGUR 2. Östman & Trousdale (2013) huvudsakliga kontextuella attribut och deras värden i svensk översättning.

Konstruktionsdiskursens uppgift är att explicera dessa attribut och deras värden för att få en djupare förståelse av hur kommunikation fungerar.³

5. Samhällsorganisation, språkfunktion och konstruktionsdiskurs

Även om en maximalist gärna vill inkorporera sociala och kulturella aspekter i sin språkbeskrivning, är det inte ändamålsenligt att gå in för att göra språkvetenskapen till den vetenskapsgren som omfattar hela världsalldet. Det finns t.ex. ett otal sociala processer som omger oss och som samhällsvetare och systemteoretiker har studerat i detalj. De här processerna är centrala för att vi ska kunna få en djupare förståelse av hur språkpolicyer diskuteras och hur språkplanering sker. Här måste hela det politiska systemet och dess beslutsordning och utvärderingar av utfall tas i beaktande. Den

³ Observera att det ligger i den konstruktionella analysens natur att alla attribut inte måste få ett visst värde – attributen är resurser och möjliga värden är resursalternativ som språkbrukare har tillgång till.

centrala roll språket, diskursen, har i den här processen hade inte diskuterats i detalj förrän det blev ett oundgängligt ämne inom DYLAN-projektet (se Moring *et al.* 2013, Godenhjelm & Östman 2010).

När vi undersöker funktionella aspekter på språket för att kunna bygga en framkomlig brygga mellan ”kontext” och ”språkstruktur”, måste vi explorativt närma oss empiriska data. Den fråga som ska ställas i relation till exemplen (1–3) är då: Hur gör vi för att generalisera över dessa exempel? Vad är den koherenta aktivitet vi ska ha kunskap om för att kunna säga att dessa utdrag är ”likadana” på något plan?

Det enkla svaret på dessa frågor är att vi redan gjort en del av denna analys i avsnitt 2, lite intuitivt, men språkvetenskapligt informerat: vi ser en icke helt spontan intervjusituation med informationssökande frågor med försekvenser, responsiva och projektiva sekvenser, en hierarkisk relation mellan deltagarna, en förförståelse av hur universitetets EU-syn uttrycks på olika sätt och en insikt om hur den textuella strukturen i de intervjuades svar ser ut. Allt det som nämndes i avsnitt 2 är centralt för att vi ska förstå vad som pågår i diskursen. Det här betyder i sin tur att all denna information bör ingå i vår (maximalistiskt) grammatiska beskrivning av det som sker.

Konstruktionsdiskursen operationaliserar allt detta som (undermedvetna) val som språkbrukare gör mellan till buds stående alternativa möjligheter. I samma bemärkelse som J. R. Firth (se t.ex. 1957) såg att betydelse implicerar valmöjligheter, kan vi säga att funktion implicerar val. De alternativ vi har till vårt förfogande är de värden som står till buds under varje externt attribut. För attributet *Diskursram* kan vi så beskriva exemplen (1–3) som *intervju* snarare än som *reklamannons* eller som *narrativ berättelse*. De externa särdragen beskriver den kontext inom vilken en utsaga kan anses vara lyckad; de begränsar således och konstruerar en kontext för en utsaga. De definieras prototypiskt för att tillgodose språklig variabilitet och de specificerar därmed de mest iögonfallande gränserna för en specifik språklig variation.

6. Samverkan i diskussioner om språkpolicy

För att ge en bild av hur vi systematiskt kan närma oss de externa attribut som behövs för att få en uppfattning om vad som sker i intervjuerna (1–3), illustrerar jag tillvägångssättet med en explorativ analys av vad vi kan säga i relation till attributet *Implicit förankring*.⁴ Utmaningen är att knyta

⁴ I en fullständig analys ska naturligtvis vart och ett av de externa kontextattributen i figur 2 ges en detaljerad analys.

ihop de olika sätt på vilka de intervjuade svarar på intervjuarens fråga om EU:s roll, med olika värden (se figur 2) för attributet *Implicit förankring*.

Värdet *Koherens* för *Implicit förankring* fungerar som attribut för värdet *Ideologi*. För detta värde kan vi i den språkliga analysen ange att Centr ger uttryck för en *pro-EU*-åsikt, medan Inst på denna parameter är *neutral* i relation till EU och Kamp är *contra-EU* i sin hållning. Speciellt vad gäller värdet för *Interaktion* som attribut kan vi lyfta fram Centr:s *Responsiva* värde som tar sig uttryck i en omständlig *Omformulering*. Inst åter ger speciellt uttryck för en *Distanserad* syn under attributet *Engagemang*.

En konstruktionsgrammatisk analys kräver att all språklig analys ska vara systematisk och använder sig typiskt av attribut-värde-matriser för att uppnå detta krav på systematik. Det här betyder dock inte att språket i sig ses som statiskt. Om formaliseringarna tas som matematiska formler med färdigt uppställda kategorier kan konstruktionsgrammatiken med fog anses vara alltför stringent för att beskriva vårt dynamiska språkbruk. Men även om varje specifik konstruktionsgrammatisk analys tar sin utgångspunkt i kategorier som tidigare analyser fört fram, påverkar resultaten av varje ny, faktisk analys direkt vilka kategorier som ska användas vid nästa analys. Och i och med att konstruktionell analys är bruksbaserad kan de särdragen omdefinieras när empirin så kräver.

Det positiva med det systematiska förhållningssättet är emellertid att analysen kan hålla olika parametrar åtskilda. Ovan framhöll jag att Centr visar en *pro-EU*-åsikt, Inst är *neutral* i relation till EU och Kamp är *contra-EU*. Det här betyder inte att t.ex. Centr är *pro-EU* generellt eller ens i intervjun, utan att Centr är *pro-EU* i relation till det här attributet. För att analysen ska vara så systematisk som möjligt och för att vi ska komma närmare det implicita, utsagda, måste empiriska data brytas ned i delar – med risk för att Gestalt-upplevelsen förstörs. Men en analys som stannar vid ett konstaterande att något är en Gestalt har endast kommit halvvägs.

Det är mycket som händer i dessa diskussioner, i relation till de övriga attributen och värdena (jfr Sylvins u.a. detaljanalys av detta material). Var och en av språkbrukarna Centr, Kamp och Inst väljer (explicit och implicit) en helhet som konstitueras av de kollektivt samlade värdena för alla attribut i figur 2. Det är denna helhet som ger en allomfattande bild av hur respektive språkbrukare förhåller sig – i detta fall, till EU. På det sättet blir också frågan om relationen mellan korrelation och förklaring aktuell ur en lite annan synvinkel: en faktor (t.ex. status på administrativ hierarki) kan inte ensam utgöra en förklaring till att ett visst språkligt uttryck används, men de kombinerade valen ur resurspoolen ger tillsammans en mycket gedigen språkvetenskaplig förklaring.

Empiriska data lyfter också fram nya aspekter som redan existerande

attribut och värden inte täcker. I (1–3) är det iögonfallande att intervjuaren ställer sina frågor på olika sätt till de intervjuade. Själva frågan, dvs. *Vad har EU betytt för [...] språkpolitiken?*, föregås av försekvenser av olika slag och av olika längd. Intervjuaren är i en underordnad ställning vis-à-vis de olika administratörerna och denna relation tar sig språkligt uttryck på flera sätt och helt konkret i längden på intervjuarens försekvenser. Jfr *jo nå sen har vi här en sån här fråga som att > ja, om vi går vidare då så > hu e de då me EU*.

Rent ikoniskt, i termer av utsagens längd, är en längre utsaga ett uttryck för högre hövlighetsgrad (jfr Östman 1989). Intervjuarens underdånighet i relation till sitt intervjuobjekt kan m.a.o. delvis ses i längden på intervjuarens försekvenser. Relationen mellan utsagens längd och den sociala relationen står naturligtvis inte i ett ett-till-ett-förhållande, men den ikoniska aspekten kan inte förbises i en redogörelse av förhållandet mellan det språkliga uttrycket och de samhälleliga faktorer som hjälper till att skapa samkonstruerad kommunikation.

För att inkludera denna information i attribut-värde-analysen, kan vi ange den ikoniska relationen mellan hövlighet och försekvensens längd som ett samvärde av *Formalitet* (under attributet *Interaktion*) och den interna strukturen av utsagan. En sådan lösning visar att *Ikonicitet* bör ges en central plats i den interna satsstrukturen – i paritet med traditionella attribut som ordklass och satsled. Här ser vi ett exempel på hur en öppen syn på språkbruket kan tvinga fram nya attribut, inte bara i relation till ”kontext”, utan så att nya attribut bör ges plats i våra traditionella beskrivningar på ”satsnivå”.

Men det ikoniska och det institutionshierarkiska är inte tillräckligt för att beskriva det dynamiska i diskussionerna i (1–3). För att ge dialogiska betydelseförhandlingar en central plats i konstruktionella språkbeskrivningar behövs ytterligare attribut i tillägg till dem som anges i figur 2. Jag har valt att kalla ett sådant attribut *Funktionell relation*. Ett av de viktigaste värdena som detta attribut har är betydelseförhandling, *Underhandling*. Och ett av de värden under *Underhandling* som är speciellt vägande för att bättre förstå dessa diskussioner om EU är *Ansvar*: Vad är administratörerna på de olika nivåerna ansvariga för?

7. Konstruktionsdiskursens betydelse

Den kortfattade, explorativa analysen i avsnitt 6 visar den dynamik som gör sig gällande när vi ser på grammatiken med konstruktionella ögon. Denna utgångspunkt visar också att den centrala skillnaden mellan interna

och externa särdrag inte endast är ett viktigt verktyg för att beskriva språkstrukturer i detalj, utan den har även funktionella påföljder dels i relation till hur vi ser på begreppet kontext, dels i relation till hur vi kan återge och beskriva det explicita och det implicita i språket.

För att kunna arbeta fram de språksociologiska implikationerna av alla språkliga och kommunikativa val som görs, måste vi ha tillgång till ett verktyg för att kunna förklara vilka val som står till buds, dvs. hur vår resurspool ser ut. Den typ av attribut-värde-matriser som jag använt på diskursnivå i denna studie är ett verktyg som kan ge en stabil insikt i hur vi som språkvetare kan närma oss ”kontext” och på den vägen komma närmare hållbara förklaringar till varför vi betar oss språkligt på det sätt vi gör.

Samtidigt torde det ha blivit klart att konstruktionsdiskurs egentligen bara är ytterligare en sida av den utökade uppfattningen av ”grammatik” som jag förespråkade här. ”Allt” är konstruktioner, eller rättare sagt, allt kan beskrivas med hjälp av konstruktioner; distinktionen mellan ord och sats är ur en resurssynvinkel irrelevant (se även Andersson 2005). Även de externa, ”kontextuella” dragen är delar av konstruktioner, dvs. av grammatiken – de ligger inte utanför grammatiken.

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar, 2005. Språkkänsla som mönsterminnen. I: Björn Melander et al. (red.), *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*, 488–497. Uppsala: Swedish Science Press.
- Andersson, Lars-Gunnar, 2008. Dialekter och sociolekter. I: Eva Sundgren (red.), *Sociolingvistik*, 34–70. Liber.
- Enkvist, Nils Erik, 1989. Connexity, interpretability, universes of discourse, and text worlds. I: Sture Allén (red.), *Possible worlds in Humanities, Arts and Sciences: Proceedings of Nobel Symposium 65*, 162–186. Berlin: de Gruyter.
- Fillmore, Charles, 1989. Grammatical construction theory and the familiar dichotomies. I: Rainer Dietrich & Carl F. Graumann (red.), *Language processing in social context*, 17–38. North Holland. Elsevier.
- Firth, J. R., 1957. *Papers in linguistics 1934–1951* [Personality and language in society, 1950, s. 177–189]. Oxford University Press.
- Fried, Mirjam & Jan-Ola Östman, 2004. Construction Grammar: A thumbnail sketch. I: Mirjam Fried & Jan-Ola Östman (red.), *Construction Grammar in a cross-language perspective*, 11–86. Amsterdam: John Benjamins.

- Godenhjelm, Sebastian & Jan-Ola Östman, 2011. Språket i staten – Staten i språket: En dialog mellan discipliner. *Svenskan i Finland* 12: 53–61. Östra Finlands universitet.
- Hoffmann, Thomas & Graeme Trousdale (red.), 2013. *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford University Press.
- Kristiansen, Tore, 2009. The macro-level social meanings of late modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41: 167–192.
- Mattfolk, Leila, 2011. *Finlandssvenska åsikter om och attityder till modern språkpåverkan*. Helsingfors universitet: Nordica Helsingiensia 26.
- Moring, Tom, Sebastian Godenhjelm, Saara Haapamäki, Jan Lindström, Jan-Ola Östman, Mirja Saari & Jenny Sylvin, 2013. Language policies in universities and their outcomes: The University of Helsinki in a Northern European context. I: Anne-Claude Berthoud, François Grin & Georges Lüdi (red.), *Exploring the dynamics of multilingualism*, 299–321. Amsterdam: John Benjamins
- Sylvin, Jenny, u.a. *Ett tvåspråkigt universitet – Viljan, möjligheterna och förmågan att använda svenska vid Helsingfors universitet*. Doktorsavhandling, Helsingfors universitet.
- Östman, Jan-Ola, 1989. Testing iconicity: Sentences structure and politeness. *Belgian Journal of Linguistics* 4: 145–163.
- Östman, Jan-Ola, 2005a. Construction Discourse: A prolegomenon. I: Jan-Ola Östman & Mirjam Fried (red.), *Construction grammars: Cognitive grounding and theoretical extensions*, 121–144. Amsterdam: John Benjamins.
- Östman, Jan-Ola, 2005b. Ordstäv som en central del av språket. Om att få med ”allt” i en grammatisk beskrivning. I *Svenskans beskrivning* 28: 389–401. Örebro universitet.
- Östman, Jan-Ola, 2005c. Persuasion as implicit anchoring. The case of collocations. I: Helena Halmari & Tuija Virtanen (red.), *Persuasion across genres. A linguistic approach*, 183–212. Amsterdam: John Benjamins.
- Östman, Jan-Ola & Graeme Trousdale, 2013. Dialects, discourse and Construction grammar. I: Hoffmann & Trousdale (red.), 2013, 476–490.

Cd med elva lyssnarfrågor ur radioprogrammet Språket i P1 från åren 1998-2014

Från hösten 1998 till februari 2014 medverkade Lars-Gunnar Andersson i programmet Språket varje vecka (med programuppehåll de flesta somrar) – sammanlagt cirka 700 program. Av över 100 000 inskickade lyssnarfrågor fick omkring fyra tusen svar.

Urvalet av lyssnarfrågor och svar på denna cd skiljer sig från det i programmen, som oftast präglades av ett tema. Här har frågorna valts med syftet att visa bredden och underhållningsvärdet i samtalen mellan ämnesexpert och allmänhet. Förutsättningarna är förstås en expert med prestige-löshet, intresse för omvärlden och förmåga att levandegöra språkteori och frågeställare med god iakttagelseförmåga och nyfikenhet.

Som programledare och producent har det varit en spännande och lärorik resa att arbeta med programmet och med Lars-Gunnar Andersson som expertmedverkande.

Det har dessutom varit en påminnelse om att under programrubriken ”Språket” rymt de flesta frågor en människa kan ställa sig – och om att stigarna mellan de stora och de små frågorna bjuder på hisnande vyer.

Anna Lena Ringarp

Innehåll:

1. Blir språket enklare?
2. Han, hon, den – grammatiskt genus i svenskan
3. ”Att” – ett litet ord som vittnar om förändring
4. Om vaghetsmarkörer och umgängesregler i språket
5. ”Utanförskap” – om nyord och politik
6. Irritation över modeord och exemplet ”sysselessatt”
7. Småfåglar och språkgeografi
8. De/dem/dom – förvirring råder
9. ”Jag” först – förändringar i språklig artighet
10. ”Digital” och ”analog” – om nya betydelsers väg in i ordlistan
11. ”Vår kronprinsessa” – om falska samförstånd i språket



GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för svenska språket

Box 200, 405 30 Göteborg

www.svenska.gu.se

Lars-Gunnar Andersson, Anna-Lena Ringarp

Elva lyssnarfrågor ur radioprogrammet Språket i P1 från åren 1998-2014

1. Blir språket enklare?
2. Han, hon, den - grammatiskt genus i svenskan
3. "Att" - ett litet ord som vittnar om förändring
4. Om vaghetsmarkörer och umgängesregler i språket
5. "Utanförskap" - om nyord och politik
6. Irritation över modeord och exemplet "syssetsatt"
7. Småfåglar och språkgeografi
8. De/dem/dom - förvirring råder
9. "Jag" först - förändringar i språklig artighet
10. "Digital" och "analog" - om nya betydelsers väg in i ordlistan
11. "Vår kronprinsessa" - om falska samförstånd i språket

Meijerbergs Arkiv för svensk ordforskning (MASO) utges av styrelsen för Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning vid Göteborgs universitet. Styrelsen består av Humanistiska fakultetens dekan, professor Margareta Hallberg, ordförande, professor em. i nordiska språk Bo Ralph (självskrivna ledamöter) samt professorn i modern svenska Lars-Gunnar Andersson, utsedd av humanistiska fakulteten.

Arkivet utges i tvångsfria delar om minst fem ark.

Prenumeration kan verkställas i bokhandel eller direkt hos Institutet, adress Institutionen för svenska språket, Box 200, 405 30 Göteborg.

Bidrag till Arkivet torde sändas till samma adress.

Detta är en festskrift till Lars-Gunnar Andersson med anledning av hans sextiofemårsdag. Han kan vid det här laget se tillbaka på en lång och framgångsrik gärning vid flera lärosäten, men i första hand vid Göteborgs universitet. Bland mycket annat har han i flera årtionden ingått i styrelsen för Meijerbergs institut, i vars serie Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning denna bok på ett naturligt sätt ingår (som nr 41, givetvis utan vederbörandes medverkan och vetskap).

Lars-Gunnar Andersson har många intressen inom språkvetenskapen, men det är den moderna svenskan, särskilt som den används i det vardagliga livet, som han mest har ägnat sina omsorger. Hans sakkunskap därvidlag har också kommit väl till pass i den mediala verksamhet som han flitigt bedrivit i olika former. I det sammanhanget har hans anspråkslösa framtoning och allmänt goda humör även gjort honom till ett omtyckt inslag i den tidningsläsande och radiolyssnande allmänhetens vardagsliv.

Språk är kommunikation. Ett slags kommunikationsmedel är lika så den »bôna» som är avbildad på framsidan av detta omslag. Lars-Gunnar Andersson är urgöteborgare och visar det gärna. Den enkla bônan – utan styrinrättning och broms – var vintertid ett omtyckt transportmedel utför stadens backar, när fyrtotalisterna var unga och långt dessförinnan. Ordet *bôna* innehåller det öppna ô-ljud som enligt Lars-Gunnar Andersson mer än något annat karakteriserar göteborgskan. Genom ett utdraget »Ôôôô!» kommunicerade också de unga bônåkarna, när de kom susande, till de äldre i deras omgivning att akut fara var å färde.

Tilltal signalerades i de forntida språken latin, grekiska och sanskrit med att namnet sattes i ett särskilt kasus, vokativ. Till skillnad från standardspråket har göteborgskan en särskild vokativform av pronomenet *du*. — Dô, Lars-Gunnar! Full fart!